

Refleksjoner om ressurser «in the making» i naturbasert turisme

Gro Follo
Notat nr. 2/22, ISSN 1503-2027

Innholdsfortegnelse

1. Innledning.....	3
2. Prosjekt, metode, data.....	4
3. Opplevelsene av «ikke noe» og «mer»	5
Skaping av «mer» opplevd i andre sammenhenger enn på feltarbeid.....	6
Skaping av «mer» opplevd på feltarbeid.....	8
Det arkitektoniske skapte «mer» (fra Varangerhalvøya).....	8
Det kunstneriske skapte «mer» (fra Hardanger).....	9
«Mer» skapt av infrastruktur (fra Trysil)	11
4. Mulige innganger for å forstå ressurser	13
Substantivering og ledsagende aktiviteter.....	14
ANT-nettverk-ing.....	17
ANT opp mot øvrige innganger	20
Bawakas sam-tilbliving	20
Bawaka opp mot øvrige innganger	24
Barads intra-aktivitet.....	25
Barad opp mot øvrige innganger.....	29
Ingolds «å bebo en verden med vær».....	30
Tidligere Ingold.....	31
Nåværende Ingold.....	33
Ingold opp mot øvrige innganger	37
5. Hvordan forstå mer-mer?.....	39
Mer-mer sitt mulige innhold	40
Mer-mer sin mulige væren.....	42
6. Avsluttende kommentarer om ressurser «in the making»	44
Referanser	46
Vedlegg 1: Refleksjonsliste Varangerhalvøya.....	52

Figurliste

Figur 1: Fugletitterskjulet i Vadsø.....	9
Figur 2: Bautaen i Ulvik.....	10
Figur 3: Kloppen i Gullia (Trysil).....	12
Figur 4: NBT-litteraturens mulige ressurs-interesse	16

1. Innledning

Den mulige leseren av dette notatet får unnskyldt meg. Jeg finner ingen norsk formulering som fullgodt kan erstatte det engelske uttrykket «in the making». Mange av de norske formuleringene, som eksempelvis «produksjon eller etablering av ressurser», tilkjenner implisitt at det er noe(n) utenfor det fenomenet som ender opp med å bli en ressurs, som produserer eller etablerer ressursen. For naturbasert turisme kan det lett antas at det er turismetilbyderen som er den som produserer eller etablerer ressursen – eller for den del finner ressursen. En slik inngang er imidlertid ikke forenlig med hva jeg i mine refleksjoner strever med. Jeg er langt fra overbevist om at den mest fruktbare inngangen til forståelse av ressurs som sådan, er å la det være et utvendig forhold mellom to enheter som eksisterer uavhengig av hverandre (her da turismetilbyderen og ressursen). To andre mulige norske formuleringer kunne ha vært «ressurser i skaping» eller «ressurser i sin skaping», men mens det første alternativet fremstår for meg som underlig norsk, tar det andre alternativet med «sin» som om den aktuelle ressursen både skulle være seg selv nok og skulle produsere seg selv som ressurs. Så da blir notattittelens formulering «ressurser 'in the making'». Formuleringen sier ikke noe om hvem eller hva som gjør dette eller hint. Formuleringens verbtid peker dog på noe viktig, det er en gjøring og den skjer i presens, dvs. her og nå – kontinuerlig her og nå.

I avsnittet over har jeg plassert meg selv uttrykkelig inn i notatets tekst, og det vil jeg også gjøre i teksten heretter. Denne tilstedeværelsen er grunnet i to forhold. For det første, som forsker er jeg meget bevisst på at alle forskningsresultat er produsert av den aktuelle forskeren. Resultatene er avhengig av forskerens verdensanskuelse, faglige viten, teoretiske og metodiske innganger, data-innsamling, analyse og resultatpresentasjon. Forskeren er en viten-skaper, forskeren presenterer det som hun/han/hen evner å se gitt det hun/han/hen ser med og på den måten hun/han/hen ser. Det en forsker presenterer er ikke noen absolutt sannhet om verden, men et kunnskapsbidrag. Jeg søker alltid å være til stede i tekstene jeg skriver for å understreke at det er et menneske som har kommet frem til tekstinholdet, og at det er meg med alle de begrensningene jeg har. For det andre, jeg er antropolog og jeg er vant med å bruke meg selv som såkalt informant. Det innebærer at jeg kan la mine egne opplevelser, reaksjoner og forståelser bli benyttet som forskningsdata, og derigjennom få uvurderlige innsikter om både den kulturen jeg forsker på og den kulturen jeg kommer fra. Forskningsmetodisk og -analytisk er dette ikke uvanlig i antropologien, men andre fagtradisjoner kan vurdere en slik praksis som såkalt ikke-vitenskapelig.

Bakgrunnen for mine refleksjoner om ressurser er to svært ulike opplevelser på antropologisk feltarbeid i forbindelse med et større forskningsprosjekt om naturbasert turisme i Norge. De to formene for opplevelse kan betegnes som opplevelsen av «ikke noe» og opplevelsen av «mer», og opplevelsene mine var akkurat så diffuse som betegnelsene tilkjenner. Sagt på annet vis: Jeg dro til prosjektets studieområder med et sett av oppgaver gitt av forskningsprosjektet; jeg satte meg i en stemning og med en holdning tilsvarende de jeg trodde og mente en turist ville kunne ha; jeg opplevde som turist at noe var «ikke noe» og annet var «mer»; som forsker forsto jeg ikke hva forskjellene mellom «ikke noe» og «mer» var. Én ting var jeg imidlertid sikker på, dette «ikke noe» og «mer» dreide seg om fenomenet ressurser.

I det kommende skal jeg presentere forskningsprosjektet og mine oppgaver i det. Deretter skal jeg prøve å sette ord på dette «ikke noe» og «mer». Det fører meg til en gjennomgang av fem innganger som kan være aktuelle for å forstå fenomenet ressurs: substantiverings-, ANT-, Bawaka-, Barad- og Ingold-inngangen. Gjennomgangen intenderer ikke å være noen oversikt over alle mer eller mindre teoretiserte innganger relevante for ressurser. Gjennomgangen er derimot et forsøk på å gi enkelte

svar på spørsmålet om hva ressurs kan være og på hvilke måte ressursen eventuelt er en ressurs. Som det går frem av notatets tekst, presentasjonen av de fem inngangene har svært varierende lengde. Dette bunner i at jeg mener det er forskjellig hvor mye jeg må presentere av den aktuelle inngangen, for at den skal kunne være forståelig for den mulige leseren av notatet. Ingold-inngangen er gitt det største antallet sider. Ikke bare kan Ingold-inngangen være noe vanskelig å få en forståelse av, Tim Ingold har i tillegg forandret sine forståelser opp gjennom årene. Etter gjennomgangen av de fem inngangene benytter jeg dem til å forsøke å forstå skaping av slikt «mer» som jeg opplevde på feltarbeid.

2. Prosjekt, metode, data

Det aktuelle forskningsprosjektet har kortnavnet Biotour¹. Min oppgave i prosjektet var å se på «infrastructure, installations and images» og hvordan slike ikke-natur-lige fenomen påvirker naturbasert turisme (NBT). Det finnes ingen allmenn operasjonell definisjon av NBT, men i boken publisert fra prosjektet skriver redaktørene følgende i sin introduksjon:

[...] ² nature-based tourism can be defined as ‘activities by humans occurring when visiting nature areas outside one’s ordinary residence’, from which follows that ‘the NBT industry represents activities across different sectors directed to meet the demand of nature tourists’ (see also Fredman and Tyrväinen, 2010). (Fredman og Haukeland 2021:xiv)

Studieområdene prosjektet hadde valgt ut var Varangerhalvøya, Trysil og Hardanger³. Jeg gjorde feltarbeid i disse tre områdene henholdsvis 29. april–7. mai 2017, 9.–13. oktober 2017 og 19.–22. august 2018. Om feltarbeidsperiodene var korte til å være antropologiske feltarbeid, var min inngang til hva jeg skulle gjøre og hvordan i tråd med den antropologiske fagtradisjonen: Jeg søkte å få tak på hva «the natives», her ankomne turister til områdene, opplevde og hva som lå til grunn for disse opplevelsene gitt det som fantes/ikke fantes i de tre områdene. Det innebar at jeg gikk eller kjørte rundt, så, hørte, luktet, opplevde, snakket med mennesker jeg tilfeldig traff eller som jeg hadde avtalt en samtale med. Datainnsamlingen var forberedt. Det inkluderte at jeg hadde lest meg opp via eksempelvis internett om de aktuelle områdene, slik jeg antok at aktuelle turister dit ville kunne ha gjort. Forberedelsene inkluderte videre at jeg hadde utarbeidet såkalte feltarbeidsspørsmål til mennesker jeg tilfeldig traff (turister eller lokalbefolkning), intervjuguider til avtalte intervju og en liste med punkter å reflektere over under selve datainnsamlingen. Refleksjonslisten ble tilpasset det aktuelle området, og det er de tre refleksjonslistene som primært viser hvordan jeg brukte meg selv som informant og hvor utforskende (eksplorerende) jeg var. For Varangerhalvøyas del kunne jeg eksempelvis spørre meg selv om hva flatheten, himmelrommet og «fraværet» av vegetasjon gjorde, eller spørre meg selv hva den aktuelle infrastrukturen og/eller installasjonen gjorde med den såkalte naturen de inngikk i og med meg. Refleksjonslisten for Varangerhalvøya er i vedlegg 1 lagt ved notatet som illustrasjon.

Dataene består av det Haavind (2000:32) omtaler som å være i «festnet form som materiale», det vil si feltarbeidsnotater, foto, intervjuutskrifter (transkripsjoner), referat, sladdet kopi av gjestebok,

¹ Prosjektets fulle tittel er «From place-based natural resources to value-added experiences: Tourism in the new bio-economy». Prosjektperioden er 2016-2021. Prosjektet er finansiert av Norges forskningsråd, og prosjektnummer hos Forskningsrådet er 255271. Jeg takker samtlige medforskere og andre aktører og informanter for samarbeidet i disse årene. Nettadressen til prosjektets hjemmeside: <https://www.nmbu.no/biotour>

² Når det i sitat står «[...]», innebærer det at noe er tatt ut av sitatet.

³ For beskrivelse av studieområdene se Fredman og Haukeland (2021:xvii-xix).

brosjyrer, kart, bøker, m.m. Dataene består imidlertid òg av det som ikke finnes i festnet form, og jeg følger her Feldman (1995:5-6) som forstår data også som det «the researcher knows as a result of the data gathering process»⁴. I tillegg til hva jeg selv har samlet inn av data, har jeg hatt tilgang til intervju gjennomført av Ruralis i WP4 i Biotour. Disse intervjuene foretatt av Magnar Forbord og Rita Moseng Sivertsvik, har jeg kun benyttet for bedre å forstå mine egne data i dybden og bredden.

3. Opplevelsene av «ikke noe» og «mer»

Mine feltarbeidsnotater fra datainnsamlingen på Varangerhalvøya er på 112 håndskrevne A4-sider. De avdekker gjennomgående mine forsøk på å få grep om hva som var der foran mine øyne og som min kropp inngikk i. Det være seg ut fra det jeg på forhånd hadde tilegnet meg av innsikter om hva som kunne være såkalte «se-verdig-heter» for turister, og ut fra det lille jeg fikk viten om og erfarte mens jeg var på halvøya. «Lille» fordi fraværet av informasjonstavler og informasjonsskilt var sterkt påfallende. Feltarbeidsnotatene vitner om dette fraværet, men de vitner også om at jeg lot landskapet tale til min kropp. Varangerhalvøya ble til de lange linjers landskap, de ubrutte linjers landskap. Varangerhalvøya ble fargene i sjøen-havbårene-himmelen-land-skyer, det ble store formasjoner, skiftende formasjoner, lys/skygge, fargevalører i skiftninger, dramatisk i sine raske skiftninger. Fuglene på Hornøya talte også til min kropp. Jeg er ingen fuglekjenner og heller ikke spesielt interessert i fuglearter, men bevegelsene deres derimot, dem var jeg sterkt mottakelig for. Fuglene bølget frem og tilbake i luften, noen fuglearter fløy slik, andre sånn, og det var en massiv bevegelse. Jeg ble i bevegelsen deres, kroppen min var i bevegelsene deres.

Feltarbeidsnotatene fra Varangerhalvøya avslører videre at noe ble en opplevelse av «ikke noe»⁵. Eksempel er plataået og alle kulturminnene som angivelig skulle befinne seg i strandsonen mellom Ekkerøy og Varangerbotn. Det vil si det som orienteringsmessig befant seg på oversiden og nedsiden av E75 som jeg kjørte og utallige ganger stoppet på veiskulderen av, en veistrekning som inngår i Nasjonale turistveger. Plataået, med Varangerhalvøya nasjonalpark, fjellkjeden Skipskjølen, den enorme vidda, med alt sitt av kultur, natur, historikk som jeg hadde lest om på internett før jeg dro oppover, opplevde jeg som stengt. Ikke fant jeg noen vei som førte inn mot vidda og ikke fant jeg informasjon om den. Plataået ble som en strek i horisonten, som riktignok bidro til å skape opplevelsen av de lange linjene i landskapet, men som i bunn og grunn ble opplevd av meg i min versjon som turist, som ingen ting. Og i strandsonen? Tang, stein, tang, stein, viker. Mer tang, mer stein, flere viker. Jeg visste på forhånd at det skulle være mengder av kulturminner mellom Ekkerøy og Varangerbotn, det ifølge blant annet NordAtlas og Norge digitalt (2017). Mens jeg var der oppe oppdaget jeg i et hefte (Tjelle udatert) at det i tillegg eksempelvis skulle være noe som ble kalt Varangerjomfruen der nede i tangen et sted, en steinformasjon med en spesifikk historie knyttet til seg. Men hvor? Det ble til «ikke noe» for meg i min turistversjon, bare mer av det samme og det var tang, stein, viker som jeg jo hadde sett utallige ganger før både i Varanger og andre steder i landet. Enda mer frustrerende er opplevelsen av «ikke noe» når jeg etter oppholdet på Varangerhalvøya kommer over en oversikt fra Nesseby kommune (2019) som nøye beskriver registrerte kulturminner. Her brettes det ut om Bjørnesteinen, transteinen, ringformede offerplasser, boligtufter og deres like.

Da jeg som forsker-i-min-turist-versjon først hadde begynt å vie oppmerksomhet til opplevelsen av «ikke noe», startet jeg også å bli var mine opplevelser av «mer». I og med at mine arbeidsoppgaver på feltarbeidet var knyttet til infrastruktur, installasjoner og forestillinger/tankebilder var det i

⁴ For begrunnelse se Follo (2008:18-19).

⁵ For ordens skyld gjør jeg oppmerksom på at slik var det ikke over alt på Varangerhalvøya.

forbindelse med infrastruktur og installasjoner «mer» manifesterte seg. Jeg skal komme tilbake til tre eksempler, men først noe om skapingen av «mer» jeg har lagt merke til i andre høve enn på feltarbeidet.

Skaping av «mer» opplevd i andre sammenhenger enn på feltarbeid

Som arkitekter og kunstnere er nær sagt alltid har visst, er det mulig å etablere en opplevelse av «mer» ved å tilføye noe, og da skape noe enda mer enn det mer som gis av det som i seg selv er tilføyd. La meg kalle dette «mer» for «mer-mer». Det er denne vitenen og ledsagende praktiske kompetansen om mer-mer som gjør at **arkitekter** kan være opptatt av for eksempel hvordan utsiden og innsiden av et hus smelter sammen, og hvor «[i]nteriøret⁶ 'låner' fra rommet som omgivelsene skaper, noe som gjennom tilgangen til lys og luft, får det menneskeskapte rommet til å virke større» (Futagawa, Itoh og Noguchi 1963 i Valle Olsen 2012:42). «Virke større» er mer-mer, og dette «virke større» kan ikke virke større uten mennesket. Det må et menneske til for at noe skal oppleves som og bli til «virke større». Både Norberg-Schulz sin klassiske «Genius loci» (1980) og Thiis-Evensens «Arkitekturens uttrykksformer» (udatert) er opptatt av og teoretiserer det tilsvarende samspillet mellom natur, arkitektur og menneske. For arkitektur og naturbasert turisme er slikt samspill reflektert gjennom Den Norske Turistforening sin nye måte å tenke bygging av hytter på (Maske 2016) og Nasjonale turistveger. For turistveiene kan rasteplassen Tungeneset på Senja eksemplifisere skapingen av mer-mer⁷. Som det heter i den nettbaserte presentasjonen av rasteplassen: «En gangbane i sibirsk lerk leder ut over svabergene med utsikt til Nordsjøen i vest og den sylskarpe fjellrekken Okshornan i nord» (nasjonaleturistveger.no 2021). Mer-mer for min opplevelse er blant annet linjen som etableres i gangbanen, en linje som peker rett mot Okshornan sine tinder, samt det suget som skapes i dybdeperspektivet inn mot tindene.

For **kunstnere** sin del er kunstformen installasjoner et særs godt eksempel på skapingen av mer-mer. Noen enkel definisjon av kunstformen er det vanskelig å gi. Rosenthal (2003:26) påpeker at fordi kildene, motivasjonene og typene av denne kunstformen i de siste omtrentlig 80 årene har vært mangfoldige og mange-dimensjonale, så er det kan hende best å ende opp med en fysisk beskrivelse. Rosenthal hevder blant annet:

Installation refers to a dedicated space in which one artistic vision or aura is at work, setting forth various kinds of phenomena. An installation may be defined as anything the artist wants to do when given a room in which to work, a definition that deliberately creates a broad swath of possibilities. In an installation there is unlikely to be a single object, but an assemblage, attached or not. Conversely, an installation may consist of no objects at all but a spatial experience, not unlike an architectural manifestation. (Rosenthal 2003:26)

Installasjonen er et redskap for retorisk å snakke om og undersøke livet, men installasjonen og livet blander seg også. Rosenthal (2003:27) skriver: «The time and space of the viewer coincide with the art, with no separation or dichotomy between the perceiver and the object. In other words, life pervades this form of art.» Videre, gjennom installasjonens samliv med omgivelsene kan en installasjon «speak to and about that specific space, to ponder its physical and theoretical being—its identity» (Rosenthal 2003:27). Det er dette snakket med og om det særskilte rommet som reflekteres med de 36 skulpturene i «Skulpturlandskap Nordland»⁸, skulpturer av 36 kunstnere

⁶ Når det i et sitat står slik, «[i]nteriøret», betyr det at det i det opprinnelige sitatet var stor «I», og at jeg har justert det til liten for å få det til å passe inn i den løpende teksten.

⁷ For foto derfra se nasjonaleturistveger.no (2021).

⁸ Internettadressen for Skulpturlandskap Nordland er pr. 11.01.22 <https://nfk.nkdb.no/steder/380003/Skulpturlandskap+Nordland>

plassert i tilsvarende antall kommuner⁹. I sin bokintroduksjon «Kunst finner sted» skriver kurator Jaukkuri¹⁰:

Skulpturlandskap Nordland er blitt til i dialog med landskapet, en dialog som videreføres i møtet mellom skulpturen, landskapet omkring og betrakteren. Skulpturen i landskapet skaper et nytt sted som man kan besøke, se og reflektere over. Men stedet er ikke bare blitt til, det fortsetter å bli til - i regi av lyset, årstidene og tiden mer generelt. [...] Betydningen [av det aktuelle kunstverket]¹¹ er ikke bare avhengig av verket som objekt, den oppstår i like høy grad innenfor det visuelle feltet som skulpturen aktiviserer på bred front: form, materiale, skala, rytme, farge og motiv. [...] Den viktigste grunnen for at disse skulpturene finnes i Nordlands landskap, er at det var her de ble til - i møtet mellom landskap og kunstner. Og det er i de tilsvarende møtene mellom landskapet, skulpturen og betrakteren at betydning gjenkjennes og skapes. Det er i de øyeblikk at kunst finner sted. (Jaukkuri 1999:5, 6, 8, kursiv i original)

I det innfelte sitatet er skapingen av mer-mer eksplisitt uttrykk med sine formuleringer om at den aktuelle skulpturen med sitt nærvær skaper et nytt sted, at skulpturen aktiviserer omgivelsene sine, at betydninger skapes, at det hele skjer i møtet mellom landskapet, skulpturen og den aktuelle betrakteren/oppleveren¹² – og at det er da kunst finner sted. Alt dette er skaping av «mer» ved å tilføye noe, og da skaping av noe mer enn det mer som gis av det som i seg selv er tilføyd. Dette opplevde jeg sterkt da jeg som beboende i Lofoten besøkte stranden på Eggum før og etter at Raetz sin skulptur «Head» ble satt opp på sauemarka omkranset av fjell og hav¹³. Før var det vakkert og nettopp fjell, hav og sau og av og til midnattsol. Etterpå var det også grunnlag for utallige fysiske runder rundt statuen for å se på dens foranderlige former, samt for mangfoldige undringer over hvor annerledes opplevelsen min av Eggum ble med skulpturen.

Også infrastruktur kan skape mer-mer. Det selv om termen «infrastruktur» gjerne snakker til slike ingeniørutviklede, fysiske, kan hende tørre, nødvendigheter som veier, bruer og deres like. Gode eksempel er Atlanterhavsveien¹⁴ i Møre og Romsdal og Ifjordfjellveien i Finnmark. For meg er det fremfor alt Storseisundbrua på Atlanterhavsveien som skaper mer-mer: Med sin konstruksjon, form og plassering over holmer og skjær, med omgivelser av luft, vann, lys, storhav, fjell og himmel¹⁵, skaper brua for meg dynamikk, dramatisk og endrede proporsjoner. Det blir vakkert. Også det «blir vakkert» er å skape mer-mer. Slik òg for Ifjordfjellveien¹⁶. Ifjordfjellveiens omgivelser er de lange linjers landskap, de ubrutte linjers landskap. Veilinjen snakker til disse landskapslinjene der veien nennsomt går mellom de slake vidde-skråningene¹⁷. Veien sniker seg varsomt forbi skråninger og understreker og forsterker deres vertikale slakhet. Veien svinger seg i store buer tilpasset hav, horisontlinjer og landskaps uttrykk. Det er som veien lister seg stille inn for ikke å forstyrre

⁹ I den første fasen av Skulpturlandskap Nordland ble det satt opp 33 skulpturer i 33 kommuner (inklusive én i Skånland i Troms fylke). I den andre fasen etter år 2000 ble det bygget tre skulpturer til i tre andre kommuner. I og med at kommuner i de senere årene har blitt slått sammen, er antallet kommuner pr. 2022 noe endret.

¹⁰ Boken finnes som digital bok. Pr. 12.01.22 er adressen til boken https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2007070304072?page=0

¹¹ Når det står slik i et sitat, «[av det aktuelle kunstverket]», betyr det at jeg har tilføyd «av det aktuelle kunstverket».

¹² NRK1 hadde 19.08.17 et tv-program med tittelen «Dronning i verdens største skulpturpark». Programmet var knyttet an til Dronning Sonjas opplevelser av og betraktninger rundt skulpturene i Skulpturlandskap Nordland. Pr. 22.08.17 var nettadressen til programmet

<https://tv.nrk.no/program/DNNO52000117/dronning-i-verdens-stoerste-skulpturpark>

¹³ «Head» er omtalt i Jaukkuri (1999:128-131) og pr. 11.01.22 blant annet på nettadressen

<https://nfk.nkdb.no/objekt/380042/Hode>

¹⁴ Atlanterhavsveien inngår også i Nasjonale turistveger.

¹⁵ For foto (pr. 28.10.21) se eksempelvis <https://www.lokalkjent.no/storseisundbrua>

¹⁶ Det er ikke bare for meg dette blir vakkert. Både Atlanterhavsveien og Ifjordfjellveien har fått priser. Atlanterhavsveien ble i 2005 kåret til Århundrets Byggverk i Norge, og Ifjordfjellveien fikk i 2016 prisen «Vakre vegers pris».

¹⁷ For foto se Statens vegvesen (udatert).

landskapet, men isteden ønsker å vise landskapet respekt ved å gjøre dets store linjer større og den arktiske vegetasjons-nakenheten mer uttrykt.

Skaping av «mer» opplevd på feltarbeid

De tre eksemplene på skaping av mer-mer jeg skal gi fra feltarbeidet, presenterer jeg i rekkefølgen gitt av teksten over: Det arkitektoniske skapte mer-mer, det kunstneriske skapte mer-mer og mer-mer skapt av infrastruktur. Skillelinjene mellom dem er kun av presentasjonsmessig art. Jeg er nemlig overbevist om at det som foregår når mer-mer skapes i de tre tilfellene, er beslektet. Jeg gir ett eksempel fra hvert av studieområdene.

Det arkitektoniske skapte «mer» (fra Varangerhalvøya)

På kaia i Vadsø er det en molo, og ytterst på den moloen er et fugletitterskjul (figur 1, neste side). Feltarbeidsnotatene mine fra Varangerhalvøya forteller meg at vinden blåser surt der jeg går utover moloen av rødkaktige kampesteiner. Fem fiskebåter ligger til venstre for meg ved den delen av kaia nærmest moloen. På avstand ser skjulet boksaktig ut, som en konteiner hvor bare rammeverket er i behold. Har det ikke vært for skjulet, har jeg ikke gått ut på moloen. Det er for kaldt, og ikke hadde jeg hatt noen jeg skulle gjøre der ute på moloen. Jeg hilser på ungdommen på sykkel som kommer mot meg. Nå har jeg moloen og skjulet for meg selv. Når jeg kommer bort til skjulet, ser jeg at det er mer med det enn hva jeg i utgangspunktet trodde. Skjulet står på en betongflate, og det er mulig å gå rundt skjulet. Man kan gå inn i det fra to sider, og de to innvendige rommene er avdelt med en vegg av glass eller noe glassaktig. Snedig, da kan jeg gå inn på den siden som vender bort fra vindretningen. Innenfor møtes jeg av et veggoppslag som sier «Velkommen til Vadsø Havn Naturrom». Alle sidene har dette glassaktige, og det er sitteplater på veggene. Jeg kan sitte inne og se ut til alle kanter. Det er lys innfelt i rette linjer i tak og på noen av veggene. Skjulet er åpent under, og vinden kjennes godt mot beina. Jeg legger dem på en av sitteplatene, jeg er i le både for vinden og regndråpene som treffer den ene glassveggen. Veggoppslaget rommer opplysninger om fugletitterskjulet¹⁸, og det er også opplyst om noen fugler – både på norsk og engelsk, og med foto av både hunn og hann. Så tamme i fargen hunnene er sammenliknet med hannene. Ja, sånn ja, det er ærfuglhannen som er så fin i den svarte og hvite drakten, hunnen er jo beint ut sagt temmelig stusslig av utseende. Jeg får vite at Vadsø Havn er en nøkkelplass for overvintrede stellerender, og ved hjelp av fotoene skulle selv jeg uten interesse for fuglearter ha kjent igjen en stellerand-hann der borte hvis jeg hadde sett dem ved kaia. Jeg kjenner jeg er fornøyd der jeg sitter. Jeg kan ikke se at det er noen fugler ved båtene, men jeg kan jo sitte her og betrakte kaiarbeidet også eller jeg kan lytte til vinden som blåser slik at det brekker rundt skjulet. Hadde det vært sommer og jeg hadde hatt med fiskestanga, hadde det sikkert vært mulig å fiske herfra i tillegg.

¹⁸ Blant annet er det informert om at Biotope AS er arkitektene bak skjulet. Biotope tegner «[s]må rom for store naturopplevelser» (biotope.no 2021). Se også Amundsen (2015) og Skog 2/18.

Figur 1: Fugletitterskjulet i Vadsø

Fugletitterskjulet skaper mye mer enn det mer som ble gitt av det som i seg selv var tilføyd. Det som var tilføyd var den fysiske strukturen skjulet. Uavhengig av skjulets utforming og plassering på moloen, skaper skjulet en hensikt for meg som forsker-i-min-turist-versjon. Skjulet gir at jeg får et ærend dit, og moloens ytterste punkt blir for meg et sted med forsterkede opplevelsesmuligheter. Videre, skjulets plassering der ute gir romdannelsen «der ute», og som den fysiske strukturen «skjul» ligger det i benevnelsen at strukturen også gir mulighet for å gå inn og ut av den. Imidlertid har skjulet en utforming og plassering som yngler mer-mer. For å nevne noe: Inne-ute samtidig (det er bare å sette beina ned på gulvet), utsyn i alle retninger og det fra et punkt (der jeg sitter), retninger å se i (siktelinjer og akser), sentrerthet (gir «her» og «der»), en kontekst, avstander, dybde), bevegelsesmønstre (noe å gå mot eller fra, gå rundt, stille seg utenfor, i le eller lo, sitte, stå, ligge), forskjell på inne- og utelyd (brekking av vinden), et velkommen inn (til Vadsø Havn Naturrom, opplyst og lunt), forståelse av sammenhengen molo-havn-fugler. Sett fra avstand og fra siden kan jeg se en ytterligere skaping av mer-mer. Skjulet er nemlig lavere ytterst mot havet i moloens lengderetning. Det er som skjulet legger seg fremover for å ta i bruk alle sine krefter for dermed å trekke molo og landjord til et møte med havet lenger ute.

Det kunstneriske skapte «mer» (fra Hardanger)

Rett ved siden av kirken og kirkegården i Ulvik er det en åpen plass med en bauta (figur 2, neste side)¹⁹. Fem tonn tung ruver den der på gresset i sentrum av bygda, på en plass som, ifølge feltarbeidsnotatene mine fra Hardanger, angivelig heter Allmenningen. For et spenn skulpturens form har! Jeg ser på den slik at kirken ligger bak. Bautaens vertikale linje og kirkespiret strekker seg sammen mot den blå himmelhvelvingen, drar også meg som forsker-i-min-turist-versjon opp, opp mot mer luftige og muligens sakrale sfærer²⁰. Å, helt like er de himmelstormende linjene ikke. Når jeg

¹⁹ Bautaen er laget av billedhoggeren Kristian Blystad.

²⁰ Det vertikale «opp» er hos Lakoff og Johnson (1981, 1999) ordsatt og utlagt som metaforen «More Is Up». Om samspillet mellom kropp, det kroppsligforankrede sinn og ditto kognisjon, samt interaksjonen med

flytter meg noe, ser jeg fra en litt annen vinkel nemlig at øverst beveger bautalinjen seg noe bort fra spirets. Ja, det kan være like greit hvis bautaeen kan hende er tenkt å kommentere på de mer verdslige aspekter av våre liv. Jeg oppdager at bautaeen bærer et dikt av Olav H. Hauge. Han ja, han var jo herfra, ja. Det var ham jeg likte så godt da han i datidens Ønskediktet på radioen deklamerte sine egne dikt med den karakteristiske stemmen som poengterte mellommenneskelig visdom i lyriske vendinger. Jeg leser. Det er diktet «Ogmund rid heim»²¹. På en tavle ved siden av bautaeen får jeg vite at det er Hauge som valgte ut diktet. Ikke som et minnesmerke over ham selv, for det ønsket han ikke opplyses det om, men over diktningen hans. Jeg strever med å forstå hvorfor han valgte akkurat dette diktet. Jeg greier å motstå fristelsen til å begynne med dikttolkning à la gymnastiden, imidlertid må det jo ha noe å gjøre med Ulvik ut i verden og verden i Ulvik, om suget etter å dra ut, men også higenen etter å komme hjem, om «hjem» som fenomen og om tilhørighet. Jeg kaster et blikk utover pollen som Ulvik sentrum ligger ved, bautaeen står høyreist og stødig foran meg. Du verden, diktet, bautastørrelsen og -fasongen, linjene i liene bak og åpningen i pollen er storslagent. Jeg får nesten frysninger.

Figur 2: Bautaen i Ulvik

En del av det mer som skapes mer enn det mer gitt av det som i seg selv var tilføyd (den fysiske strukturen bautaeen), er allerede påpekt under presentasjonen av Skulpturlandskap Nordland og av fugletitterskjulet. Det være seg eksempelvis at skulpturen aktiviserer omgivelsene sine og samspillet skulpturen, landskapet og den aktuelle betrakteren/oppleveren, eller danning av sentrum og senterthet, siktelinjer og romdannelse. I løpet av den tiden jeg var i Ulvik oppdaget jeg også noe annet som blir skapt med tilføyelsen av bautaeen, nemlig et materielt metonym²²: Mangt ved Ulvik kan mentalt plasseres inn i bautaeen og snakkes frem derfra. Åpningen i pollen artikulerer hele pollen; de vertikale linjene i bautaeen hinter til brattheten i liene som omkranser saltvannsstrukturen; Hauge-diktet peker på Hauge, og Hauge peker mot ham som gartner og dermed mot frukt dyrking. Og alt henger sammen: Pollen og fjellene rundt skaper trolig grobunn og godt mikroklima for dyrking av

omgivelsene, se Lakoff og Johnson (1981, 1999) og Lakoff og Turner (1989). For en kort, norsk presentasjon se Follo (2008:109-113).

²¹ Diktet er fra samlingen «Dropar i austavind» fra 1966. Verselinjene er: «Du kunde godt venda heim./Ingen jorsalfar hadde lenger veg./Stengd av drivis i Kvitehavet./Lange var elvane i Russland./Med askespjot frå Spånheim/sto de ved Jeriko./// No rid du heim yver sletta i Ungarn./Kveldsoli skin,/og vinden helsar frå nord./Då ser du skautet på Vassfjøro./Tårone dryp under hjelmen.»

²² Se Tilley (1999) om «solid metaphor» og en diskusjon av dette i Follo (2008:280-285).

frukt; skråningene gjør at frukttrærne får ønsket sitt oppfylt om å være «tørre på beina» der de er plassert vertikalt opp lisdene²³; radene oppover, pollen og fjellene gir et karakteristisk kulturlandskap; brattheten er skrevet inn i aktivitetene til fruktdyrkerne som når en av dem sørger for at avstanden mellom frukttre-radene blir akkurat så stor at han med sin lille, men kraftige traktor kan kjøre noe sikksakk oppover for å ha noe å kjøre på²⁴; og brattheten er skrevet inn i Ulvik-folkenes kropper, man må være sprek for å være bosatt her, forteller en kvinne meg, for «alt går oppover»²⁵. – Også bautaen går oppover.

«Mer» skapt av infrastruktur (fra Trysil)

Trysil har mangt, også anlegg for stisykling. En av anleggene er Gullia. Blant sykkelstiene der er den som bærer navnet Rookie, og et sted på de mange steder-i-strekk på Rookie er den såkalte Sherwood Forest med sin klopp (figur 3, neste side). Jeg går mot sykkelretningen i det feltarbeidsnotatene mine beskriver som øsregn. Vegetasjonsgrensen til skogen er markant. Overgangen fra den åpne flaten med reinfann, det jeg tror er smyle, samt annet gress, til granskog er som en vegg. Veggen er brutt av en treklopp som svinger seg rundt en stor stein for så å forsvinne inn mellom granleggene. Vidunderlig – der kloppen fortsetter buktende nedover i skogen, oppover for de som sykler. Og det lyset i mosen! Noe stikker meg i ansiktet, er knott eller mygg. Jeg ler, jeg ler fordi det avdempede lyset, kloppen, trestammene og mosen sammen er flott! Fire ungdommer på sykkel kommer. Ingen fare, jeg går jo på siden av kloppen. Vi småprater litt før de trækker videre. Noen steder går fundamenteringsstokkene langt utenfor kloppen, må være fordi det er noe sumpete mark, tenker jeg, mens andre steder er de helt tett inntil kloppflaten. Fjølene på kloppens horisontale sykkelflate ser ut til å være ubehandlet tre, fundamenteringsstokkene har det grønnaktige skjæret som trykkimpregnert materiale gjerne har. Fire ungdommer til, vi hilser mens de sykler, det går ikke så fort. Guri, for et lys inni denne granskogen her! Og så ler jeg igjen. Det er et stykke å gå. Kloppen snor seg rundt trestammene, enkelte steder er stammen innfelt i kloppen, andre steder er store stein utnyttet til overganger mellom to klopp-deler, her og der har kloppen doseringer av ulike typer, og der er jammen en grovt utskåret benk av tre nærmest voksende opp fra to trestubber. Jeg kommer ut av granskogen, og registrerer at sykkelstien kommer fra et område med blandingskog med furutrær. Den skogen er åpnere, det er mye lysere, og det er blåbærlyng. Jeg konstaterer selvreflekterende at var det ikke for den kloppen, dens linjer og variasjoner, så hadde det skogarealet jeg nettopp kom ut av ikke vært noe for meg som forsker-i-min-turist-versjon. Bare dekar på dekar av mer av det samme med et granskogbestand med noe glissen vekst.

²³ Fra feltarbeidsnotater.

²⁴ Fra intervju i Ulvik.

²⁵ Fra feltarbeidsnotater.

Figur 3: Kloppen i Gullia (Trysil)

Kloppen er en infrastruktur, en infrastruktur hvis grense mot installasjon er utydelig i og med kloppens plassering i skogen og skapingen av mer enn det mer gitt av det som var tilføyd (den fysiske strukturen kloppen). Kloppen er nesten 300 meter lang, får jeg vite når jeg snakker med et av menneskene bak den²⁶. Han som sykkelsti-konstruktør, er alltid opptatt av hva som gir den beste opplevelsen for brukeren, forteller han. Dette kan dreie seg om alt fra eksempelvis valg av materiale (både estetisk, miljøetisk og sykkelteknisk), hvordan syklisten kan leke seg oppover når noe «går litt i sånn bølger», til opplevelseskvaliteter som mystikk, fargesjatteringer og temperaturforskjeller. Den skogen jeg opplevde som et bestand, det vil si ensartet, ensaldret og med samme bonitet (vekstforhold), omtaler informanten som «et felt med granskog», hvor det står «veldig høye, fine trær», hvor det er svært grønt og frodig, og hvor det blir et ekstremt miljøskifte fra i hovedsak furu-marka rundt. Han ber meg om å tenke meg en varm sommerdag, jeg er svett og varm etter å ha syklet oppover, riktignok med nedover-avbrekk, men oppover bærer det, så kommer jeg syklende inn i Sherwood Forest med dens klopp

som slynger seg mellom grantrærne – Da blir det veldig lett å sykle. Det er nesten ikke stigning i det hele tatt. Og trærne er så høye at det blir skygge, og det blir svalt. Så her detter temperaturen, og det blir en helt sånn wow-opplevelse. Ifra å sykle i solsteiken oppover, så kommer du inn i skygge og svalt og det triller lett og så videre.

Informanten utlegger om at det ikke var mulig å gå inn i dette skogarealet med gravemaskin for å lage sykkelstien. Til det er grantrærnes røtter for små og høyt opp i jordsmonnet, påpeker han, da kunne man like så godt ha hogd alle grantrærne. Ja, det høres rimelig ut for meg, slike betraktninger om gran- og furutrær kjenner jeg igjen fra mine utallige år med forskning på norsk skogbruk. De grantrærne ville trolig uansett ha dødd. Dermed måtte det altså bli klopp, tenker jeg.

Noe av det mer som skapes mer enn det mer gitt av det som i seg selv var tilføyd (kloppen), er differensieringer. Dette kommer i tillegg til skapingen av det mer-mer som implisitt er tilkjennegitt i avsnittet over og enda tidligere under omtale av fugletitterskjulet og bautaen (eksempelvis retninger, avstander, ærend). Som sagt, for meg hadde skogarealet som er blitt til Sherwood Forest, bare vært mer av det samme uten kloppen. Hva skogbrukere, biologer, kulturminneforskere eller bær- og sopplukkere eventuelt hadde greid å differensiere aspekter ved skogarealet ut fra, er en annen skål. Det er jeg ikke kjent med. Hvorfor det blir bare mer av det samme for meg uten kloppen, kan anskueliggjøres ved hjelp av landskapsanalytiske distinksjoner for romlig-estetiske forhold presentert

²⁶ Fra intervju i Trysil. Tilsvarende intervju med et menneske som sto bak henholdsvis fugletitterskjulet og bautaen, fikk jeg ikke til.

av Direktoratet for naturforvaltning og Riksantikvaren (2011:26). Direktoratene omtaler en rekke komponenter knyttet til «egenskaper ved landskapets fysiske struktur som man orienterer seg etter og opplever i forskjellige sammenhenger»: Skala, visuell avgrensing, romdannelse, mønstre/struktur, kompleksitet og sammenheng, orienteringspunkter, vær, årstidsvekslinger, dyre- og planteliv, karakteristiske lyder og lukter i naturen/stillhet, og andre sanseinntrykk. Ikke noe av dette hjelper meg med å differensiere i det jeg opplever som et skogbestand²⁷. Med kloppen på plass blir det imidlertid annerledes. I dette inngår differensieringer ved hjelp av skaping av steder i bestanden. Jeg får eksempelvis stedet der trebenken er, stedet der kloppen-nedover-svinger-seg-først-til-venstre-så-til-høyre-så-til-venstre-rundt-granleggene, og stedet hvor samspillet mellom lys, kloppen, trestammen og mosen er så flott.

La meg nå for en stund la det omtalte mer-mer ligge. Tiden er inne for å se på noen innganger for å forsøke å begripe og gripe ressurser.

4. Mulige innganger for å forstå ressurser

En ressurs er, ifølge Store norske leksikon (2020), «noe som kan utnyttes økonomisk, eller som er til nytte på annen måte». Dette innebærer, slik jeg ser det, at hva som helst kan bli til ressurs bare det kan utnyttes økonomisk eller være til nytte på annet vis. Leksikonets definisjon inkluderer ikke noe om menneskets plassering i dette, nytten kan være både for dyr, fugler og deres like. Den økonomiske nytten fordrer imidlertid et menneske, jeg finner det vanskelig å tenke meg at dyr og fugler bedriver økonomisk aktivitet. Gitt leksikonets formuleringer er dette «noe» som er eller blir til ressurs, en ressurs bare så lenge dette noe kan være til nytte. Opphører nytten er dette noe ikke lenger en ressurs. Videre, definisjonen er taus om trekk eller karakteristika ved ressursen, da bortsett fra nytten. Det innebærer at ressursen kan være liten eller stor, enkel eller kompleks, konkret eller abstrakt, fornybar eller ikke-fornybar, flyktig eller evig til stede, den kan være eksempelvis en naturlig, kulturell, teknologisk eller menneskelig ressurs, og så videre.

Jeg skal vie tid til fem innganger i mine refleksjoner om ressurser i naturbasert turisme. Jeg har ikke foretatt sterkt strukturerte, dyptgående og omfattende søk i litteraturbaser etter vitenskapelige publikasjoner for å finne innganger som kan være fruktbare for meg å bruke i mitt strev for å annamme ressurser. Derimot har jeg i min søken etter innganger latt meg lede av det som har fremstått som interessant «mat til tanken» og noe å tenke med for å tenke på ressurser.

De fem inngangene er i ulik grad teoretisert, og de to første inngangene jeg skal presentere synes for meg langt mer alminnelig å bruke innen turisme-forskningen enn de tre siste. Det være seg innen turismeforskningen mer generelt eller NBT-forskningen mer spesielt. Videre er det varierende hvor opptatt de forskjellige inngangene virker å være av ressurser som sådan, og da også av ressurser i turisme-sammenheng. Menneskets plass i de fem inngangene er vekslende. Den første inngangen har jeg betegnet «Substantivering og ledsagende aktiviteter». Inngangen er, slik jeg forstår det, høyst vanlig og nærmest ureflektert å benytte i turismeforskningen, også for å omtale ressurser. Eksplisitt har mennesket en plass i inngangen i den grad mennesket er forstått som en ressurs. Implisitt har mennesket her en plass i og med at mennesket må forstå blant annet lagingen av substantiver. Den andre inngangen har jeg kalt «ANT-nettverk-ing», det vil si danning av nettverk i aktør-nettverk-teori. Selv om inngangen har vært med en stund, både utenfor og innenfor turismeforskningen, anser jeg

²⁷ Jeg ville heller ikke ha vært hjulpet av å ta i bruk Andressen (2017:47) sine presenterte landskapskarakterkomponenter, dvs. romdannelse, vegetasjon, menneskelig påvirkning og orienteringsevne.

den som langt sjeldnere anvendt i denne forskningen enn substantiverings-inngangen. ANT problematiserer substantiveringer og ledsagende aktiviteter som skjer i den første inngangen, og ANT tilbyr en ganske annerledes epistemologi og ontologi²⁸ – også for det som måtte oppfattes som ressurser. I ANT-nettverk har mennesket ikke noen prioritert plass eller rolle fremfor andre fenomen. Det har mennesket heller ikke i inngangen under overskriften «Bawakas sam-tilbliving». Om denne «co-becoming» er det australske forskere og urinnvånere som først forteller, òg i turisme-journaler. Det går opp for forskerne at også selve landet (Bawaka Country) må stå som medforfatter av publikasjonene, ja, etter hvert som eneste forfatter og da med de aktuelle menneskene inkludert i Bawaka Country. I publikasjonene med Bawaka jeg har lest, har ikke ressurser i betydningen «til nytte» noen fremtredende plass slik forfatterne ordlegger seg. Det har derimot den ontologien som tilkjennegis gjennom termen «co-becoming». Det som innen substantiverings-inngangen er forstått som ressurs, er hos Bawaka noe som sam-tilblir mellom alle fenomen inklusive mennesket. Mens fokuset hos ANT kan sies å være nettverk-ing, kan fokuset hos Bawaka hevdes å være prosessen «co-becoming». Den fjerde inngangen, «Barads intra-aktivitet», er verken opptatt av ressurser, turisme eller mennesket. Derimot søker Karen Barad å teoretisere blant annet hvordan materialitet²⁹ nettopp blir materialitet, og å utlegge om forholdet mellom materialitet og diskurs. Mennesket vil av og til kunne delta i den aktuelle intra-aktiviteten. Slik sett har Barad-inngangen noe å tilføye for alt som under substantiverings-inngangen blir forstått som noe med materialitet, det være seg ressurser eller mennesker. Barad omtaler sin tilnærming som «agential realism», og de prosesser som inngår kan settes opp mot prosesser ordsatt i ANT og hos Bawaka, men også opp mot den inngangen jeg presenterer til slutt. Med den femte inngangen, nemlig Ingolds måter å beskrive det jeg kan omtale som menneskers gjøre i og opplevelse av verden når de bebor en verden med vær, vender notatet tilbake til mennesket og alt det som eventuelt måtte befinne seg sammen med mennesket i vær-verdenen. Ingold nekter å snakke om objekter, og dermed også om mulige forhold mellom objekter og subjekter, slik man kan snakke om det innenfor substantiverings-inngangen. Ingold-inngangen har det til felles med ANT, Bawaka og Barad at det er prosesser som er vektlagt og gitt forrang i hva det forsøkes å sies noe om. Til forskjell fra disse tre inngangene har imidlertid Ingold-inngangen en langt større vektlegging av mennesket.³⁰

Substantivering og ledsagende aktiviteter

Substantivering er å gjøre noe til et substantiv. Forut for et substantiv kreves altså en handling som skaper noe til språkfenomenet substantiv. Jeg trenger ikke å gå dypt inn i språkvitenskapen for å få nyanser nok til å kunne fremme mine poenger i forbindelse med substantivering og ledsagende aktiviteter. Jeg kommer langt med å vise til Bordal og Hagemann (2020) som formulerer følgende:

Substantiv er en ordklasse med ord som betegner blant annet personer, ting og begreper. [...] Den største gruppen med substantiv kalles *fellesnavn*. De kan betegne noe konkret (*bord, katt, tre*) eller noe abstrakt (*glede, idé, implikasjon*). En underkategori av substantiv er egennavn [...] Substantiver brukes til å navngi gjenstander. Ordet 'gitar' er et substantiv, det er et fellesnavn som viser til noe konkret. (Bordal og Hagemann 2020:1/3, kursiv i original)

²⁸ Epistemologi er teorien om kunnskap og vedrører blant annet kunnskapens opprinnelse og omfang. Ontologi er studiet av og teorien om væren og eksistens.

²⁹ Engelsk «matter».

³⁰ I artikkelen «Current sociological theories and issues in turisme» (Cohen og Cohen 2012) er det omtalt noen aspekter som kan knyttes an mot innholdet i mitt notat. Det påpekes at mangt av forskningen på turisme er forankret i vestlig forståelse. Denne kritikken treffer, i min forståelse, særskilt det jeg har betegnet substantiverings-inngangen. Videre hevder Cohen og Cohen (2012) at ANT har en langt svakere plass i turisemeforskningen enn hva jeg indikerer i gjennomgangen av mine fem innganger. Og til slutt, Cohen og Cohen (2012) omtaler både performativitet, kroppsliggjøring (engelsk «embodiment»), følelser og ulike sansers plass i turisemeforskningen. Dette er tema som også jeg berører.

Legger jeg til at Bordal og Hagemann opplyser om at etymologisk kommer «substantiv» fra «til substans»³¹, så har jeg i bunn og grunn det jeg trenger av nyanser og differensieringer, nemlig betegne, navngi og til substans.

Substantivering ledsages i vår moderne og vestlige kultur³² gjerne av mentale aktiviteter som det å betegne, det å lage representasjoner ved å navngi, og da også det å kategorisere/klassifisere. Med kategorisering og klassifisering kommer avgrensninger opp mot andre fenomen og forståelser av visse fenomen som prototyper av denne og hin kategori, mens andre fenomen faller mer eller mindre innenfor eller utenfor kategorien (Rosch 1978³³). Kategorier befinner seg i kategorisystemer, og jo høyere ordensnivå, jo mer inkluderes og dermed økes øg graden av abstrahering. Med økende abstraheringsgrad følger også gjerne tømming av mening (eksempelvis Shweder og Bourne 1993:159-162). En «katt» kan på høyere ordensnivå bli «pattedyr», men pattedyr kan jo være mangt, og «pattedyr» sier relativt lite om en katt som sådan annet enn at den har noen attributter til felles med andre dyr som klassifiseres som pattedyr. Tilsvarende skjer når en katt eventuelt blir til det høyere ordensbegrepet «ressurs». Det katten som ressurs har til felles med alt det øvrige som kategoriseres som ressurs, er nytteverdien. Både dens trekk som katt, dens særpreg som den individuelle katten den er og den spesifikke konteksten den individuelle katten befinner seg i, er borte når den puttes i språkkategorien «ressurs».

I noen tilfeller ledsages substantivering av det å gi det som er betegnet, substans. Substans kan være i varianten som stoff eller materie, eller eksempelvis som noe konstant som man antar kan ligge bak det aktuelle fenomenets ytre egenskaper og forandringer (Språkrådet 2021). Den levende katten i avsnittet over er i vår moderne, vestlige verden forstått som noe med substans. Videre er den forstått som med en egen substans, det vil si med noe som er avgrenset opp mot annet med og uten substans. Videre har katten et ytre og et indre, og den begripes av oss i vesten i dag gjerne som å ha et liv og levnet løsrevet fra oss mennesker. For mennesker kan da katten bli et objekt, mens vi er subjektet.

Substantiver, representasjoner og kategorier florerer i skriftlig og muntlig språk, og høyst trolig øg i tanke, i dagens vestlige verden. Så også innen forskningen på naturbasert turisme. For å anskueliggjøre dette trenger jeg bare å gå til publikasjoner fra prosjektet Biotour³⁴. I boken fra prosjektet heter det for eksempel i kapitlet «Frameworks to understand natural and cultural resources in nature-based tourism», at en ressursenhet innen SES-rammeverket³⁵ kan være «[...] Brünnich guillemot,

³¹ «Etymologi» er, ifølge Rosbach (1984:9), «et gresk ord som betyr noe slikt som 'læren om ordenes sanne betydning'». Om ordet «substantiv» heter det:

Romerne oversatte gresk *rhēma hyperarktikón* til *verbum substantivum*, som ordrett betyr 'ord som kan bestå for seg selv'. Det hører til *substantia* beståen, eksistens, vesen, og verbet *substare* være for hånden. Vårt *substans* er naturligvis kommet herfra. (Rosbach 1984:400, kursiv i original)

³² At andre kulturer kan ha en ganske annen måte å snakke om sin verden på, oppfatte den og gi den mening gjennom, er noe av det som inngår i grunnutdanningen i antropologi. I introduksjonsboken «Små steder – Store spørsmål» (Eriksen 1993:2690-288) inngår eksempelvis den såkalte Sapir-Whorf-hypotesen om språkets betydning for måten å oppleve verden på, som element i Eriksens utlegning om «Tankens veier».

³³ For en kort, norsk presentasjon av Rosch (1978) sin inngang se Follo (2016).

³⁴ Man finner selvfølgelig dette også i utallige publikasjoner fra andre forskere enn norske og utenlandske deltakere i Biotour. Eksempelvis er alle publikasjoner som dreier seg om å identifisere og klassifisere NBT-ressurser, basert på substantivering og ledsagende aktiviteter. Jeg kan illustrere dette poenget ved å vise til Priskin (2001) sin studie fra Australia og Alaeddinoglu og Can (2011) sin studie fra Tyrkia.

³⁵ SES-rammeverket: «Social-ecological systems» og kapitlet følger rammeverket slik McGinnis og Ostrom (2014) presenterer at det ser ut pr. 2014. Slik jeg leser McGinnis og Ostrom (2014), må ikke en ressursenhet i levd liv nødvendigvis være av den substantiverte varianten, selv om selve ordet «ressursenhet» er det. Å fly

Atlantic puffin, razorbill, black-legged kittiwake and fulmar [...]» (Stokke mfl. 2021:37). I samme kapittel, men da under LRA-rammeverket³⁶, tilkjennegis det blant annet at entreprenører har «transformed traditional natural resources into tourism products», og for Trysils del snakker forfatterne om «bear, wolf, wolverine and lynx» (Stokke mfl. 2021:43). I artikler fra Biotour kan jeg også finne substantivering og ledsagende aktiviteter. Fordi jeg har likt å lese det prosjektkollega Knut Fossgard har skrevet, blir eksemplene fra hans publikasjoner. I Fossgard og Fredman (2019:1) skriver forfatterne at for fiskeopplevelser trengs slike selvfølgelige ressurser som elv og fisk, men også ressurser som «shelters, scenic landscape, nice weather, campsites with bonfires, and space and time for social interaction with the host and fellow anglers». Og i Fossgard og Stensland (2021) heter det om den surveyen som ble gjennomført i Biotour:

A new question concerning resources in nature were introduced [sammenliknet med tidligere surveyer] in this study comprising 13 groups of resources, whereof six concerned the natural context, in various scales; unique/iconic landscapes/areas; specific natural phenomena; silence, sights, other sensory qualities; wilderness areas; special natural biotopes; and specific species. Four variables addressed the cultural and social context: public access/freedom to roam; cultural heritage, art, installations; local stories; and proximity to urban areas. Finally, three variables concerned facilitated resources: trails, paths, traces; rudimentary accommodation; and high-comfort accommodation. (Fossgard og Stensland 2021:38)

Mitt eget notat fra Biotour-prosjektet, dette notatet, er heller ikke noe unntak. Hvis den mulige leseren kritisk går gjennom det jeg tidligere har skrevet under overskriften «Opplevelsene av 'ikke noe' og 'mer'», vil leseren se at også jeg substantiverer, navngir, kategoriserer/klassifiserer og gir fenomen substans. Det er nærmest umulig å komme unna språklig sett. Selv slikt som vind blir til substantiv. Men hva er vind? Som Ingold (2007a:30, kursiv i original) påpeker: «As the fire *is* its burning and the cloud *is* its billowing, so the wind *is* its blowing.» Slik sett hadde vind vært bedre beskrevet som verb enn som substantiv.

All denne substantiveringen med dens ledsagende aktiviteter kan tilsynelatende gå upåaktet hen i NBT-litteratur fordi forskerne/forfatterne gjerne har et annet ærend enn nettopp å problematisere substantiveringen m.m. Dette kan jeg illustrere ved å tenke meg en lineær bevegelse som i figur 4. I figuren står pilen for «til», og «fugl» er tilfeldig valgt som fenomen.

fenomen X_0 → fenomen X → fugl → ressurs → turismeprodukt

Figur 4: NBT-litteraturens mulige ressurs-interesse

Forskningsfokuset kan være på hvordan en fugl eller annet, enten alene eller sammen med annet, i det levde livet kan bli en ressurs og utvikles slik at det blir et produkt som turister vil kjøpe og eventuelt fortsette å kjøpe. Interessefeltet er gjerne ikke på hvordan fenomen X blir til fugl, ei heller hvordan fenomen X_0 eventuelt blir til fenomen X . Det verken i mental aktivitet eller i levd liv. At oppmerksomheten er rettet mot de tre elementene til høyre i figur 4, reflekteres eksempelvis når Stokke mfl. (2021:33, 34) bruker formuleringene «[...] ways in which humans utilize, relate to and govern resources in ecosystems and within the local cultural context» og «[...] utilize and manage

(som verb) kan være en ressursenhet. Stokke mfl. (2021:35, fet i original) bruker følgende definisjon av «ressursenhet»: «A Resource Unit (**RU**) is an individual unit that is desired by **A** and that is the focus of management initiatives.»

³⁶ LRA-rammeverket: «Landscape resource analysis» og kapitlet følger rammeverket slik Clemetsen og Stokke (2014) presenterer det. For en nærmere presentasjon av rammeverket, se Clemetsen (2012, 2016), Clemetsen og Johansen (2015) og Clemetsen, Krogh og Thorén (2011).

natural and cultural resources [...]». Her er oppmerksomheten ikke rettet mot fenomenen X_0 og fenomenen X .

På noen vis er den lineære bevegelsen fra fugl til ressurs til turismeprodukt i figur 4 mulig å ordsette som ressurser «in the making». I levd liv må jo selve transformasjonen fra fugl (eller annet) til produkt gjøres og skapes, og i den tiden som forløper mens transformasjonen skjer, er ressursen «in the making». Videre må produktet, trolig mer eller mindre kontinuerlig, re-skapes i turismemarkedet for at turister skal fortsette å kjøpe produktet. Den kontinuerlige re-skapingen snakker til verbtiden i «in the making», som omtalt i notatets innledning: Det er en gjøring og den skjer i presens, det vil si her og nå – kontinuerlig her og nå. Ny- og re-skapingen er like fullt av den mer avgrensede og begrensede typen. Implisitt i figur 4 ligger nemlig en forståelse om at i levd liv er det mennesket som står for en transformasjon av noe som eksisterer uavhengig av mennesket (her turismetilbyderen). Det er altså et utvendig forhold mellom mennesket og det som blir/er en ressurs/produkt, og endringen skjer kun for det som blir/er en ressurs/produkt. Begge deler utfordres av ANT-inngangen.

ANT-nettverk-ing

Aktør-nettverk-forfattere «started out in the sociology of science and technology» (Law 1992:381). Allerede på dette tidlige tidspunktet av aktør-nettverk-teori (ANT) argumenterte forfatterne for at ikke bare endrer mennesker ting, men ting endrer og påvirker også mennesker. De hevdet òg at det finnes mer fruktbare tilnærminger enn å betrakte forholdet menneske-ting som utvendig³⁷. I noe så sjeldent forekommende som et for meg morsomt, vitenskapelig bokkapittel, utlegger Latour (1992) hvordan hverdagslige teknologier som bilbelter, dører, dør-hengsler og -pumper, nøkler, kopi-maskiner, fartsdumper og skrift styrer hva vi mennesker gjør og ikke gjør. Han utdyper også hvordan mennesker har innskrevet både tanker og moral i disse artefaktene, og hvordan mennesker og tingene må forstås i et samspill. Mennesker og de såkalte «nonhumans» er «equally actors, that is, entities that *do things*», hevder Latour (1992:241, kursiv i original). Og videre:

The distinctions between humans and nonhumans, embodied or disembodied skills, impersonation or 'machination,' are less interesting than the complete chain along which competences and actions are distributed. (Latour 1992:243)

Latours poeng i avsnittet over om at ting gjør noe og at det er fruktbart å se på samspillet mellom menneske og ting, er lett å få øye på i det jeg allerede har presentert fra feltarbeids-opplevelsene mine. Som eksempel kan jeg bruke det som kommer tidligst i notatet, nemlig fraværet av informasjonstavler og -skilt på Varangerhalvøya. Dette fraværet gjorde at jeg visste lite hvor noe var. Jeg manglet rett og slett disse artefaktene som fortalte meg hvordan jeg skulle opptre for å finne det jeg søkte. I dette ligger det på den ene siden at jeg besatte den kompetansen at tavler og skilt foreskrev hva jeg skulle gjøre som turist. På den andre siden ligger det at tavler/skilt kunne styre min atferd og i Latour-forståelsen selv hadde kompetanse. Med det at ting kan besitte kompetanse, samt med Latours insistering om å følge «the complete chain» (i det innfelte sitatet ovenfor), er jeg over i den endrede epistemologien og ontologien aktør-nettverk-teori tilbyr.

Aktør-nettverk-teori var, ifølge Bijker og Law (1992:12), først utviklet av Callon i en publikasjon fra 1980³⁸, og det var et forsøk på å finne et nøytralt vokabular for å beskrive handlingene til det som

³⁷ ANT-teoretikere er selvsagt ikke alene om å hevde dette. Fra det som på enkelte vis kan betraktes som det motsatte ytterpunktet av teoriutvikling, Geertz sitt hermeneutiske program, utlegger Geertz (1973:48) tidlig hvordan teknologien opp gjennom årtusener har inngått i utviklingen av menneskets tommelfinger.

³⁸ I Law (1992:379-380) presenterer Law opprinnelsen til ANT annerledes. Det gjør han i en fotnote, og da ved å vise til at ANT er et produkt «of a group of sociologists associated with, and in several cases located at, the

Law i 1987 betegnet «heterogeneous engineers». Idéen er «that such heterogeneous engineers build messy networks that combine technical, social, and economic elements» (Bijker og Law 1992:12). I ANT er det ikke noe «difference in kind between people on the one hand, and objects on the other», og analytisk er «what counts as a person [...] an *effect generated by a network of heterogeneous, interacting, materials*» (Law 1992:383, kursiv i original). Alle attributter man vanligvis tilskriver mennesker, slikt som det å tenke, handle, skrive, elske, tjene penger, er skapt i nettverk som «pass through and ramify both within and beyond the body» (Law 1992:384). En aktør er alltid et nettverk, derfor betegnelsen aktør-nettverk, og alt er heterogene nettverk – det inkluderer fenomen i hele spennet fra maskiner, via mennesker til agens³⁹.

ANT innebærer en ganske annen forståelse av verden enn den man kan skimte under overskriften om substantivering og ledsagende aktiviteter. For å anskueliggjøre dette, la meg bruke et sitat fra Healys kapittel i boken «Nature Performed»:

The notion of 'performing nature' articulated in this chapter was drawn from actor network theory (ANT), which describes the world in terms of 'ensembles' of humans and non-humans [...]. Rather than the enduring backdrop to human activities implied by representational thinking, ANT depicts reality as something fundamentally shaped by the performance of human/non-human relations, one of the two major features of ANT distinguished by John Law (1999). The first of these, *relational materiality*, refers to how entities both '...take their form and acquire their attributes as a result of their relations with other entities' (Law, 1999: 3), and the second, *performativity*, to how entities are 'performed in, by, and through those relations' (Law, 1999: 4). In ANT, the distinctions between nature and culture underpinning representational perspectives are understood to result from the relations between entities rather than to reflect the order of things. Reality, then, is not 'out there' or in our heads but is rather a complex, many-layered performance constituted by the multiple performances of the relationships between both people and the things that go to make it up. (Healy 2003:97-98, kursiv i original)

For ANT er altså virkeligheten ikke en gitt virkelighet som skal eller kan representeres gjennom å navngis, men relasjonell praksis. For å få frem at det er snakk om aktivitet og prosesser, og ikke et substantiv, setter jeg til «-ing» i overskriften slik at den blir «ANT-nettverk-ing». Entiteter, det være seg om enhetene er slikt som ting, personer eller fugler med ulike eksistensformer, blir til i relasjoner, formulerer Remme (2013:16) dette. Han fortsetter med å påpeke at for ANT kan entiteter ikke «forstås som å eksistere før praksis». Derimot eksisterer de «og er det de er i kraft av de relasjonene de inngår i når de blir utøvd»⁴⁰. ANT snakker da heller ikke om én virkelighet, men om mange forskjellige virkeligheter. Van der Duim, Ren og Jóhannesson (2013)⁴¹ påpeker:

By showing how reality may come in multiple although interrelated forms and is only made possible through relational work or *networking*, ANT does not strive to uncover the 'order of things,' but rather to describe the diverse and multiple orderings through which our world emerges. (Van der Duim mfl. 2013:6, kursiv i original)

Centre de Sociologie de l'Innovation of the Ecole Nationale Supérieure des Mines de Paris». Callon inngår blant personen som Law nevner, det gjør også Law selv, Latour, mfl.

³⁹ «Agens» er Lien, Nustad og Ween (2012:222) sin norske oversettelse av det engelske «agency». Forfatterne gir forslag til norsk oversettelse på flere engelske ANT-uttrykk.

⁴⁰ Remme (2013) er opptatt av den såkalte ontologiske vendingen i antropologien. Han presenterer fire ulike retninger i vendingen, hvorav den ANT-inspirerte retningen er én. I og med at Remme setter de fire retningene opp mot hverandre, er det mulig å se forskjeller og likheter mellom ANT og de tre øvrige når det angår vøren og frembringning av verden.

⁴¹ Van der Duim mfl. (2013) gir etter min mening, en svært god inngang til ANT og hvordan ANT er blitt benyttet innen turismeforskningen. Forfatterne påpeker at ANT verken er en teori i den vanlige forståelsen av ordet, ei heller er ANT et paradigme. ANT kan heller betraktes som «a travel device to move around and trace the processes through which the world is accomplished» (van der Duim mfl. 2013:6).

Virkeligheten/e gjøres og iverksettes⁴² og kan komme i forskjellige, men relaterte former. I og med dette er alt «uncertain and reversible, at least in principle. It is never given in the order of things» (van der Duim mfl. 2013:9).

Når ANT skal redegjøre for at entiteter nettopp blir til entiteter, i alle fall for den stunden de gjøres og iverksettes i nettverk, snakker man om prosessen punktualisering. Hva dette kan dreie seg om, ordsetter Law (1992) med utgangspunkt i en tv. Jeg velger å bruke et lengre sitat fordi sitatet gir, slik jeg ser det, en svært god inngang til punktualisering – og da også til fenomenet ressurser og ressurser «in the making» sett ut fra ANT-inngangen. Under overskriften «Punctualization and resourcing» skriver Law⁴³:

Why is it that we are sometimes but only sometimes aware of the networks that lie behind and make up an actor, an object or an institution? For instance, for most of us most of the time a television is a single and coherent object with relatively few apparent parts. On the other hand when it breaks down, for that same user—and still more for the repair person—it rapidly turns into a network of electronic components and human interventions. [...]

Why is it that the networks which make up the actor come to be deleted, or concealed from view? And why is this sometimes not the case? Let me start with tautology. Each of the above examples [en tv, en bank, en frisk kropp] suggests that the appearance of unity, and the disappearance of network, has to do with *simplification*. The argument runs like this. All phenomena are the effect or the product of heterogeneous networks. But in practice we do not cope with endless network ramification. Indeed, much of the time we are not even in a position to detect network complexities. So what is happening? The answer is that *if* a network acts as a single block, then it disappears, to be replaced by the action itself and the seemingly simple author of that action. At the same time, the *way* in which the effect is generated is also effaced: for the time being it is neither visible, nor relevant. So it is that something much simpler—a working television, a wellmanaged bank or a healthy body—comes, for a time, to mask the networks that produce it.

Actor network theorists sometimes talk of such precarious simplificatory effects as *punctualizations*, and they certainly index an important feature of the networks of the social. Thus, I noted earlier that I refuse an analytical distinction between the macro- and the microsocial. On the other hand, I also noted that some network patterns run wide and deep—that they are much more generally performed than others. Here is the connection: *network patterns that are widely performed are often those that can be punctualized*. This is because they are network packages—routines—that can, if precariously, be more or less taken for granted in the process of heterogeneous engineering. In other words, they can be counted as resources, resources which may come in a variety of forms: agents, devices, texts, relatively standardized sets of organizational relations, social technologies, boundary protocols, organizational forms—any or all of these. Note that the heterogeneous engineer cannot be certain that any will work as predicted. Punctualization is always precarious, it faces resistance, and may degenerate into a failing network. On the other hand, punctualized resources offer a way of drawing quickly on the networks of the social without having to deal with endless complexity. And, to the extent that they are embodied in such ordering efforts they are then performed, reproduced in, and ramify through the networks of the social. (Law 1992:384-385, kursiv og innfelt avsnitt i original)

Heller ikke ressurs er et substantiv hos ANT. Som det går frem i avsnittet over, Law (1992) benytter formuleringen «resourcing» i overskriften som sitatet kommer fra. Prosessene som ligger bak er mangfoldige, prosessene er nettverks-prosessering, og nettverkene kan endres, utvides, opprettholdes, nedbygges eller bli bort. Noe kan bli gjort til en ressurs ved punktualisering, og så vel mennesker som ikke-mennesker er aktive i de aktuelle prosessene som inngår. Menneskene har ingen særskilt posisjon hva angår punktualisering og «resourcing»: Mennesker blir også gjort i nettverk, de blir gjort av alt annet som inngår i nettverkprosessene, mennesker blir punktualisert

⁴² «Iverksette» er Lien mfl. (2012:222) sin norske oversettelse av det engelske «enact».

⁴³ Den mulige leseren av notatet vil kan hende legge merke til at Law i det lange, gjengitte sitatet nedenfor bruker formuleringen «networks of the social». Dette har utgangspunkt i hva/hvem Law argumenterer mot i artikkelen. I artikkelen beskriver Law hvordan ANT forstår sosiale relasjoner som nettverk-effekter, og på hvilket grunnlag ANT hevder at verken samfunn eller organisasjoner ville kunne ha eksistert hvis de bare var sosiale.

gjennom prosessene og kan bli ressurs, og i og med punktualiseringen skjules nettverkene som produserer menneskene. Dette gjelder selvsagt òg for turister og turismetilbydere, og verken turister eller andre turisme-aktører får i en ANT-studie noen sentral plass. Isteden blir de «situated in the actor-networks they are part of enacting and by which they are themselves enacted» (van der Duim mfl. 2013:8)⁴⁴.

ANT opp mot øvrige innganger

Med ANT-inngangen er alt «in the making», også ressurser og virkeligheten/er, og det skjer kontinuerlig her og nå. For å vende tilbake til figur 4 presentert under substantiverings-inngangen, så vel fenomen X₀ og fenomen X (uansett hva slags fenomener det er snakk om), fugl, ressurs og turismeprodukt skapes i levd liv gjennom nettverk-ing. Fenomeners væren er væren-i-nettverk-ing, og det er et innvendig forhold mellom det som eventuelt måtte inngå i den aktuelle nettverk-ingen. Videre, ut fra at det er nettverk-ing som skaper, kan det som under substantiverings-inngangen blir annammet som ett og det samme fenomen (eksempelvis det som faller inn under kategorien «fugl»), bli til mange fenomen under ANT-inngangen fordi de eventuelt inngår i ulike nettverk. I tillegg er man innen ANT gjerne ikke spesielt interessert i hva for eksempel en fugl er, men heller mer opptatt av hvordan den blir gjort, hva den gjør og hva denne gjøringen fører til av effekter. Det er et slikt interessefelt Ren (2011) realiserer i sin studie av oscypek-osten. Hun følger da det som i ANT-forstand er aktører, og gjennom det kan hun anskueliggjøre ordningen⁴⁵ av fire virkeligheter hvor osten blir iverksatt som multipel, og også blant annet vise hvordan osten(e) påvirker turistdestinasjonen Zakopane «by producing, shaping and altering destination realities» (Ren 2011:858). Mangt deltar i de ulike iverksettingene av osten/e. For den tradisjonelle osten snakker Ren for eksempel om gjeting av dyr, ikke-pasteurisert melk fra sau og gjeternes hytter i fjellet; for turistosten for eksempel salgsboder lokalisert i byen Zakopane, masseproduksjon rettet mot et turistmarked og melk fra kyr; for den moderne osten eksempelvis laboratorier, internasjonal distribusjon og EUs regelverk for kvalitetsstandarder og hygienekontroller; for den unike osten eksempelvis PDO-merking⁴⁶ innenfor EU-regelverk for slik eksklusiv kategorisering, nyhetsoppslag og autenticitet. Slik forståelsen innen ANT-inngangen er, inngår selvsagt osten/e i iverksetting av alt fra gjetingen av dyr til autenticitet.

Også hos Bawaka er alt «in the making», og det er en gjøring kontinuerlig her og nå, men mens ANT kommer fra studier av vitenskap og teknologi, kommer Bawaka-inngangen fra studier av ur-innvånere.

Bawakas sam-tilbliving

Mitt litterære møte med Bawaka består av fire artikler, og det er snakk om kulturell oversettelse med alle de fallgruver det gir. At det er oversettelse, går klart frem av tittelen til den eldste av artiklene (Wright mfl. 2009). Tittelen er nemlig «'That means the fish are fat': sharing experiences of animals through Indigenous-owned tourism». Allerede med formuleringen «det betyr at fisken er fet», påpekes oversettelsen. Artikkelen er en oversettelse blant annet mellom en gruppe australske ur-innvånere (aboriginere) og deres forståelse og språk til engelsk via tre engelsktalende australske forskere (geografene Wright, Suchet-Pearson og Lloyd) med deres vestlig funderte forståelse og to

⁴⁴ Mer om dette se van der Duim (2007:152-153).

⁴⁵ «Ordningen» er min norske oversettelse av den engelske ANT-formuleringen «ordering».

⁴⁶ PDO: Det engelske bokstavordet (akronymet) for «Protected Designation of Origin».

engelsktalende personer fra den aktuelle grupperingen av urinnvånere (L⁴⁷. og D. Burarrwanga). I alle oversettelser mellom ulike kulturer kan mangt bli misoppfattet og bli presentert galt eller mindre godt⁴⁸. For de artiklene jeg har lest fra Bawaka og som i publiseringstidspunkt spenner fra 2009 til 2017, synes det da også som de vestlige forståelsene og formuleringene er for sterkt til stede i den første (Wright mfl. 2009) gitt urinnvånerens egen forståelse, men bedre kontrollert for i den skriftlige fremstillingen i de tre siste (Bawaka Country inkludert Suchet-Pearson mfl. 2013, Bawaka Country mfl. 2016, Bawaka Country mfl. 2017)⁴⁹. På den ene siden virker det som de australske geografene etter hvert mer dyptgående tilegner seg forståelsene til den aktuelle grupperingen av urinnvånere. På den andre siden virker det som forfatterne, inklusive de aktuelle urinnvånerne, i sterkere grad evner å bruke språkformuleringer som er bedre representasjoner av den aktuelle virkelighetsforståelsen.

Et ytterligere lag med oversettelse gis av at leserne av Bawaka-artiklene forstår dem med sine egne forforståelser. Jeg er naturlig nok ikke noe unntak ettersom all lesing krever forståelse. Det er da også svært lett å lese artikkelen «'That means the fish are fat'» (Wright mfl. 2009) på en slik måte at det hele fremstår som om grupperingen av urinnvånere bruker sin egen kulturelle forståelse som ressurs i turismeøyemed. Det vil si som noe som kan utnyttes økonomisk, og som såre enkelt kan falle på plass under inngangen jeg har kalt «Substantivering og ledsagende aktiviteter». I figur 4 der (side 16) vil «fugl» kunne bli erstattet av «egen kulturell forståelse», men både «ressurs» og «turismeprodukt» vil være likt.

Med en vestlig basert forståelse vil Bawaka kunne bli presentert som følger: Bawaka er «an Indigenous homeland [...], in the Northern Territory» (Wright mfl. 2009:505) av Australia. Det ledsagende kartet viser at Bawaka er lokalisert til en tange ved Port Bradshaw i North East Arnhem Land. Den aktuelle befolkningsgruppen de fire Bawaka-artiklene følger, er Yolŋu⁵⁰ og da mer spesifikt den utvidede familiegruppen Burarrwanga og dens turismebedrift «Bawaka Cultural Experiences» (BCE) (Wright mfl. 2009:507). Planleggingen av BCE begynte for alvor i 2005, og BCE var av familien sett som en nøkkel til å skape seg en selvbestemt fremtid gjennom økonomisk uavhengighet for egen del og for fremtidige generasjoner (Wright mfl. 2009:513)⁵¹. De økonomiske aspirasjonene var, og er, tett vevd sammen med ønsker blant annet om å bibringe andre egen forståelse av verden og respekt for miljø, kultur og hellige plasser. Det turismeproduktet BCE selger er Yolŋu-ontologi og opplevelser av dette.

Presentasjonen av Bawaka i avsnittet over er fortegnet. Jeg skal nevne to aspekter ved fortegnelsen, og det første er at Bawaka ikke kan nedfelles ved hjelp av kartografi. Selv om vi med vår vestlige forståelse lett kan se for oss at Bawaka Country kan plasseres på kart og da ved Port Bradshaw, vil området som eventuelt måtte finnes i verden på de særskilte kartkoordinatene, kun være noe jord

⁴⁷ I Wright mfl. (2009) er navnet hennes skrevet som «Lak Lak». I de tre øvrige artiklene er navnet hennes skrevet som «Laklak». Jeg antar at det siste er korrekt og setter bare «L» her.

⁴⁸ Dette er en problematikk antropologer er vel kjent med. Det i så måte skjellsettende øyeblikk i antropologisk fagtradisjon kom på åttitallet med Marcus og Fischer (1986) sin «Anthropology as Cultural Critique». Boken tar et oppgjør både med fortolkninger og representasjoner av fremmede kulturer.

⁴⁹ Det går frem av disse fire artiklene samt av mine søk på Google Scholar februar 2022, at det er en rekke andre forskere som har publisert om Bawaka. Også forfatterne av de fire Bawaka-artiklene jeg har lest, har publisert mer fra Bawaka.

⁵⁰ I Wright mfl. (2009) skrives det «Yolngu», i de senere artiklene «Yolŋu».

⁵¹ Slik sett kan Bawaka falle inn under turismelitteraturen som vedrører folks og plassers levedyktighet/robusthet (engelsk «resilience»). Se eksempelvis Lindberg, Forbord og Sivertsvik (2021) og Clemetsen mfl. (2021) i boken fra prosjektet Biotour.

som Yolŋu muligens befinner seg på. Bawaka Country er det imidlertid ikke. Hva Bawaka Country er og på hvilken måte, forsøker forfatterne å sette ord på i alle de fire artiklene jeg har lest. I den siste artikkelen fra 2017, påpekes det eksempelvis at:

Country is an Aboriginal English term that describes 'homeland in the mode of kinship' (Rose, 2014: 435); it brings land, humans, animals, waters, rocks, songs and more into being, and into relational coexistence. Sentience and agency are not limited to humans [...] Importantly, it is not only animals but also plants, rocks, spirit-beings, songs, dreams, sun, mist, seasons and other complex weatherings that, through Country, co-constitute people and place [...] Humans, then, are not separate from Country, rather they, along with multiple others, *are* Country and cannot be separated from it. Indeed, through connections both recursive and multiple, humans co-exist and co-become with Country, are called to action by Country, co-create Country and are responsible for and as Country [...]. (Bawaka Country mfl. 2017:450, kursiv i original)

Videre, i artikkelen «Co-becoming Bawaka: Towards a relational understanding of place/space» utlegger forfatterne hvordan Country innbefatter steder/plasser som i vestlig forstand lokaliseres til eksempelvis byene geografene/forskerne arbeider og hvor artikkelleseren sitter når hun/han/hen leser «Co-becoming Bawaka» (Bawaka Country mfl. 2016:465, 470). I denne artikkelen fra 2016 anskueliggjøres en slik, la meg bruke det vestlige ordet «utstrekning» om det, gjennom «gurrutu», det vil si det komplekse slektskapssystemet til Yolŋu.

Det andre aspektet ved fortegnelsen i avsnittet på forrige side, er at deler av avsnittet kan leses som om det er snakk om årsak-virkning-prosesser inkludert disse prosessenes lineære tidsforståelse. Den mulige selvbestemte fremtiden for Burarrwanga/Yolŋu omtalt i det tidligere avsnittet, er ikke en virkning, resultat eller effekt av noe som i vestlig forstand kan kalles en tidsmessig forutgående årsak (eksempelvis etableringen av turismebedriften)⁵². Derimot dreier det seg om «co-becoming», sam-tilbliving. I tillegg er tidsforståelsen ikke-lineær, og fortiden er i det nåværende og fremtiden i fortiden. Denne sam-tilblivingen og tidsforståelsen gjør, ut fra slektskapssystemet «gurrutu», eksempelvis at en baby kan være mor til en gammel kvinne⁵³ og en jam moren til en sang (Bawaka Country mfl. 2016:465-466).

Med muligheter for oversettelses-fallgruver og fortegnelser nevnt, la meg nå forsøke å si noe om Bawakas «co-becoming». Denne sam-tilblivingen er knyttet an mot at alt kommuniserer med alt annet. Eksempelvis, når treet «gaypal» blomstrer:

⁵² Slik årsak-virkning-tenkning kan sies å ha utspring i og forsterkning fra vestlig, klassisk fysikk. I sin bok, «Blackfoot Physics» om amerikanske urinnvånere, ordlegger Peat seg blant annet slik om det å tenke/ikke tenke i årsakssammenhenger:

It is sometimes said that Native people pray upon a hilltop so that the sun will rise on the following day. To anyone who believes that the movements of Earth and the other planets are the blind results of gravity and Newton's laws of motion this is pure nonsense, or wishful thinking. Indigenous science, however, does not talk in terms of causal influences. The sun, Earth, and the People are not separate actors, mechanically and mindlessly obeying impersonal laws. Rather, all things connect and are the manifestations of underlying powers and beings. The rising of the sun is one expression of the harmony of all things, a harmony that extends from sky to earth and can never be fragmented into separate domains. [...] A Native person does not will the sun to rise, rather, the harmony of earth and heavens, including the rising of the sun each morning, is a manifestation of the relatedness of all things and of the way in which all living things carry out their obligations. The continued harmony and the renewal of these relationships is a responsibility of The People, along with the birds, rocks, trees, and insects. (Peat 2005:285-286)

⁵³ At dette gjerne fremstår som underlig for vestlige mennesker, er grunnet i vår tankeramme. Innenfor vår måte å tenke på reproduseres individer ut fra en idé om at slektskap er den sosiale konstruksjonen av naturlige fakta (eksempelvis at gener overføres fra foreldre til barn, og bare i den retningen), og ikke ut fra den idé at slektskap er den sosiale konstruksjonen av sosiale relasjoner. Som Strathern (1992:62) formulerer det, for oss i vesten er det en «downward flow of time» som også er «the downward flow of life», mens andre kulturer godt kan ha at babyer er gamle folk, ikke nye, i og med at de er forfedre som gjenoppstår som barneånder. For en kort presentasjon av innsiktene fra Strathern se Follo (2008:168-169).

it is also sending out messages. These messages are available for all conscious agents in the cosmos to receive (including other plants and animals) (see Rose, 1996). When Yolngu [*sic*] people, as one agent in the cosmos, see *gappal* in flower, they know that the fish are fat and it is time to hunt *miyapunu* (green turtle) and *minhala* (freshwater longneck turtle) and time to collect *miyapunu mapu* (turtle egg). (Wright mfl. 2009:506, kursiv i original)

Disse budskapene er «felt in an embodied way. Communication is affective. It happens inside beings as part of their becoming together, connecting them in profound ways» (Bawaka Country inkludert Suchet-Pearson mfl. 2013:194). Yolngu er da også svært oppmerksomme på hva som skjer rundt dem og «listen carefully to the messages that are sent out. As the messages emerge, we emerge, we co-become» (Bawaka Country mfl. 2016:462). Dette er en levd verden som kommer «into being through doing and living and the act of being. Bawaka Country co-becomes through these connections, through the sending out of messages, the attending to them». Og videre samme sted, Country spiller en aktiv rolle:

in shaping what we [de aktuelle menneskene] know, who we are and what we do. It is in doing that knowing and being emerge; it is by knowing and being that one does. And this includes telling stories, sharing knowledge. Digging in the sand [etter jams] is a sensory experience; it is also engagement with the sand. This engagement is what allows someone to hear the sand's language and develop an understanding of its unique material presence, its patterns and place/space. In this way embodied engagement fosters knowing – specifically, a form of knowing that is based on a recognition (perhaps conceptual, perhaps sensory) of more-than-human agency. It is more than this, however. Yolngu frame this agency in terms of the *land* knowing. Digging in the beach at Bawaka is a spatial practice and at the same time a knowledge-making practice: a way of knowing, actively constituted by both the digger (and the digging) and Country itself. (Bawaka Country mfl. 2016:463, kursiv i original)

Sam-tilblivingen er ikke menneske-sentrert, og i sam-tilblivingen inngår at alt har agens og alt «co-becomes». I forbindelse med en solnedgang etter å ha samlet, kokt, delt og spist skilpaddeegg beskrives dette slik:

The light changes colour; the reds, oranges, yellows, whites infuse our being, enable our becoming. The light is part of Country; it has its own agency, its own creativity and vitality, its own song, language, Law and knowledge. In this paper, we have underscored the creativity of all beings in Country. Agency is not just the remit of humans. It is not even just in animals, that we can, after all, see moving, mating, eating. Rather, it is in all things, in plants, water, air and minerals, in dreams, emotions, senses, flows and relationships, and in cups and saucers, sand and spears. The sunset is ephemeral: it is constantly changing, from moment to moment, night to night. It reminds us that Country itself, as well as all the beings in it, including humans, are in a constant state of becoming together. Breathe in the sunset. It is all around you, it is on your skin, in your eyes, travelling down the optic nerve to your brain, in your lungs and there, in your blood, your cells, your imagination, your thoughts, in the look you share with one of your mothers sitting next to you. The sunset, *djapana*, appears to stand apart, separate, on the horizon, but the light around you, within you, tells a different story. It changes you, too. It speaks to you of *wetj*, of the lightness and care of be(com)ing together. In some ways, this is a simple story. It is a story that tells you that without *wetj*, there is nothing. With *wetj*, however, all belongs, becomes. (Bawaka Country inkludert Suchet-Pearson mfl. 2013:195, kursiv i original)

I det innfelte sitatet i avsnittet over påpekes det at uten «wetj» er det ikke noe, men med «wetj» hører alt sammen sammen og sam-tilblir. Om «wetj», dette mønsteret av forpliktelse, denne multi-dimensjonale og pågående syklusen av resiprositet (Bawaka Country inkludert Suchet-Pearson mfl. 2013:190), heter det:

Wetj, translated most simply as sharing, is a foundational concept that underpins the ways that Yolngu live, act, understand and feel. This is sharing understood in a relational and more-than-human way. *Wetj* links Yolngu with each other and with the diverse beings of Country in a web of mutuality and responsiveness/responsibility. *Wetj* springs from and supports a Yolngu ontology of co-becoming which sees all beings, including human beings, as coming into existence through relationships. *Wetj* underpins our journey collecting *miyapunu mapu* [skilpaddeegg], our conversations, our digging, cooking and eating together. It informs our journey and guides it. It is a manifestation of it. Our discussion of *wetj* may seem deep, our description of finding *miyapunu* tracks on the beach mundane, but to make such a distinction is to misunderstand *wetj* and its place in an ontology of co-becoming. Every action, every thought, every feeling, every communication, is a full manifestation of *wetj* and an

ontology of co-becoming more broadly. (Bawaka Country inkludert Suchet-Pearson mfl. 2013:186-187, kursiv i original)

Det er om å dele⁵⁴ det dreier seg når forfatterne eksempelvis forteller om å grave etter skilpaddeegg. Det er å dele med andre mennesker, dele med skilpaddene, dele med Country, det er en deling «that is both situated and enrolled in a landscape of ethics and responsibility» (Bawaka Country inkludert Suchet-Pearson mfl. 2013:190). «Wetj» eksisterer gjennom tid og i øyeblikket, og det eksisterer gjennom relasjoner og prosesser. Så skilpaddene som legger eggene, eggene selv, dybden på hullet (som graves), sporene etter skilpadder på stranden, «all actively contribute to, help determine, what *wetj* might mean in any one moment. They shape what can be shared, what should be shared» (Bawaka Country inkludert Suchet-Pearson mfl. 2013:190, kursiv i original).

Bawaka opp mot øvrige innganger

Sett opp mot substantiverings-inngangen er det ikke noe hos Bawaka som i levd liv har en væren løsrevet fra annet. Ei heller blir noe å forstå som «ressurs for mennesket» i den moderne og vestlige betydningen presentert under overskriften «Substantivering og ledsagende aktiviteter». Den måten Bawaka vet/gjør/er erkjenner nemlig at «'things' can only come into 'being' through an ongoing process of be(coming) together. They are never static, fixed, complete, but are continually emerging in an entangled togetherness» (Bawaka Country inkludert Suchet-Pearson mfl. 2013:185-186). Dette gjelder også mennesket. Så det som under substantiverings-inngangen kan bli en ressurs i levd liv, for eksempel en fugl i figur 4 (side 16), sam-tilblir med mennesket – og alt mulig annet. Disse værensrelasjonene innebærer at det er et innvendig forhold mellom menneske og fugl, ikke et utvendig forhold som i substantiverings-inngangen. Det gir at det som i figur 4 er betegnet «fenomen X₀», for Bawaka bedre ville ha vært representert i modellen som «fenomen X₀-fenomen X-fugl-menneske», og tilsvarende for fenomen X og fugl, hvor bindestreken står for det innvendige forholdet gitt av sam-tilblivingen. For Bawakas del vil verken «ressurs», «turismeprodukt» eller pilene (→) i figur 4 være med, og det vil heller ikke ligge noen lineær tidsforståelse i modellen.

Sett opp mot ANT-inngangen har Bawaka blant annet det til felles med den at alt er «in the making» og at «more-than-humans have agency» (Bawaka Country mfl. 2017:446). I det som er felles inngår dermed at makt og innflytelse desentreres bort fra mennesker. Til forskjell fra ANT-inngangen rommer Bawaka-inngangen så mye mer enn fenomen med materialitet som er det man som oftest inkluderer i ANT. Ikke er det heller nettverk-ing som er den vesentlige prosessen, men «co-becoming» gjennom viten/gjøren/væren og slike fenomen som «wetj» (deling) og «gurrutu» (slektskapssystemet). I Bawaka-artikkelen fra 2016 hvor «gurrutu» brukes for å illustrere begrensningene ved vestlige ontologier, påpekes det da også at:

Places/spaces and lively matter, diverse beings, and all manner of processes and dreams emerge relationally. Indeed, focusing too heavily on the agency of a contained 'agent', 'being' or 'thing' may diminish the richness of co-constitution, co-becoming. Bawaka, and *gurrutu*, are much more than networks of beings and things. (Bawaka Country mfl. 2016:464, kursiv i original)

I de fire Bawaka-artiklene jeg har lest synes tyngdepunktet i fremstillingen å være i «co» i formuleringen «co-becoming». Forfatterne av artiklene har mindre å si om tilblivingen og hvordan den skjer annet enn at den skjer som sam-tilbliving. Forfatterne påpeker da også av og til at det er snakk om en «ontology of connection» (et nøkkelord i Wright mfl. 2009) eller en relasjonell ontologi (et nøkkelord i Bawaka Country inkludert Suchet-Pearson mfl. 2013). Videre blir sam-tilblivingen av og til omtalt som «a mutually constitutive *intra*-action», det vil si «action within two parts of a whole, rather than inter-action, which means between two discrete things» (Bawaka Country inkludert

⁵⁴ «Wetj» eller engelsk «sharing».

Suchet-Pearson mfl. 2013:191, kursiv i original). Tankegodset rundt «intra-action» henter forfatterne av Bawaka-artiklene fra Barad, men de fire Bawaka-artiklene er svært snaue i sin presentasjon av Barads intra-aktivitet.

Barads intra-aktivitet

Barad er utdannet fysiker med hang til faggrense-overskridende betraktninger og det hun omtaler som diffraksjonell lesing. Hun så at teoriene til Foucault og Butler kunne være veldig fruktbare for å elaborere Bohrs innsikter fra kvantefysikk. Hun «diffractively read through Bohr's insights» og tilsvarende for publikasjoner fra blant annet Foucault og Butler (Juelskjær og Schwennesen 2012:11-12). Ordet «diffractively» er fra termen «diffraksjon» som opprinnelig er hentet fra fysikken. Etter hva jeg kjenner til er strålers/bølgers bøyning (diffraksjon) avvikelse fra rettlinjet utbredelse, eksempelvis vil det foregå en viss bøyning der lysstråler passerer kanten på en gjenstand. Innen kjønnsforskningens teoretiske landskap, som både Foucault og Butler leverer innsikter til, er diffraksjon primært assosiert med Haraway – en person som Barad har arbeidet sammen med i ti-år. Hos Haraway er diffraksjon en metafor for en kritisk bevissthet «som forplikter å danne forskjell og ikke repetere den Hellige Forestillingen om det Samme» (Haraway 1997 referert hos Rustad 1998:127). Ifølge Asdal og Brenna (1998) innebærer Haraways kunnskapsteoretiske prosjekt at det er nødvendig med flere «historier», og da flere historier som står i forbindelse med hverandre og snakker til hverandre. Tilsvarende formulerer Barad seg om den diffraksjonelle lesingen hun bedriver av andres teoriutlegninger. Hun skriver:

The move toward performative alternatives to representationalism shifts the focus from questions of correspondence between descriptions and reality (e.g., do they mirror nature or culture?) to matters of practices/doings/actions. I would argue that these approaches also bring to the forefront important questions of ontology, materiality, and agency, while social constructivist approaches get caught up in the geometrical optics of reflection where, much like the infinite play of images between two facing mirrors, the epistemological gets bounced back and forth, but nothing more is seen. Moving away from the representationalist trap of geometrical optics, I shift the focus to physical optics, to questions of diffraction rather than reflection. Diffractively reading the insights of feminist and queer theory and science studies approaches through one another entails thinking the 'social' and the 'scientific' together in an illuminating way. What often appears as separate entities (and separate sets of concerns) with sharp edges does not actually entail a relation of absolute exteriority at all. Like the diffraction patterns illuminating the indefinite nature of boundaries—displaying shadows in 'light' regions and bright spots in 'dark' regions—the relation of the social and the scientific is a relation of 'exteriority within.' This is not a static relationality but a doing—the enactment of boundaries—that always entails constitutive exclusions and therefore requisite questions of accountability. (Barad 2003:802-803)

Når Barad (2003) skal gi et konkret eksempel på det hun betegner intra-aktivitet⁵⁵, benytter hun seg av det som Gribbin (1996:1) omtaler som kvanteteoriens sentrale mysterium: Det som er «encapsulated in the experiment with two holes». Mysteriet er at lys er både bølger og partikler (fotoner), og selve eksperimentet er såpass enkelt redegjort for at det inngikk i fysikken jeg hadde på realfag på gymnaset. Med Young og Fresnel sine eksperimenter omkring år 1800 kom det avgjørende beviset for at lyset har bølgenatur. Det ble fastslått av blant annet Youngs interferensforsøk hvor lys ble sendt gjennom to parallelle spalteåpninger for så å ende opp som lyse og mørke bånd på skjermen bak. At lys er partikler, ble en etablert forståelse over 100 år senere, det startet med Plancks teori om kvanter i 1900. Hva skjer når en strøm av single fotoner går gjennom et eksperimentoppsett med to hull? Det faktiske forsøket ble gjennomført på midten av 1980-tallet, og resultatet var likt det som man teoretisk hadde ment en stund. Selv om hvert foton starter som en partikkel og ankommer som en partikkel, synes fotonet å gå gjennom begge hullene på en gang,

⁵⁵ Barad presenterer eksempelet bare i fotnotetekst (Barad 2003: 815-816).

interferere med seg selv og finne ut hvor det skal plassere seg på mottaker-mediet for å gi sitt eget lille bidrag til det totale interferens-mønsteret som der oppstår.

Spørsmålet om hva som skjer på lysets reise fra partikkel til partikkel, synes ikke å ha funnet sitt endelige svar. Barad (2003) hviler på standardforklaringen, nemlig København-fortolkningen av kvantemekanikken fra 1930-tallet⁵⁶. Bohr, Heisenberg og Born ga vesentlige bidrag til pakkene av idéer i denne fortolkningen. Bohr med kollegaer sa: Det å observere bølgen «kollapser» bølgen og den er da en partikkel. Eller sagt på annet vis: Lys er både bølger og partikler, og er det ene eller det andre idet man ser etter. I kvantemekanikken er det, fremhevet Bohr, «umulig å opprettholde et absolutt skille mellom det erkjennende subjekt og objektet for erkjennelsen» (Fjelland og Hansteen 1999). Videre må hele observasjonssituasjonen tas med. I Gribbins gjengivelse lyder dette:

What matters is the whole experimental set-up, including the electrons, the two holes, the detector screen *and the human observer*. It is impossible to say that an electron 'is' a wave or 'is' a particle. All that can be said is that if an experiment is set up in a certain way, and certain measurements are made, then you will see certain results. Set the experiment up to measure waves, and you will get an interference pattern; set the experiment up to monitor particles passing through the holes, and you will see particles passing through the holes. (Gribbin 1996:14, kursiv i original)

Det ligger atskillig mer sprengstoff i avsnittet over enn det jeg har tydeliggjort der. Selvfølgelig er Bohrs innsikter (og Barads diffraksjonelle lesing av ham) en radikal utfordring til den klassiske fysikken, den som gjerne omtales som newtoniansk fysikk. Imidlertid er innsiktene også radikalt utfordrende for kartesiansk epistemologi og dens «representationalist triadic structure of words, knowers, and things» (Barad 2003:813). Barad fortsetter:

Crucially, in a stunning reversal of his intellectual forefather's [Descartes] schema, Bohr rejects the atomistic metaphysics that takes 'things' as ontologically basic entities. For Bohr, things do not have inherently determinate

⁵⁶ En annen inngang til det hele er skjulte-variabler-teorier. Jevnfør Gribbin (1996:153) ville muligens denne inngangen ha vært hovedstrøms, og ikke København-fortolkningen, hvis matematikeren von Neumanns bevis fra 1932 ikke hadde fått så stor gjennomslagskraft. Von Neumanns bevis viste, feilaktig påpeker Gribbin (1996:152-156), at skjulte-variabler-teorier ikke kunne beskrive enheters atferd i kvante-verden på høvelig vis. Fysikeren Bohm (2002) har utgangspunkt i nettopp skjulte-variabler-teori, og da mer spesifikt i sin egen «pilot-bølge»-versjon av den, i boken «Wholeness and the Implicate Order». Også hos Bohm, som hos Bohr og andre, er lærdommen at man ikke lenger kan skille mellom «the 'observed' object and 'observing instrument'» (Bohm 2002:169). Man må rett og slett slutte å analysere verden i relativt autonome deler, eksisterende separat interagerende. For Bohm er «the primary emphasis [...] now on *undivided wholeness*» (Bohm 2002:169, kursiv i original), og han sier følgende om sin egen forståelse:

The new form of insight can perhaps best be called *Undivided Wholeness in Flowing Movement*. This view implies that flow is, in some sense, prior to that of the 'things' that can be seen to form and dissolve in this flow. [...]

The proposal for a new general form of insight is that all matter is of this nature: That is, there is a universal flux that cannot be defined explicitly but which can be known only implicitly, as indicated by the explicitly definable forms and shapes, some stable and some unstable, that can be abstracted from the universal flux. In this flow, mind and matter are not separate substances. Rather, they are different aspects of one whole and unbroken movement. (Bohm 2002:14, kursiv og innfelt avsnitt i original)

«Holomovement» kaller Bohm bevegelsen mellom utfolding og innfolding, og alt dukker frem (engelsk «emerge») ved utfolding fra «holomovement», for så å innfoldes tilbake i den «implicate order». Bohm hevder at virkeligheten må forstås som prosess, at alt endrer seg, og at «all *is* flux. That is to say, *what is* is the process of becoming itself, while all objects, events, entities, conditions, structures, etc., are forms that can be abstracted from this process» (Bohm 2002:61, kursiv i original). Det globale, nonlokale og holistiske ved Bohms virkelighetsbeskrivelse kommer sterkt til uttrykk i følgende sitat:

[...] 'All implicates all', even to the extent that 'we ourselves' are implicated together with 'all that we see and think about'. So we are present everywhere and at all times, though only implicately (that is, implicitly).

The same is true of every 'object'. It is only in certain special orders of description that such objects appear as explicate. The general law, i.e., holonomy, has to be expressed in all orders, in which all objects and all times are 'folded together'. (Bohm 2002:212, innfelt avsnitt i original)

boundaries or properties, and words do not have inherently determinate meanings. Bohr also calls into question the related Cartesian belief in the inherent distinction between subject and object, and knower and known.

It might be said that the epistemological framework that Bohr develops rejects both the transparency of language and the transparency of measurement; however, even more fundamentally, it rejects the presupposition that language and measurement perform mediating functions. Language does not represent states of affairs, and measurements do not represent measurement-independent states of being. (Barad 2003:813, innfelt avsnitt i original)

I det innfelte sitatet er muligens det særs radikale at det implisitt sies at det ikke noen «inherent separability of observer and observed, knower and known» (Barad 2003:814). Det innebærer på et eller annet vis at det er en form for, la meg kalle det, «helhet» som så «deles» for å få eksempelvis observatøren og det som observeres. Det er dette Barad ordsetter gjennom termen «intra-aktivitet» og ledsagende benevnelser. Og fremdeles med mine ord, selv om «helheten» «deles» som resultat av intra-aktivitet i helheten, blir ikke delene annet enn del-av-helheten-deler.

I Barads «agential realist ontology» slik den er presentert i artikkelen fra 2003⁵⁷, er universet «agential intra-activity in its becoming» (Barad 2003:818). For å få noe grep om hva Barad mener med det, er det nødvendig å få en fornemmelse av hva hun tillegger begrep som fenomen, «agential intra-action» (kortform «intra-action»), «agential cut», kausalitet, agens, diskurs, menneske og materialitet. For Barad er de primære⁵⁸ ontologiske enhetene ikke «ting», men **fenomen**, og «phenomena constitute the ontological primitives» (Barad 2003:817). Barads fenomener er, som hun selv gjør eksplisitt klart, verken Kants fenomener eller fenomenologens fenomener. Derimot er Barads fenomener «*the ontological inseparability of agentially intra-acting 'components'*» (Barad 2003:815, kursiv i original). Det vil si at fenomenene er ontologisk primitive relasjoner – relasjoner uten foruteksisterende relata⁵⁹. Relata eksisterer bare «*within phenomena as a result of specific intra-actions (i.e., there are no independent relata, only relata-within-relations)*» (Barad 2003:815, kursiv i original). Barad påpeker at tanken om «**intra-action**» utgjør et vesentlig konseptuelt skifte, og at det står i kontrast til den vanlige forestillingen om «interaction» som forutsetter den forutgående eksistensen av uavhengige enheter/relata. Barad utlegger videre⁶⁰:

A specific intra-action (involving a specific material configuration of the 'apparatus of observation') enacts an **agential cut** (in contrast to the Cartesian cut—an inherent distinction—between subject and object) effecting a separation between 'subject' and 'object.' That is, the agential cut enacts a *local* resolution *within* the phenomenon of the inherent ontological indeterminacy. In other words, relata do not preexist relations; rather, relata-within-phenomena emerge through specific intra-action. Crucially then, intra-actions enact *agential separability*—the local condition of *exteriority-within-phenomena*. (Barad 2003:815, kursiv i original, min utheving med fet font)

Tanken om «intra-action» innebærer en bearbeiding av den tradisjonelle forestillingen om **kausalitet** i og med at «the agential cut enacts a local causal structure among 'components' of a phenomenon in the marking of the 'measuring agencies' ('effect') by the 'measured object' ('cause')» (Barad

⁵⁷ Barad har både før og etter denne artikkelen publisert om sin ontologi andre steder, eksempelvis i boken «Meeting the Universe Halfway. Quantum Physics and the Entanglement of Matter and Meaning» fra 2006. Jeg har valgt å ikke bruke tid på Barads øvrige publikasjoner fordi jeg mener at Barad (2003) er tilstrekkelig for notatets innhold.

⁵⁸ Engelsk «primary».

⁵⁹ «Relata» er flertallsformen av «relatum». Relata er vanlig å forstå som det noe som det er en relasjon mellom.

⁶⁰ I sitatet brukes formuleringen «inherent ontological indeterminacy». Dette er Barads omskriving av Heisenbergs såkalte «usikkerhetsprinsipp» eller «usikkerhetsrelasjon»/«uskarphetsrelasjon» som det også kan omtales som. Som Barad (2003:814) påpeker, det er ikke snakk om usikkerhet, men heller om ubestemmelighet (engelsk «indeterminacy»). Denne ubestemmeligheten er knyttet an til egenskaper til atomære størrelser, og ikke til mangler ved måleinstrumentene eller observasjonene. (Se Holtebekk og Linder 2018, Gribbin 1996:16-17.)

2003:815). «Agential intra-actions» er særskilte «causal material enactments» som kan, men ikke må involvere «mennesker». Det er faktisk slik, ifølge Barad, at det er gjennom den slags praksiser at de differensierende grensene mellom «mennesker» og «ikke-mennesker», «kultur» og «natur» osv. konstitueres. Barad utbroderer:

Phenomena are constitutive of reality. Reality is not composed of things-in-themselves or things-behind-phenomena but 'things'-in-phenomena. [...] The world *is* intra-activity in its differential mattering. It is through specific intra-actions that a differential sense of being is enacted in the ongoing ebb and flow of **agency**. That is, it is through specific intra-actions that phenomena come to matter—in both senses of the word. The world is a dynamic process of intra-activity in the ongoing reconfiguration of locally determinate causal structures with determinate boundaries, properties, meanings, and patterns of marks on bodies. This ongoing flow of agency through which 'part' of the world makes itself differentially intelligible to another 'part' of the world and through which local causal structures, boundaries, and properties are stabilized and destabilized does not take place in space and time but in the making of the spacetime itself. The world is an ongoing open process of mattering through which 'mattering' itself acquires meaning and form in the realization of different agential possibilities. (Barad 2003:817, kursiv i original, min utheving med fet font)

Barad (2003:818) understreker at agens ikke er en attributt, men «the ongoing reconfigurations of the world» – «it is 'doing'/'being' in its intra-activity», det er «enactment» (Barad 2003:827). Når det vedgår **diskurs**, går Barad i rette med de som eventuelt måtte forestille seg at diskurs er synonymt med språk—noe som angivelig er å begå en feil knyttet til representasjonalistisk tenkning (Barad 2003:819). Diskurs er mer grunnleggende i og med at diskurs er det som begrenser og muliggjør hva som kan sies, og diskursiv praksis definerer hva som regnes som meningsfulle utsagn⁶¹. Innenfor Barads egen teoretisering er diskursive praksiser:

specific material (re)configurings of the world through which local determinations of boundaries, properties, and meanings are differentially enacted. That is, discursive practices are ongoing agential intra-actions of the world through which local determinacy is enacted within the phenomena produced. Discursive practices are causal intra-actions—they enact local causal structures through which one 'component' (the 'effect') of the phenomenon is marked by another 'component' (the 'cause') in their differential articulation. (Barad 2003:820-821, kursiv i original)

Disse diskursive praksisene er ikke menneske-baserte praksiser. Derimot fordrer Barads inngang at det foregår en genealogisk analyse av «the discursive emergence of the 'human'», og **mennesket** er verken ren årsak eller ren effekt, men «part of the world in its open-ended becoming» (Barad 2003:821). «Vi», «mennesket», er ikke «outside observers of the world», vi er heller ikke rett og slett lokalisert en særskilt plass i verden, men vi er «part of the world in its ongoing intra-activity» (Barad 2003:828, kursiv i original). Tilsvarende for **materialitet**:

On an agential realist account, matter does not refer to a fixed substance; rather, *matter is substance in its intra-active becoming—not at thing, but a doing, a congealing of agency. Matter is a stabilizing and destabilizing process of iterative intra-activity.* Phenomena—the smallest material units (relational 'atoms')—come to matter through the process of ongoing intra-activity. That is, *matter refers to the materiality/materialization of phenomena*, not to an inherent fixed property of abstract independently existing objects of Newtonian physics (the modernist realization of the Democritean dream of atoms and the void). (Barad 2003:822, kursiv i original)

Diskursive praksiser og materielle fenomener «do not stand in a relationship of externality to one another; rather, the material and the discursive are mutually implicated in the dynamics of intra-activity» (Barad 2003:822). Heller ikke er diskursiv praksis og det materielle reduserbar(t) til den/det andre, det er snakk om gjensidig dannings⁶². Ingen av dem er artikulert eller er artikulerbare hvis den/det andre er fraværende, og verken diskursive praksiser eller materielle fenomen er «ontologically or epistemological prior» (Barad 2003:822).

Slik jeg ser det, er det mest vesentlige og nyskapende i Barads «agential realism» teoretiseringen om og rundt «the agential cut». «Før» kuttingen er gjennomført, er det som tidligere presentert, bare

⁶¹ Det er jeg som bruker «grunnleggende» om dette forholdet, ikke Barad.

⁶² Engelsk «entailment».

baradske fenomen i betydningen relasjoner uten forutgående relata. «Etter» at kutting er gjennomført, er det «exteriority-within-phenomena».⁶³ Barad omtaler dette også som «[c]utting together-apart», og denne kuttingen «entails the enactment of an agential cut together with the entanglement of what's on 'either side' of the cut since these are produced in one move» (Juelskjær og Schwennesen 2012:20). Barad bruker «/» for å notisere den intra-aktiviteten som skjer med kuttet og det uten at kuttet gir to separate deler (Juelskjær og Schwennesen 2012:19).

Barad opp mot øvrige innganger

Med Barad-inngangen er alt «in the making», og det innbefatter alt i hele spennet fra materialitet, menneske og verden til diskurs, språk og forståelser. Til forskjell fra ANT- og Bawaka-inngangen skjer denne gjøringen hos Barad ved «the agential cut». Denne gjøren innebærer, slik jeg oppfatter det, en væren som er bare når gjørenen gjøres. Dette tilsvarer den dype performativiteten i Austins språklige performativitet⁶⁴. Austin (2003) har flere eksempler på det han betegner et performativ. La meg her bruke utsagnet «jeg lover å ...». Utsigelsen «jeg lover å ...» er gjøren, men det er også løftet i seg selv. Løftet har ingen annen væren enn gjørenen. Poenget i det performative som fenomen er ikke samtidigheten i gjørenen og værenen, men denne spesielle typen væren som er bare når gjørenen gjøres. Jeg kan betegne det øyeblikket hvor gjørenen gjøres for det performative øyeblikk. Det spesifikke forholdet mellom gjøren og væren jeg har skissert innebærer at «er» er det performative øyeblikket. «Er» er da ikke noe som finnes forut for eller i etterkant av øyeblikket. «Er» er da ikke noe kontinuerlig forefinnende, ikke et noe som flyter vedvarende gjennom hva enn det måtte være. Det innebærer at alt skjer i presens, dvs. her og nå – kontinuerlig her og nå. Mitt performative øyeblikk er det øyeblikket hvor Barads «agential cut» skjer.

Barad-inngangen er vanskelig å sette opp mot de tre inngangene jeg allerede har presentert fordi den er mye mer dyptgående og omfattende. Noen forskjeller kan jeg likevel angi. Sett opp mot substantiverings-inngangen vil alle elementene i figur 4 i levd liv være av typen del-av-helheten-deler. Det innebærer at for eksempel «fugl» i figur 4 kan bli notisert som eksempelvis «fugl/menneske»: Kuttet skjer mellom fugl og menneske, men det er bare snakk om «exteriority within» helheten som er Barads fenomen. Tilsvarende kan «fugl» i figur 4 også bli notisert som «fugl/fenomen X₀», «fugl/fenomen X», «fugl/ressurs» og «fugl/turismeprodukt». I dette vil det ikke ligge noen temporær utvikling ettersom alt skjer i presens. Fugl og annet fremtrer altså i levd liv gjennom «agential cut», og ikke gjennom nettverk-ing som hos ANT eller «co-becoming» som hos Bawaka. Til forskjell fra ANT hvor deler er deler av noe i nettverk, og til forskjell fra Bawaka hvor deler er noe av Country, er deler hos Barad kun «'things'-in-phenomena». Og endelig, til forskjell fra ANT og Bawaka er agens ettertrykkelig definert som aktivitet og ikke noe noe har⁶⁵.

Barad-inngangen er for meg ganske – jeg tror «teknisk» er det rette ordet. Barad formidler ikke mye levd liv, ei heller noe særskilt om den levende verden. Det gjør imidlertid Ingold-inngangen.

⁶³ Jeg setter her «før» og «etter» i anførselstegn fordi slik «før»- og «etter»-tidsforståelse vanskelig kan rommes innenfor Barad (2003:817) sin formulering «making of the spacetime itself». Begrepet «romtid» kommer opprinnelig fra relativitetsteori (se eksempelvis Grøn 2020).

⁶⁴ Det er mangt om performativitet som spinner ut fra Austin. Blant annet gjør Butlers performativitet det gjennom hennes bruk av Derridas kritiske reformulering av Austins talehandlingsteori (Stormhøj 1999), og ANT er ifølge Lien (2012) inspirert av Austin.

⁶⁵ Det er mulig at ANT-forfattere og forfatterne av mine fire leste Bawaka-artikler er så opptatt av å få frem at det er mangt som har agens og ikke bare mennesker, at forfatterne i sine formuleringer mister poenget om at agens er aktivitet.

Ingolds «å bebo en verden med vær»

Antropologen Ingold er i konstant mental bevegelse. Som han sier i artikkelen «From science to art and back again» (2016a), med feltarbeids-oppholdet hos skoltesamene i Finland en gang på 70-tallet tok han sine første, forsøksvise steg hjemover til den han faglig egentlig er. Imidlertid har veien hjem «been long and tortuous. I have not arrived yet, and probably never will» (Ingold 2016a:6). I begynnelsen av sine over førti år som profesjonell fagperson, var han orientert mot naturvitenskapen (økologi og evolusjonær biologi), og på slutten er han mest vendt mot kunst, arkitektur og design (Ingold 2016a:6) og er nå «writing on post-humanism and the conditions of the Anthropocene» (Ingold 2016a:5). Mitt første litterære møte med Ingold var knyttet til en polemikk han på 90-tallet hadde med Bird-David rundt hvordan Bird-David (1990, 1992) brukte metaforen «skogen er forelder» for å gripe de aktuelle jegerne/sankerne (Nayaka) sin relasjon til skogen. I Bird-Davids artikkel fra 1992 hadde Ingold muligheten til å kommentere kort, mens han i et bokkapittel fire år senere (Ingold 1996) gir et bredt sammensatt og utfyllende argument⁶⁶. Ingold (1996) går hardt ut mot det han forstår som en kulturkonstruksjonistisk inngang hos Bird-David, det vil si at mening som mennesker «claim to discover *in* the landscape are attributed to the minds of the people themselves and are said to be mapped *on to* the landscape» (Ingold 1996:140, kursiv i original) – som om det hele dreier seg om «a process of mental representations» (Ingold 1996:121) hvoretter de aktuelle mentale representasjonene legges over verden⁶⁷. For jegerne/sankerne, fortsetter Ingold (1996:121, kursiv i original), «apprehending the world is not a matter of construction but of engagement, not of building but of dwelling, not of making a view *of* the world but of taking up a view *in* it». Den sist siterte setningen indikerer noe om hvordan Ingold synes å presentere sine utlegninger, nemlig som kontrasteringer: Ikke «construction»/men «engagement», ikke «building»/men «dwelling», ikke «view *of* the world»/men «view *in* the world». Tankegangen i den sist siterte setningen har Ingold utviklet videre siden for menneskers liv generelt, og ikke bare for jegere/sankere. Med videreutviklingen er noe forkastet og annet kommet til.

Jeg har kalt Ingold-inngangen for «å bebo en verden med vær», på engelsk vil det i Ingolds formulering kunne være «inhabiting a weather-world». Jeg understreker at jeg ikke har evnet å finne at Ingold selv gir sin teoretisering en spesifikk betegnelse. Muligens er ikke det noe å undre seg over ettersom han stadig utvikler og endrer hvordan han tenker. Min betegnelse på Ingold-inngangen, «inhabiting a weather-world», er en formulering jeg henter fra utlegningene hans. Overskriften min kunne kan hende like godt ha vært eksempelvis «riding the crest of the world's continued birth» (Ingold 2006:18), «meshwork-ing» (jevnfør «meshwork» hos Ingold 2009:34) eller «inhabiting a world of earth and sky» (omskrivning fra Ingold 2011b:xviii). Jeg liker imidlertid «inhabiting a weather-world» bedre fordi det peker i retning av tre forhold: (i) at Ingold har kastet vrak på «dwelling» og gått over til «inhabiting» og personer som er veifarere⁶⁸, (ii) at han har forlatt Gibson som inspirator i og med poengteringen av «weather-world», og (iii) at vær er en del av menneskers levde liv⁶⁹. I den kommende teksten skal jeg først under overskriften «Tidligere Ingold» si noe om «dwelling», dernest utdype Gibson-inspirasjonen. Så vil jeg under overskriften «Nåværende Ingold» gå over til Ingolds

⁶⁶ Se Follo (2008:297-299) for utdyping av polemikken.

⁶⁷ Se også Ingold (2011a:324) hvor han skriver:

[...] I hold that mind is not an interior domain of representations, set over against an external world in which they find behavioural expression, but is rather immanent in the multiple sensory pathways along which activity spills out into the environment.

⁶⁸ Engelsk «wayfarers».

⁶⁹ Ingold (2010b:132) undres hvordan det har seg at været er fraværende i antropologiske redegjørelser, og han kommenterer at i alle fall er hans notater fra feltarbeid fulle av vær-referanser. Abram (2005) argumenterer for at luftens usynlighet og utelatelse er knyttet til fremveksten av alfabetisk skriftspråk.

mangfoldige utlegninger om hva det innebærer å bebo en vær-verden og være veifarende. Med innholdet jeg presenterer under sistnevnte overskrift vil det være mulig å se at alle de tre alternative betegnelse på Ingold-inngangen jeg nevner, inngår i det hele.

Tidligere Ingold

Ingold etablerte «dwelling»-perspektivet som en motsats til «building»-perspektivet, men angrer etter hvert på at han laget uttrykket. Angeren var knyttet til blant annet at det syntes å være umulig å unngå «the connotations of snug, well-wrapped localism that come to mind whenever the word 'dwelling' is used», og det til tross for Ingolds insistering blant annet på at «dwelling goes on along paths of movement rather than in bounded places» (Ingold 2011b:xviii). Dette skriver han i det nye forordet av 2011 i essaysamlingen «The Perception of the Environment. Essays on livelihood, dwelling and skill» som opprinnelig var publisert i 2000⁷⁰. I samlingen er det hele seks essay som er plassert under bokens del om «Dwelling», og muligens er det essayet opprinnelig fra 1995, «Building, dwelling, living» (Ingold 2011c), som best ordsetter forskjellene mellom «building»- og «dwelling»-perspektivene. Og som så ofte ellers, det går frem at Ingold i sin tenkning har beveget seg fra det førstnevnte perspektivet til det sistnevnte (Ingold 2011c:173). Essensen av «building»-perspektivet er «that worlds are made before they are lived in; or in other words, that acts of dwelling are preceded by acts of worldmaking» (Ingold 2011c:179). Den grunnleggende formuleringen for «dwelling»-perspektivet lyder derimot, og her låner Ingold formuleringer fra Heidegger:

'We do not dwell because we have built, but we build and have built because we dwell, that is because we are dwellers . . . To build is in itself already to dwell . . . Only if we are capable of dwelling, only then can we build' (Heidegger 1971: 148, 146, 160, original emphases). (Ingold 2011c:186)

Dette innebærer at de formene mennesker bygger, om det så er i forestillingene eller på bakken, «arise within the current of their involved activity, in the specific relational contexts of their practical engagement with their surroundings» (Ingold 2011c:186). Det å ta i bruk et «dwelling»-perspektiv innebar ikke at man fornektet at mennesker bygger ting, skriver Ingold (2010a:3) 15 år senere, men det var å påberope en alternativ redegjørelse for byggingen: «as a process of working with materials rather than of imposing on them, and of bringing form into being rather than merely realizing the virtual in the actual.» Gjennom «dwelling»-perspektivet hadde han håpet å vende antropologien bort fra fikseringen på objekter og forestillinger, og snu den i retning av et bedre grep om «the material flows and currents of sensory awareness within which both ideas and things reciprocally take shape» (Ingold 2010a:3).

I det opprinnelige forordet av 2000 til essaysamlingen «The Perception of the Environment» (Ingold 2011d) er Ingold nærmest over seg av begeistring for Gibson sin «The Ecological Approach to Visual Perception». Ingold omtaler boken som Gibsons mesterstykke, og han fortsetter:

Reading this book was a revelation: indeed I cannot think of any other work that has exerted a greater influence on my thinking over the last ten years or so. This influence is evident in everything I have written since, including the essays that make up this volume. (Ingold 2011d:2)

Da Ingold leste boken, strevde han med å finne «the connection between the human being as a biological *organism*, and as a social subject or *person*» (Ingold 2011d:2, kursiv i original). Mennesker måtte på et eller annet vis, hevdet Ingold, bli «simultaneously [...] constituted both as organisms within systems of ecological relations, and as persons within systems of social relations» (Ingold 2011d:3). Og løsningen fant Ingold den gangen hos Gibson. Ifølge Ingold søkte Gibson å få vite

⁷⁰ I samme forord begrunner Ingold også hvorfor han ikke lenger er komfortabel med termen «taskscape», en term han i 1991 i utgangspunktet laget for å kunne kvitte seg med den (Ingold 2011b:xviii). Innen turismeforskningen er både «dwelling» og «taskscape» benyttet, se eksempelvis Bærenholdt mfl. (2004) og Prince (2018).

hvordan mennesker «come to perceive the environment around them» (Ingold 2011d:2). Med Gibsons tilnærming forkastes den kartesianske idéen om «the mind as a distinct organ that is capable of operating upon the bodily data of sense». Ingold utdyper:

Perception, Gibson argued, is not the achievement of mind in a body, but of the organism as a whole in its environment, and is tantamount to the organism's own exploratory movement through the world. If mind is anywhere, then, it is not 'inside the head' rather than 'out there' in the world. To the contrary, it is immanent in the network of sensory pathways that are set up by virtue of the perceiver's immersion in his or her environment. (Ingold 2011d:3)

Persepsjonen gir ikke bilder eller representasjoner, derimot må persepsjonen bli forstått som «the exploratory activity of the organism within its environment» – som noe som «guides the organism along in the furtherance of its project» (Ingold 2011f:260). Avhengig av hvilke aktiviteter vi mennesker (eller andre organismer) er involvert i, vil vi være innstilt på å plukke opp særskilte typer informasjon. Det er informasjon om hva «an environment offers for the pursuance of the action in which the perceiver is currently engaged. In other words, to perceive an object or event is to perceive what it affords» (Ingold 2011e:166, kursiv i original). Muligens, skriver Ingold i forlengelsen, er tanken om at organismen persiperer hva objekter eller hendelser tilbyr/byr på⁷¹, det mest fundamentale bidraget til persepsjon fra Gibsons tilnærming. Sagt med mine ord, med Gibsons økologiske tilnærming til persepsjon flyttes persepsjonen ut av organismen, og persepsjonen blir lokalisert til det som skjer mellom organismen og omgivelsene. Dette er relatert til hva annet tilbyr av muligheter for organismen⁷². Gibson (1986⁷³) sine eksempler på «affordance» er umiddelbart lette å begripe. Luft tilbyr eksempelvis muligheten for å puste og uhindret bevegelse på bakken, mens vann tilbyr muligheten for å drikke, helle fra en mugge, vasking og bading. Noen objekter tilbyr det å gripe, andre det å knyte, og atter andre kasting, men hva et objekt tilbyr, er relativt til organismen. Organismen må eksempelvis være stor nok til å gripe objektet, organismen må ha kroppsdeler som gjør at organismen kan gripe, og organismen må annamme at objektet tilbyr griping. Organismer, inklusive mennesket, må da også lære hva objekter og hendelser tilbyr (Gibson 1986:141).

Slik jeg evner å forstå de av Ingolds nyere publikasjoner jeg har lest, avtar Ingolds entusiasme for Gibson ut fra Gibsons betraktninger rundt mediet luft og objekter. Om dette heter det i Ingolds nye forord av 2011 til essaysamlingen «The Perception of the Environment», at han selv nå har begynt å fokusere på vind og vær. Videre understreker Ingold samme sted at det vi bebor er «a world of earth and sky – a weather-world», og at dette er «an *environment without objects*» (Ingold 2011b:xviii, kursiv i original). Gibsons syn derimot, ifølge Ingold, var «precisely that every habitable environment must be furnished with objects, and that these objects are what we perceive» (Ingold 2011b:xviii)⁷⁴.

⁷¹ Engelsk «afford».

⁷² Om «affordance» skriver Gibson blant annet:

[...] an affordance is neither an objective property nor a subjective property; or it is both if you like. An affordance cuts across the dichotomy of subjective-objective and helps us to understand its inadequacy. It is equally a fact of the environment and a fact of behaviour. It is both physical and psychical, yet neither. An affordance points both ways, to the environment and to the observer. (Gibson 1986:129)

⁷³ Ingold viser til 1979-utgaven av boken, mens jeg i notatet viser til 1986-utgaven. Jeg kjenner ikke til om det er forskjeller i to utgavene. Jeg var med og brukte 1986-utgaven av boken i artikkelen av Stordal, Follo og Pareliussen (2015). I den artikkelen var det nettopp Gibsons betraktninger om «affordance» vi benyttet.

⁷⁴ At Gibson faktisk fremmet dette synet, synes jeg ikke Ingold argumenterer sterkt for i essaysamlingens kapittel 9, «Culture, perception and cognition» (Ingold 2011e), opprinnelig fra 1996. I selve teksten skriver Ingold riktignok:

For all his emphasis on perception as a process that is continually going on, Gibson assumed that the world which the perceiver moves around in and explores is relatively fixed and permanent, somehow pre-prepared with all its affordances ready and waiting to be taken up by whatever creatures arrive to inhabit it. (Ingold 2011e:168)

Imidlertid har Ingold en fotnote rett etter teksten i mitt innfelte sitat. I fotnoten heter det blant annet: «Gibson was by no means consistent on this point, and it has been a continuing source of dispute among his followers»

Ikke noe av dette er særlig utdypet i forordet, men Ingold viser til to tidligere publiserte artikler. I «Earth, sky, wind, and weather» er Ingolds argumenter mot Gibson i hovedsak presentert under overskriften «Furnishing the earth» (Ingold 2007a:25-28). I «Footprints through the weather-world: walking, breathing, knowing» er Ingolds kritiske kommentarer til Gibson fortrinnsvis omtalt under overskriften «On the ground» (Ingold 2010b:123-126). Jeg kan oppsummere Ingolds kritikk mot Gibson som følger: Gibson hevdet at «the environment» best kan beskrives gjennom termene «medium», «substanser» og «overflater». Menneskers medium er vanligvis luft, substanser er slikt som stein, grus, sand, jord, tre og så videre, mens overflater er det som er mellom mediet og substanser. Gibson mente, ifølge Ingold, at når det gjelder persepsjon, er overflatene «'where most of the action is' (Gibson 1979: 23)» (Ingold 2007a:26). Gibson fremmet også det syn at jordens overflate⁷⁵ er «'the literal *basis* of the terrestrial environment ... the reference surface for all other surfaces' ([Gibson] 1979: 10, 33)» (Ingold 2007a:26, kursiv i original). Med jorden⁷⁶ under, himmelen over «and supported on the ground, the Gibsonian perceiver is placed in the midst of the phenomenal world [...] He is, in that sense, an inhabitant» (Ingold 2010b:124). Han har luft å puste og en plattform å stå på, men har lite ellers som gjør det hele bebolig. Da Gibson argumenterte rundt dette, sammenliknet Gibson det med et tomt, umøblert rom, og Gibson sa at «'the *furniture* of the earth, like the furnishings of a room, is what makes it livable' (1979: 78, original emphasis)» (Ingold 2010b:124). Med rekonstruksjonen av «the lived environment as a furnished floor», forsvinner ironisk nok mediet luft fra Gibsons redgjørelse og etterlater seg bare «an empty void», mener Ingold (2010b:132). Han fortsetter:

It is as though, in between the clutter, the environment were riddled with holes. 'It is into these holes', Gibson declared, 'that the birds fly' (Gibson 1979: 106). In the real world, of course, birds fly in the air, not in holes. Indeed their flight is made possible thanks to air currents and vortices partly set up through the movements of their wings. (Ingold 2010b:132)

Luft – uten luft vil mennesker dø. Luft er også luften, den som hos Gibson inngår i tredelingen medium, substanser og overflater. I motsats til Gibson er Ingold (2007a:28) sin påstand at «it is in the medium – and not on the surface, as Gibson thought (1979: 32) – that 'most of the action is'».

Nåværende Ingold

Da er tiden kommet til at jeg skal si noe om hvordan jeg i dette notatet forstår Ingold-inngangen. Jeg understreker at det er slik jeg begriper dette, og da på basis av gjennomlesning av et begrenset antall av Ingolds mange publikasjoner. Andre kan annamme Ingold annerledes⁷⁷, også Ingold selv⁷⁸. Med forbeholdene tatt, kan jeg oppsummert formulere inngangen i fem punkter:

1. Ingold forsøker å si noe om hvordan «the organism-person lives its life in the world» (fra Ingold 2006:13), og han bruker ofte formuleringer om «lived experience» og «perceive». Det lille «in» i «in the world» er vesentlig i og med at mennesket bebor jorden ved å være i verden (som «inhabitants») og ikke ved å okkupere jordens overflate (som «exhabitants») (jevnfør Ingold

(Ingold 2011e:428). For å underbygge sin påstand om at den aktuelle verden er «pre-prepared» i Gibsons tilnærming, gjengir deretter Ingold et sitat fra Gibson som angivelig skal indikere at den aktuelle verden er «pre-prepared». Jeg blir dog ikke overbevist med det sitatet.

⁷⁵ Engelsk «ground surface».

⁷⁶ Engelsk «earth».

⁷⁷ Et eksempel på det fra turismeforskningen er Lund (2013).

⁷⁸ Ingold har skrevet forordet til boken «Non-Representational Methodologies. Re-Envisioning Research» (Ingold 2015). Gitt villigheten til å skrive forordet, er det ikke urimelig å anta at han selv synes seg beslektet med ikke-representasjonell metodologi. I Vannini (2015) sine gjennomganger av «Non-representational theory» og «Non-representational research» er Ingold spesifikt omtalt. Vannini viser da til Ingolds bok «Being alive» fra 2011, en bok jeg ikke har lest. Vanninis sitat og refereringer fra «Being alive» fremstår for meg som vel kjent fra de publikasjonene jeg har lest.

2007a:35). Også uttrykket «organism-person» er viktig å få med seg. Det bevitner, slik jeg oppfatter det, Ingolds løsning på hans utfordring som jeg nevnte på side 31, og «organism-person» står for et menneske som både er en organisme innen systemer av økologiske relasjoner og som en person innenfor systemer av sosiale relasjoner.

2. Mennesket er «inhabitants», og «inhabitants are wayfarers: they move through the world rather than across its outer surface. And their knowledge [...] is not built *up* but grows *along* the paths they take, both on the ground and in the air» (Ingold 2010b:134, kursiv i original).
3. Både ting og levende vesener (inklusive mennesker) kan sies å «relate [...] by virtue of their common immersion in the fluxes of the medium» (jevnfør Ingold 2007a:20).
4. Ting, levende vesener, jordoverflate, skyer, himmel, med mer er ikke lukket, men «åpne» i betydningen av alltid å være i utveksling med det rundt og i skaping slik også vind og vær er. Som Ingold (2016a:17) formulerer det: «Child as I am, I see a world in the making, not a world already made.»
5. Alt er sammenfiltret⁷⁹, og det vi «have been accustomed to calling 'the environment' might [...] be better envisaged as a domain of entanglement» (Ingold 2006:14)⁸⁰.

Jeg skal gi kjøtt på beina til Ingolds nåværende inngang i tre omganger, og det ved å gi eksempel på hvordan Ingold formulerer seg. Jeg starter med det jeg her og nå kan kalle «grenseflater», og da for menneskers kropp, jorden/bakken⁸¹ og ting/gjenstander. Det vil kunne gå frem at disse grenseflatene egentlig ikke er grenser eller flater i og med at de både er utydelige og i stadig endring. I den åpne verden, den Ingold er opptatt av, er det ikke noen insider og utsider, bare det som kommer og går. Dette gjelder også for **menneskers kropp**, mennesker som gjennomsnittelig faktisk puster omtrent 15 liter luft pr. minutt (Ingold 2010b:137):

Breathing in and out, one alternately takes in the medium and surrenders to it. Inspiration is wind becoming breath, expiration is breath becoming wind. The alternation of coming and going, in respiration, is essential to life. [...] Life, then, is borne – along with the forms it generates – on the currents of the medium [...] But by the same token, inhabiting the open does not yield an experience of embodiment, as though life could be incorporated or wrapped up within a solid bodily matrix. Nor does it yield an experience of disembodiment, of a spirituality altogether removed from the material fluxes of the world. To feel the wind and breathe the air is rather to ride on the wave of the world's ongoing formation – to be forever present at the 'continued birth', as Merleau-Ponty called it, of both persons and things (1964: 168). It is as though every breath was one's first, drawn at the very moment when the world is about to disclose itself for what it is. In this, it is not so much the wind that is embodied as the body, in breathing, that is *enwinded*. (Ingold 2007a:31-32, kursiv i original)

Mennesker lever ikke «inside their bodies», som samfunnsteoretikere noen ganger liker å hevde med sine, ifølge Ingold (2016a:8), klisjéaktige henvisninger til betraktninger om «embodiment». Derimot er det slik at mennesker er i live bare «as long as there is a continual interchange of materials across ever-growing and ever-shedding layers of skin» (Ingold 2016a:8). For **jorden/bakken** skjer tilsvarende utvekslinger. Det er, som Ingold påpeker, faktisk vanskelig å slå fast med sikkerhet «where the substance ends and the medium begins». Han utbroderer:

For it is precisely through the *binding* of medium and substance that wind and weather leave their mark in the land. Thus the land itself no longer appears as an interface separating the two, but as a vaguely defined zone of admixture and intermingling. Indeed anyone who has walked through the boreal forest in summer knows that the 'ground' is not really a coherent surface at all but a more or less impenetrable mass of tangled undergrowth, leaf litter and detritus, mosses and lichens, stones and boulders, split by cracks and crevasses, threaded by tree roots,

⁷⁹ Engelsk «entangled».

⁸⁰ Med denne presiseringen fra Ingold om den nåværende forståelsen av «environment», beveger han seg bort fra forståelsen av omgivelser som implisitt lå hos Gibson. De vil si å se omgivelser som noe som omgir oss (se eksempelvis Ingold 2016a:16). Når det gjelder termen «landskap», synes Ingold å forstå dette som noe med «grounded fixities», det vil si som noe ganske annet enn hva som forekommer i vær-verdenen (Ingold 2006:17).

⁸¹ Engelsk «the ground».

and interspersed with swamps and marshes overgrown with rafts of vegetation that are liable to give way underfoot. Somewhere beneath it all is solid rock, and somewhere above the clear sky, but it is in this intermediate zone that life is lived, at depths depending upon the scale of the creature and its capacity to penetrate an environment that is ever more tightly packed.

It is in this sense that creatures live *in* the land and not *on* it. There could be no life in a world where medium and substance do not mix, or where the earth is locked inside – and the sky locked out – of a solid sphere. Wherever there is life and habitation, the interfacial separation of substance and medium is disrupted to give way to mutual permeability and binding. (Ingold 2007a:33, kursiv og innfelt avsnitt i original)

Denne jorden/bakken er uendelig variert, sammensatt og i kontinuerlig skaping gjennom planter som «grow *in* the ground, not *on* it» og fotosyntetiske reaksjoner, og når vekster «eventually dies and decomposes, its material deposit adds to the layer of soil, rich in nutrients, from which further growth issues» (Ingold 2010b:125, kursiv i original). Videre, mennesket opplever jorden/bakken kinestetisk. Det er med grunnlag i bevegelser eksempelvis åser erfares å gå oppover og daler nedover⁸²:

[...] 'hill' and 'valley' are opposed terms, but the opposition is not spatial or altitudinal but kinaesthetic. It is the movements of falling away from, and rising up towards, that specify the form of the hill; and the movements of falling away towards, and rising up from, that specify the form of the valley. Through the exercises of descending and climbing, and their different muscular entailments, the contours of the landscape are not so much measured as *felt* – they are directly incorporated into our bodily experience. (Ingold 2011g:203, kursiv i original)

For Ingold er **ting/gjenstander** noe ganske annet enn såkalte «objekter». Et objekt har «closed in on itself, has turned its back on the world, cutting itself off from the paths along which it came into being» (Ingold 2007a:28). Objekter er lukket og ting er åpne, og det er dette som ligger til grunn for Ingolds insisterende påpekning om at vær-verdenen er uten objekter (se side 32). Forskjellen går klart frem i en drøfting Ingold gjør om hva «the conical lodge» (en lavvo) er å forstå som:

[...] the lodge is not an object at all but a thing. The object exists as an entity in a world of materials that have already precipitated out and solidified in fixed and final forms. It stands before us a *fait accompli*, presenting only its congealed, outer surfaces to our inspection. The thing, by contrast, is ever-emergent as a certain gathering or interweaving of materials in movement, in a world continually coming into being, always on the threshold of the actual. (Ingold 2013:20-21)

Tings åpenhet og objekters lukkethet kan jeg knytte an mot Ingolds grensedragninger mellom materialer og materialitet. Med materialer mener Ingold «the stuff that things are made of» (Ingold 2007b:1), og ting er åpne fordi materialer endrer seg. De endrer seg når eventuelt mennesker arbeider materialer og kombinerer materialene for å lage gjenstanden, og materialene og tingene er også i endring ut fra eksempelvis vær, vind, bruk og tidens tann. Slik sett er tings form «continually generated and dissolved within the fluxes of materials across the interface between substances and the medium that surrounds them» (Ingold 2007b:1). Objekter derimot er ferdig dannet med fast og endelig form, og med materialitet. Hva denne materialiteten skal være å forstå som, evner ikke Ingold å begripe. Kanskje det er «inert substrate of matter [...] 'the hard physicality of the world' [...] what makes things 'thingly'» (Ingold 2007b:1, 5, 9)? I artikkelen «Materials against materiality» raljerer han nærmest over andre samfunnsviteters henvisning til den såkalte materialiteten uten at de er i stand til å si «what materiality actually means» (Ingold 2007b:2). Når man berører en stein, er det mulig å få en følelse av hva stein er som materiale, men det er ikke mulig å berøre steinens materialitet. «The surface of materiality, in short, is an illusion. We cannot touch it because it is not there» (Ingold 2007b:7). Med materialer er det en annen skål: Mennesket og andre skapninger svømmer i et osean av materialer, materialer med egenskaper, materialer av ymse og mangfoldige slag, materialer som gjennom tilsetnings- og destilleringsprosesser, gjennom koagulering og oppløsning, fordamping og nedbør, «undergo continual generation and transformation» (Ingold 2007b:7).

⁸² Det kommende sitatet er hentet fra Ingold (2011g), et essay opprinnelig fra 1993. Når jeg likevel tar det med under overskriften «Nåværende Ingold», er det av to grunner. For det første fordi Ingold (2010b) viser til denne passusen. Det må bety at Ingold også i 2010 sto for betraktningene. For det andre er det fordi utlegningene i essayet opprinnelig fra 1993, i min vurdering, er bedre formulert.

Som med «the Earth itself, the surface of every solid is but a crust, the more or less ephemeral congregate of a generative movement» (Ingold 2007b:7).

Enda mer kjøtt på beina til Ingolds nåværende inngang, kan man få ved å se på hvordan Ingold formulerer seg om vær/vind og «meshwork». **Vær/vind** er følt og opplevd⁸³. Vær/vind dreier seg om hvordan det føles å være varm eller kald, solvarm eller dyvåt av regn; opplevelsen av å stå krumbøyd mot vindrosser eller bli kjærttegnet av knapt merkbare vindpust. Været «is dynamic, always unfolding, ever changing in its moods, currents, qualities of light and shade, colours, alternately damp or dry, warm or cold, and so on» (Ingold 2006:17). Luften, dette mediet som er så vesentlig for Ingold, er nesten alltid «in a state of flux». Han fortsetter samme sted:

Sometimes these fluxes are barely perceptible; at other times they are so strong that they can uproot trees and bring down buildings. They can power mills and send ships around the world. The general term by which we know them is *wind*. (Ingold 2007a:28, kursiv i original)

Å føle vinden er for mennesket «a commingling of the perceiver and the world», vi berører den ikke, men vi er «touched *in it*» (Ingold 2007a:29, kursiv i original). Videre, å bebo verden innebærer:

to be immersed in the fluxes of the medium, in the incessant movements of wind and weather. Life is borne on these fluxes which, felt rather than touched, permeate the inhabitant's entire being. In this weather-world there is no distinct surface separating earth and sky. Life is rather lived in a zone in which substance and medium are brought together in the constitution of beings which, in their activity, bind the weather-world into the textures of the land. (Ingold 2007a:34)

«**Meshwork**»⁸⁴ oversettes gjerne til «nettverk» på norsk, men Ingold gjør eksplisitt klart at «meshwork» skal forstås som noe annet. Jeg velger derfor å omtale det som «trådduk»⁸⁵. Forskjellen mellom trådduken og nettverket ligger i, slik Ingold påpeker den, at man med nettverk fokuserer på «interconnected points», og ikke på «interwoven lines» (Ingold 2009:38). Jeg kan illustrere fra vevingens praktiske verden: Forskjellen ligger i at man med nettverk-fokus ser på knutepunktene mellom renningstråden og innslagstråden, mens man med «meshwork»-fokus ser på alle trådene som veves sammen – for å ende opp som en sammenvevd duk eller et stoff. For Ingold er hver enkelt tråd i trådduken «a trail of movement or growth», og videre:

Every such trail traces a relation. But the relation is not *between* one thing and another – between the organism 'here' and the environment 'there'. It is rather a trail *along* which life is lived: one strand in a tissue of trails that together make up the texture of the lifeworld. That texture is what I mean when I speak of organisms being constituted within a relational field. It is a field not of interconnected points but of interwoven lines, not a network but a *meshwork*. (Ingold 2006:13, kursiv i original)

Disse sporene⁸⁶ av bevegelse eller vekst «are lines of wayfaring» (Ingold 2009:33). Menneskers liv spiller seg ut, ikke på innsiden av steder, men gjennom, rundt, til og fra dem og fra et sted til andre steder⁸⁷. Ingold bruker termen «wayfaring» «to describe the embodied experience of this perambulatory movement» (Ingold 2009:33). Veifareren er «continually on the move», og faktisk er han sin bevegelse. Ingold utbroderer:

[...] the wayfarer is instantiated in the world as a line of travel. It is a line that advances from the tip as he presses on in an ongoing process of growth and development, or of self-renewal. As he proceeds, however, the wayfarer has to sustain himself, both perceptually and materially, through an active engagement with the country that

⁸³ Vær er ifølge Ingold (2007a:36) noe annet enn klima. Når han utdyper dette, viser Ingold til en sam-publikasjon med Kurttila fra 2000 hvor det påpekes at klima en abstraksjon satt sammen av en rekke variabler (temperatur, nedbør, lufttrykk, vindhastighet, osv.) som er isolert for måle-hensikter. Klima er registrert, mens vær er opplevd.

⁸⁴ «Meshwork» er en term Ingold låner fra en publikasjon av Lefebvre fra 1991 (Ingold 2009:34).

⁸⁵ En slik oversettelse er i overensstemmelse med følgende formulering av Ingold (2009:37): «[...] the mesh is something like a net in its original sense of an openwork fabric of interlaced or knotted cords.»

⁸⁶ Engelsk «trails».

⁸⁷ Ingold skiller mellom transport og veifaring. Blant annet er transport destinasjonsorientert, noe veifaring ikke er (se Ingold 2009:35-39).

opens up along his path. [...] Indeed, the wayfarer has no final destination, for wherever he is, and so long as life goes on, there is somewhere further he can go. (Ingold 2009:35)

Den enkelte veifarerer mange spor blander seg med andre veifarerer ditto, det blir en sammenfiltring av sammenflettede spor. Denne sammenfiltringen er verdens tekstur, og når veifarerer trækker «their own paths through the meshwork – they contribute to its ever-evolving weave» (Ingold 2006:14).

Den tredje, og siste, omgangen min med eksempel for å gi kjøtt på beina til Ingolds nåværende inngang, vedrører tings og levende veseners felles «neddykking»⁸⁸ i mediet luft. Jeg skal gi to eksempel på dette, og de to tingene dette omhandler er henholdsvis en drake og en stein. Ingolds utlegging om **draken** kommer i et argument hvor han går mot de som måtte forfekte at ting «are endowed with agency» (Ingold 2007a:30)⁸⁹. Han motgår en slik forståelse ved å bruke det å fly en drake som illustrasjon, og han skriver:

By way of the string, we might suppose, your earthbound hand acts upon the kite, while reciprocally the aerial kite acts upon your hand. Through these actions, each continually answers in its movements to the movements of the other. A kite does not fly, however, because it has an agency of its own that counteracts that of the flyer. It flies because it is lifted up in the currents of the wind. Extinguish these currents, and the kite would drop to the ground, as limp and lifeless as a dead bird. Only so long as the string is stretched tight by the straining of the kite in the wind can it serve as a vector of interaction. (Ingold 2007a:30)

De avstemte bevegelsene mellom draken og drakeflygeren er bunnet i deres felles neddykking i mediets strømmer (vind), og det er bare på grunn av denne neddykkingen at drake og drakeflyver i det hele tatt kan interagere. Ingolds utlegning om **steinen** kommer i artikkelen hvor han går mot forestillingen om materialitet. I begynnelsen av artikkelen ber han leseren å finne en passe stor stein, væte den i vann, legge den på skrivebordet, se godt på den – og kanskje se på den innimellom mens leseren leser artikkelen. Til slutt i artikkelen ber Ingold leseren på nytt se på steinen, dvs. etter at leseren har brukt tid på gjennomlesningen. Steinen har endret seg, og det uten at leseren har gjort noe⁹⁰:

The water that had once covered it has evaporated, and the surface is now almost completely dry. There might still be a few damp patches, but these are immediately recognizable from the darker colouration of the surface. Though the shape of the stone remains the same, it otherwise looks quite different. Indeed it might look disappointingly dull. The same is true of pebbles washed by the tide on a shingle beach, which never look so interesting once they have dried out. Though we might be inclined to say that a stone bathed in moisture is more 'stony' than one bathed in dry air, we should probably acknowledge that the appearances are just different. It is the same if we pick up the stone and feel it, or knock it against something else to make a noise. The dry stone feels and sounds differently from the wet one. What we can conclude, however, is that since the substance of the stone must be bathed in a medium of some kind, there is no way in which its stoniness can be understood apart from the ways it is caught up in the interchanges across its surface, between substance and medium. [...] the stone has actually changed as it dried out. Stoniness, then, is not in the stone's 'nature', in its materiality. Nor is it merely in the mind of the observer or practitioner. Rather, it emerges through the stone's involvement in its total surroundings – including you, the observer – and from the manifold ways in which it is engaged in the currents of the lifeworld. The properties of materials, in short, are not attributes but histories. (Ingold 2007b:15)

Ingold opp mot øvrige innganger

Allerede med det jeg presenterte helt innledningsvis vedrørende Ingold-inngangen (side 30), går Ingold til felts mot mentale representasjoner, dvs. prosesser tilhørende substantiverings-inngangen. I så måte er følgende formulering vesentlig: «apprehending the world is [...] a matter of [...]

⁸⁸ Engelsk «immersion».

⁸⁹ Også i artikkelen «Materials against materiality» argumenterer Ingold (2007b:11-12) mot forståelsen om at ting har agens.

⁹⁰ I Ingold (2007b) er det innfelte sitatet nedenfor i kursiv. Slik jeg forstår det kursiverer Ingold her for å skille ut denne delen av teksten sin fra den øvrige løpende teksten, og ikke fordi selve beskrivelsen er så viktig at den utheves med kursiv. Av den grunn lar jeg sitatet stå uten kursivering i min tekst.

engagement, [...] not of making a view *of* the world but of taking up a view *in* it» (Ingold 1996:121, kursiv i original). Dette var en tidlig formulering, men er, slik jeg annammer Ingold, en forståelse han har beholdt. Substantiver, representasjoner og klassifikasjoner er å etablere «a view of the world», og har lite med hvordan verden presenterer seg for mennesket i opplevelsen⁹¹. Substantiverings-inngangen tilsier at man griper og begriper eksempelvis ting gjennom nett av konsepter og kategorier. Dermed lukkes det hele (jevnfør Ingold 2006:18). Videre, det å løse opp trådduken og så «reassemble the resulting fragments on the basis of their intrinsic similarities and differences», det vil si kategorisere, «is to destroy its very meaning and coherence» (etter Ingold 2009:43). Hva så når det gjelder min figur 4 presentert under substantiverings-inngangen? Vel, jeg tror at Ingold rett og slett ikke ville ha forholdt seg til den i og med at den er et forsøk på å lage et bilde «of the world». Det innebærer imidlertid ikke at Ingold-inngangen ikke kan romme at noe kan være til nytte for mennesket som beboer og veifarende i vær-verdens levde liv. Det tilkjenngis i det innfelte sitatet nederst på side 36 hvor det blant annet heter at «the wayfarer has to sustain himself, both perceptually and materially».

Ingold-inngangen har det til felles med ANT-inngangen, Bawaka-inngangen og Barad-inngangen at alt i levde liv er «in the making». Denne skapingen er imidlertid ulik. Mens den hos ANT skjer gjennom nettverk-ing, hos Bawaka gjennom sam-tilbliving, og hos Barad gjennom «agential cut», skjer den hos Ingold gjennom menneskers aktivitet i og med det som er der de er – det være seg mediet luft/vind, ting, andre mennesker eller annet i trådduken. Videre er vær/vind, bakken, ting, mennesker og andre levende vesener alltid i endring og danning. Verden er i seg selv «crescent, always in formation» (Ingold 2016b:3). Det som for det beboende og veifarende mennesket inngår i, eller som kommer til å inngå i, trådduken, «do not so much exist as occur» (etter Ingold 2009:41, kursiv i original). Ingold fortsetter:

Lying at the confluence of actions and responses, [things] are identified not by their intrinsic attributes but by the memories they call up. Thus things are not classified like facts, or tabulated like data, but narrated like stories. And every place, as a gathering of things, is a knot of stories. (Ingold 2009:41)

Det er flere aspekter som skiller Ingold-inngangen fra ANT-, Bawaka- og Barad-inngangen. Jeg skal begrense meg til å nevne tre skilnader. For det første, jeg evner ikke å se at mennesket i Ingold-inngangen ordsettes som noe som i levde liv eksempelvis er en fugl. Det uansett hvor mye utveksling som måtte skje mellom mennesket og fuglen blant annet ut fra deres felles neddykking i mediet luft. For ANT-inngangen vil menneske-fugl-værenen skje gjennom nettverk-ingen. For Bawaka-inngangen har jeg representert værenen som «fenomen X₀-fenomen X-fugl-menneske», hvor bindestreken notifiserer det innvendige forholdet gitt av sam-tilblivingen. For Barad-inngangen har jeg fremstilt værenen som «fugl/menneske», hvor «/» er uttrykket for «the agential cut». Det vil si at kuttet skjer mellom fugl og menneske, og at både fugl og menneske er en del av det samme fenomenet også etter kuttet. For det andre, Ingold-inngangen har en sterk vektlegging av mediet luft/vind. Når det gjelder ANT, kan jeg ikke komme på at jeg noen gang opp gjennom årene har lest en publikasjon hvor luft/vind har inngått i fremstillingen. Muligens er det, slik Ingold (2010b:132) formulerer det, fordi luft verken er en person eller en ting, ja ikke en enhet i noen forstand, og derfor heller ikke kan «comprise part of any networked assembly». I Bawaka-inngangen har luft/vind en uttrykt plass sammen med alt mulig annet (se side 23 om solnedgangen), men ikke med tilsvarende vektlegging som hos Ingold. Hos Barad er ikke luft/vind omtalt. Det er ikke overraskende ettersom materialitet er Barads utgangspunkt for en ledsagende teoriutvikling rundt diskurs. Ei heller når det gjelder alle de publikasjonene jeg etter hvert har lest i forbindelse med diskurs, evner jeg å komme på at luft/vind har vært tematisert. For det tredje, Ingold er opptatt av å sette ord på hvordan verden «is presented

⁹¹ Engelsk «experience».

to experience» (jevnfør Ingold 2007a:25) – menneskets opplevelse og erfaring. Det er verken ANT-, Bawaka- eller Barad-inngangen opptatt av, selv om det er mulig i Bawaka-artiklene å se at menneskers opplevelse/erfaring er omtalt.

5. Hvordan forstå mer-mer?

Hvordan står de fem ovenfor presenterte inngangene seg når det gjelder slik skaping av «mer» som jeg opplevde på feltarbeid med grunnlag i tilføyning av fysiske strukturer? Det vil si det arkitektoniske skapte mer fra Varangerhalvøya (fugletitterskjulet), det kunstneriske skapte mer fra Hardanger (bautaen) og mer skapt av infrastruktur fra Trysil (kloppen). Jeg minner om formuleringen min på side 6. Der skrev jeg at det er mulig å etablere en opplevelse av mer ved å tilføye noe, «og da skape noe enda mer enn det mer som gis av det som i seg selv er tilføyd». Det er dette mer-mer jeg er opptatt av i notatet, og som de fem inngangene nå skal settes opp mot.

Alle de fem inngangene er virkelighetsreducerende. Verken substantiverings-, ANT-, Bawaka-, Barad- eller Ingold-inngangen kan gripe virkeligheten i all dens mangfold. Det like lite som eventuelt andre, ikke presenterte innganger kunne ha gjort. Ingen teori eller teoretisert betraktning kan omfatte virkeligheten fullt ut⁹². Reduksjonen som ligger i substantiverings-inngangen er muligens vanskeligst for oss mennesker i dagens vestlige verden å se omfanget av. Vanskene er knyttet blant annet til en tosidig prosess som jeg opplever går nærmest automatisk og upåaktet hen både hos meg selv og andre⁹³. På den ene siden substantiverer vi og lager representasjoner ved å navngi og ved å kategorisere/klassifisere, og dermed får vi eksempelvis termen «katt». Dette er det som tilhører substantiverings-inngangen. På den andre siden foretar vi en mental bevegelse fra termen «katt» til en levendegjort forestilling om en katt eksisterende i levd liv. Dette tilhører imidlertid ikke substantiverings-inngangen, men det er dette som gjør det så vanskelig å se hvor reducerende inngangen er. For å utdype: Vi beveger oss altså fra en tom term bestående av fire bokstaver satt sammen i en viss rekkefølge og uttalt på en gitt måte i det aktuelle språkfellesskapet, til en forestilling om en katt (eller flere katter) som er varm å stryke på, hvit (eller kanskje svart), som jakter fugler (muligens), som graver i blomsterbed (kanskje), som mjauer høylydt i parringsbegjær, som ... (det er bare for den potensielle leseren av notatet å tilføye mer). Når det angår ANT-, Bawaka-, Barad- og Ingold-inngangen, antar jeg at de sannsynligvis virker så fremmed at det er lettere å få med seg det virkelighetsreducerende. Skal man forstå disse fire inngangene, må man nemlig sannsynligvis tenke, reflektere, gruble – skal dette forstås slik eller sånn? – Hva med følelser, har de noen plass i inngangen? Nei, ingen plass. Hva med samordnende forvaltningsstrukturer? Nei, ingen plass. Hva med solens gang, tankens kraft og rikdom? Nei. Hva med ...? (Her kan den potensielle notatleser tilføye det hun/han/hen har lurt på under lesingen av min presentasjon av de fire inngangene.)

Substantiverings-inngangen lukker, de fire øvrige inngangene åpner. Når man har substantivert, navngitt, kategorisert/klassifisert, er man innen substantiverings-inngangen generelt sett ferdig med arbeidsstykket. Da har det aktuelle fenomenet funnet sin plass i språk- og kategori-systemet, og det

⁹² «Konflatering» kaller Grønhaug (2001:65), en av nestorene i norsk antropologi, det når man benytter ett perspektiv, ett paradigme eller én teori for å «løse den umulige oppgaven det er å beskrive det ubegrensede mangfold i menneskelivet slik det endrer seg gjennom tidene». Det skjer en sammenblåsing av ulike fenomen hvor de blir «blåst, klint eller limt sammen til noe kvasi-enhetlig som en så behandler som ett fenomenlag» (Grønhaug 2001:64).

⁹³ Påstanden gjelder voksne mennesker innenfor deres morsmåls-sammenheng. Alle som har drevet med språktilvenning og skriveopplæring av barn, vet at for dem skjer ikke dette automatisk og upåaktet.

er gjerne ikke mer å gjøre. Slik er det ikke for ANT-, Bawaka-, Barad- og Ingold-inngangen. Med sine insisteringer på at alt er «in the making», er det alltid mer – uendelig med mer, både det som er kjent og ukjent, det som allerede er noe, det som er i ferd med å bli noe, og det som har potensiale til å bli noe. Verden er åpen, og den fortsetter å være åpen og foranderlig.

Substantiverings-inngangen er opptatt av enheter som representasjoner av levd liv, de fire øvrige inngangene av prosesser, relasjoner og sammenhenger i levd liv. Substantiverings-inngangen makter å håndtere en mengde ulike typer enheter. Det være seg enheter med materialitet/materialsammensetninger slik som fugletitterskjulet, bautaen og kloppen fra min innledende presentasjon av skapingen av mer-mer opplevd på feltarbeid. Det være seg mindre konkrete enheter som romdannelse, metonym og differensiering. Og det være seg enheter som kategoriseres som fysisk aktivitet. For fremdeles å illustrere ved hjelp av min innledende presentasjon, eksempelvis å hilse, å se og å sykle. Substantiverings-inngangen makter i tillegg å håndtere enhetene prosess, relasjon og sammenheng, dette som de fire øvrige inngangene er opptatt av. Innenfor substantiverings-inngangen er og forblir prosess, relasjon og sammenheng imidlertid ikke annet enn enhetene termer/ord. Det er snakk om representasjoner. Skal inngangen si noe mer om prosessene, relasjonene og sammenhengene, er inngangens eneste mulighet å differensiere mellom ulike varianter av prosesser osv., betegne annerledes eller også kategorisere på nytt. Fremdeles er det snakk om representasjoner. Spissformulert kan jeg si at ANT-, Bawaka-, Barad- og Ingold-inngangen forsøker å si noe om det som i levd liv eventuelt måtte skje mellom, i og med enhetene fra substantiverings-inngangens lange liste av representasjoner av levd liv.

Mer-mer sitt mulige innhold

Hva kan de fem inngangene si og utbrodere om et mulig innhold i slikt mer-mer som jeg opplevde på Varangerhalvøya, i Hardanger og i Trysil? Substantiverings-inngangen skal ha det: Inngangen evner å sette ord på alle de enhetene som inngikk i min bevisste opplevelse. Annet er heller ikke å forvente ettersom det er representasjonenes og språkets funksjon. Verken det jeg ikke hadde ord for eller det som var ubevisst for meg i min opplevelse, kunne være med i min innledningsvise beretning fra Varangerhalvøya, Hardanger og Trysil. Imidlertid må det ha vært noe mer enn det jeg klarte å sette ord på og det som var bevisst for meg der og da, for ellers ville ikke jeg ha strevet slik med å forstå hva opplevelsen av «mer» egentlig innebar. ANT-, Bawaka-, Barad- og Ingold-inngangen gir forskjellige muligheter for hva innholdet i mer-mer kan være, og jeg skal nedenfor presentere noen av mulighetene etter tur. Når jeg gjør det, tenker jeg meg at jeg på nytt er på moloen og i fugletitterskjulet i Vadsø Havn (Varangerhalvøya), på Allmenningen og ved bautaen i Ulvik (Hardanger), og i Sherwood Forest og ved dens klopp i Gullia (Trysil). Til forskjell fra mine første besøk der, har jeg nå med meg innsikter fra notatets gjennomgang av de fire inngangene.

Med ANT-inngangen vet jeg at alt som måtte være «an actor, an object or an institution» er nettverk (se side 19), og at det som befinner seg i nettverket kan være her, men også langt unna, og at mangt inngår i det aktuelle nettverket. For hver enkelt ting/gjenstand som finnes på de tre stedene kunne jeg ha tenkt på og sett for meg alt som inngikk. Da blir det skapt mye mer-mer! Jeg kunne ha forestilt meg prosessen med å lage oppslaget som sier «Velkommen til Vadsø Havn Naturrom», menneskene som var involvert for å utforme oppslaget, råstoffer brukt, penger skaffet til veie for produksjon, mulige kommunale vedtak fattet og bindemidlet som festet oppslaget til skjulveggen. Ettersom også mennesker er nettverk kunne jeg ha sett for meg ungdommen på sykkel som nettverk, hvordan både ungdommen, sykkelen, pedal-tråkk, foreldre, skolegang og handling på den lokale butikken blir koblet sammen. Tilsvarende for fugletitterne, de som ikke var på moloen da jeg var der første gangen. Jeg traff imidlertid noen av dem andre steder på Varangerhalvøya. Jeg kunne i mitt andre og

fiktive besøk ha sett for meg at fugletitterne nok kom til skjulet når det led lenger ut på våren, de kom til å komme fra nær og fjernt, med bil, båt og fly, ha fotoapparat og kikkerter, bo i telt, pensjonat eller hotell, bestille transport, overnatting og opplevelsestilbud via internett, bruke bankkort til betaling, og sende postkort eller bilder via telefonen til dem hjemme i Åndalsnes, New York eller hvor det måtte være. Å, hvilke nettverk! Med ANT-inngangen ville jeg selv ha vært et nettverk der jeg går på moloen, og jeg som nettverk krysses og kobles med andre nettverk. Jeg er her og der samtidig, og jeg er alltid i skaping i all denne nettverk-ingen.

Med Bawaka-inngangen kunne jeg gjennom dens sam-tilbliving over rom, tid og fenomenslag ha tenkt og sett for meg der jeg står på Allmenningen i Ulvik, at bautaeen samtiblev med kunstneren, med meiselen, med hans idéer, med kunstnerens forfedre og mulige etterfølgere, med fuglene som fløy over hodet på ham og marken som snodde seg i jorden under ham. Slektninger ville de være, både bautaeen, kunstneren, meiselen, idéene, forfedre og etterfølgere, fugler, luften, lyset, marken og jorden. Også kirkespiret, bautaeen og jeg er i slekt, og alt ville lytte til hva alt annet forteller gjennom alle sine beskjeder og historier. Slik lærer alle fenomen hverandre å kjenne, kjenne slikt som sandens språk, og «develop an understanding of its unique material presence, its patterns and place/space» (se side 23). Jeg kunne ha tenkt der foran bautaeen at jeg, kunstneren, alle Ulvik-folkene og alle andre mennesker har et ansvar for alt dette, men også at bautaeen, kirkespiret, fuglene og marken har ansvar for oss mennesker: Alt deler med hverandre. Med Bawaka-inngangen kunne jeg ha skuet ut over pollen i Ulvik og tenkt: Dette er meg, både vannspeilet, lisdene og fargene i trærne. Jeg kunne ha tenkt: Jeg er drømmen til fruktdyrkeren og ciderprodusenten jeg intervjuet i går, og jeg er de små krusningene på vannet som omkranser padlerne jeg ser. En vidunderlig tanke, jeg har alltid ønsket å være en drøm eller et lite vindpust. Sam-tilblivingen hos Bawaka ville ha gitt alle muligheter for hvem jeg er der jeg står ved min slektning bautaeen på Allmenningen. Jeg er regnskylltet som kommer i morgen og regntåken som deretter løfter seg. Jeg er bautaeens endrede farger gitt værendringen. Jeg er eplet og eplene, cidereen på flaskene, bibliotekarens vennlige informasjon om stier jeg kan følge, stiskilt som står og stiskilt som har falt. Enda en vidunderlig tanke som kunne gis meg fra Bawaka – jeg er Hauge sine dikt og diktdeklamasjon. Ikke noe fra det diktet som bautaeen bærer, jeg ønsker aller mest å tenke at jeg er diktstrofene om «at tidi skal opna seg, at hjarta skal opna seg»⁹⁴. Skapingen av mer-mer innenfor Bawaka-inngangen har ingen ende.

Med Barad-inngangen kunne jeg med dens vektlegging av materialitet og diskurs, ha tenkt og sett for meg alt som må til av materialitet, materialer, diskurs og språk for å få kloppen i Sherwood Forest til å fungere som del av en sykkelsti. I og med Barads tanke om «agential cut», blir noe materialisert og annet ikke, og jeg kunne også ha sett for meg alt som hadde blitt «valgt vekk» og ikke gjort gjennom noe kutt. Der jeg står i øsregnet ved kloppen kunne jeg forestille meg de levende trærne som endte opp i kloppen og de som ikke gjorde det. Kan hende ble de sistnevnte tatt av stormen, barkebiller eller råte, kanskje hadde de noen av de mangfoldige feilene tømmervirke kan ha og som gjør at de blir forkastet som potensielt materiale i konstruksjoner. For de trærne som ble med videre i produksjonskjedene, ser jeg muligens for meg tømmerstokkene gå gjennom sagbruksteknologiens utallige maskiner, og impregneringens kjemiske og kan hende termiske prosesser. For ikke å snakke om all vitenen det ville ha vært mulig å forestille seg at dette fordrer, nedskrevet som tekst, innskrevet i manualer, i dataprosesser og i kroppene til arbeiderne på de aktuelle bedriftene. Jeg kunne minnes Barads formulering om at verden er «a dynamic process of intra-activity in the ongoing reconfiguration of locally determinate causal structures with determinate boundaries, properties, meanings, and patterns of marks on bodies» (se side 28). Jeg kunne, der jeg står i lyset ved kloppen,

⁹⁴ Fra Hauges dikt «Det er den draumen» fra «Dropar i austavind» fra 1966.

ta inn noen betraktninger om hvordan diskursen gjorde det som var nedskrevet og innskrevet forståelig og ga mening for de som trengte det. Bare noe slikt som å få til sykkelretning, kunne ha vært grunnlag for skaping av mangt mer-mer. Muligens lar jeg tankene vandre til det skiltet jeg så rett før jeg gikk inn i Sherwood Forest, et lite innkjøring-forbudt-skilt fra bilkjøringens regler, virkelighet og diskurs. Rødt med sin hvite horisontale linje på midten, på venstre side sett mot sykkelretningen (akkurat, sykkelretningen), plassert i rett øyehøyde og optimal avstand fra stien slik at syklistene som kommer i feil retning blir oppmerksomme på beskjeden der de sykler seg fremover med fokus på de aktuelle to-tre meterne foran sykkelstyret. Og hva sier Barad-inngangen om muligheter for meg selv? Det slår meg der jeg står i skogen at kanskje har ikke noe «agential cut» funnet sted slik at jeg ble meg. Tanken er like svimlende og uoverkommelig tenkbar som den jeg i mine barndomsår hadde da jeg lurte på hvem jeg ville ha vært hvis mor og far ikke hadde fått meg. Ikke-vært er en eksplisitt uttrykt mulighet for mye innen Barad-inngangen, også for meg.

Med Ingold-inngangen kunne jeg på mitt andre og fiktive besøk henholdsvis på Varangerhalvøya, i Hardanger og Trysil ha vært mest opptatt av kroppslige bevegelser, vær/vind og grenseflater. Kanskje ser jeg for meg arbeiderne som kjørte på plass kampesteinene i moloen i Vadsø Havn, forestiller meg vindrosser som sliter i menneskene som går der, funderer på hvordan vind, regn, hagl, saltvann, fugleskitt, sol og tørke endrer overflaten på fugletitterskjulet. Betong ser det ut for meg å være laget av, skjulet, og i Ingolds ånd tenker jeg kan hende på materialene som inngår i betong. Er ikke det bare sement, vann, sand og stein? På Allmenningen i Ulvik tenker jeg muligens på alle de andre turistene som eventuelt gjør som meg: Går til og fra monumentet, berører bautaen forsiktig, stryker på den, opp og ned, kjenner med fingertuppene på ruglene i overflaten mot de mer glatte partiene. I sol, tenker jeg kanskje, i sol vil de andre besøkende gjøre det jeg gjør, gå rundt bautaen, kjenne at solen varmer både dem og bautaen. I regn og vind derimot, kan den enslige turisten kripe litt sammen bak bautaen, skape seg litt le i regn- og vind-skyggen. Og hva er den bautaen egentlig laget av, kunne jeg ha fundert, ser jo nærmest ut som stein. Kanskje det er granitt? Da står nok også dens overflate seg mot været i denne pollen, konkluderer jeg kan hende. I sykkelstiene i Gullia (Trysil) kunne jeg ha sett for meg hvordan syklistene justerer kroppstygde og pedaltrykk for å optimalisere fartsøkning eller -senking alt etter meterne på stien fremfor dem, sti-stedets vanskelighetsgrad og egen ferdighet. Jeg kjenner kanskje på hvordan det må være å få vinden imot seg og ansiktet tilsmurt av sølevann, eller hvordan opplevelsen av for stor fart, sykkelvelt og kroppens fall mot bakken er. Er fall verre i tørt enn i vått vær? Når det er vått, blir det i alle fall mykere, grubler jeg muligens. Uansett, grenseflaten mellom bakke og luft er stisyklisten nok fullt klar over. Det er jo her friksjon og ikke-friksjon bestemmes, det er her hopp og ikke-hopp avgjøres, det er her syklisten kan finne ut om det er best å leie sykkelen – det enten om det går oppover eller nedover. Stisyklisten sin agering i den levende verden og på dens sykkelstier er nærmest inkarnasjonen av Ingolds veifarende beboer. Den veifarende er, som sitert på side 36, «instantiated in the world as a line of travel. It is a line that advances from the tip as he presses on in an ongoing process of growth and development, or of self-renewal». For stisyklisten er gjerne stien målet, ikke det å komme frem. Slik også for Ingolds menneske. Den veifarende har, ifølge Ingold, ingen endelig destinasjon. Uansett hvor hun/han/hen er og så lenge livet fortsetter, er det alltid flere steder å gå. Der jeg står ved kloppen i Sherwood Forest vet jeg at det stemmer, både i Gullia og ellers i livet.

Mer-mer sin mulige væren

Hva er mer-mer? Hvordan eksisterer mer-mer? Etter gjennomgangen av ANT-, Bawaka-, Barad- og Ingold-inngangen heller jeg mot den forståelsen at mer-mer ikke er en opplevelse i meg, verken bare en opplevelse eller utelukkende i meg. Imidlertid er jeg trolig med på et eller annet vis, jeg har jo

tross alt beskrevet mer-mer tidligere i notatet og alle de fire inngangene har rom for meg som menneske. Muligens er det Barad-inngangen som best kan fange opp mer-mer sin værens-status.

Det er to elementer i Barad-inngangen jeg støtter meg på for å si noe om mer-mer sin mulige væren. Det er for det første en utlegning hun har om praksisen å vite, en aktivitet jeg har realisert både gjennom å grunne over mer-mer og ved å skrive om mer-mer. Barad formulerer seg slik:

There is an important sense in which practices of knowing cannot be fully claimed as human practices, not simply because we use nonhuman elements in our practices but because knowing is a matter of part of the world making itself intelligible to another part. Practices of knowing and being are not isolatable, but rather they are mutually implicated. We do not obtain knowledge by standing outside of the world; we know because 'we' are *of* the world. We are part of the world in its differential becoming. The separation of epistemology from ontology is a reverberation of a metaphysics that assumes an inherent difference between human and nonhuman, subject and object, mind and body, matter and discourse. *Onto-epistem-ology*—the study of practices of knowing in being—is probably a better way to think about the kind of understandings that are needed to come to terms with how specific intra-actions matter. (Barad 2003:829, kursiv i original)

Onto-epistem-ologisk sett må mer-mer være og jeg vite om mer-mer gjennom en gjensidig implikasjon, og mer-mer og jeg er «part of the world in its differential becoming». Mer-mer og jeg er rett og slett del-av-helheten-deler (se side 27).

Mer-mer (og jeg) gjøres i/ved Barads «agential cut». Dette er det andre elementet i Barad-inngangen jeg støtter meg på for å si noe om mer-mer sin mulige væren. På side 29 påpekte jeg at den gjøren som ligger i «agential cut» innebærer, slik jeg oppfatter det, en væren som er bare når gjørenen gjøres. Jeg betegnet det øyeblikket hvor gjørenen gjøres, for det performative øyeblikket. Mitt performative øyeblikk er det øyeblikket hvor Barads «agential cut» skjer. For å være eksplisitt, den væren som er bare når gjørenen gjøres, er ikke en effekt av gjørenen. Gjørenen og værenen er sammenvevd uten det skillet som ligger mellom effekt og det som ga effekten. Effekt er en virkning, noe som kommer etter noe annet som en følge, et resultat, et produkt. Effekt tilhører den klassiske fysikkens forståelse: Effekten av at en biljardkule i fart treffer en stillestående kule, er at den andre kulen settes i bevegelse. Barad-inngangen kommer imidlertid fra kvantefysikken, og Barad er svært forsiktig med bruken av termen «effekt».⁹⁵ Som det går frem flere steder på sidene 27-28, hun setter termen «effekt» i anførselstegn. Ut fra ovenstående er mer-mer altså ikke en effekt, men «er» i det øyeblikket «agential cut» skjer. Mer-mer sin væren er bare når gjørenen gjøres, og væren og gjøren står i et innvendig forhold til hverandre og kan ikke skilles ad.

Hvorvidt mer-mer sin væren fordrer et menneske eller ikke, ønsker jeg ikke ha noen sterk formening om. Trolig ville Barad selv hevdet at mer-mer sin væren ikke krevde noe menneske. Selv vet jeg at jeg opplevde mer-mer som et levende menneske i levd liv og i en levende verden. Det får holde for dette notatet. Da vet jeg nemlig at det er mulig for mennesker å oppleve at det skapes mer enn det mer som gis av det som i seg selv er tilføyd. Det være seg om det tilføyde er et fugletitterskjul, en bauta, en klopp eller annet. Og det være seg om de aktuelle menneskene det er snakk om, enten er meg i min versjon som turist eller andre turister.

⁹⁵ Hos ANT-teoretikere og -brukere benyttes imidlertid termen «effekt» relativt hyppig. Dette gjelder også for det lengre sitatet fra Law (1992) gjengitt på side 19. Der heter det blant annet: «All phenomena are the effect or the product of heterogeneous networks.» Jeg tror mange ANT-teoretikere og -brukere egentlig forutsetter det forholdet mellom gjøren og væren som jeg forstår som performativitet. Det kommer bare ikke tydelig frem hos dem. Det kan skyldes upresise formuleringer eller at den mekaniske tenkningen fra klassisk fysikk sniker seg ubevisst inn, men aller mest tror jeg det er fordi de er så opptatt av produksjonen. Fokuset forskyves fra det genuint performative (en væren som er bare når gjørenen gjøres) til hva gjørenen angivelig produserer – det performative blir liggende i «produksjonen» gjennom nettverkens «performance».

6. Avsluttende kommentarer om ressurser «in the making»

På notatets forutgående sider har jeg formidlet om mine faktiske og mulige opplevelser i tilknytning til fugletitterskjulet i Vadsø, bautaen i Ulvik og kloppen i Trysil. Det skulle kunne gå frem at verken skjulet, bautaen eller kloppen var alt som var på det aktuelle stedet. Det skulle også kunne gå frem at selv om skjulet, bautaen og kloppen innenfor substantiverings-inngangen er de fysiske strukturene som kan hende blir forstått som den respektive ressursen, så er det en høyst mager fremstilling av det hele. Mine faktiske opplevelser var rike med stort innholdsmessig mangfold og med mange sanser aktivert. Enda rikere ble dette med de mulige opplevelsene jeg så for meg ved hjelp av innsikter fra henholdsvis ANT-inngangen, Bawaka-inngangen, Barad-inngangen og Ingold-inngangen. Det var så mye mer som ble skapt enn det mer som skaptes ved tilføyingen av de fysiske strukturene. Dette mer-mer har nærmest ingen ende med de fire sistnevnte inngangene. I og med at de fire åpner istedenfor for å lukke slik substantiverings-inngangen gjør, er det alltid mer: Det er mer som er, det er mer som blir, det er mer å fortelle og mer å oppleve – alltid. Det gir videre at det er ikke noe enkelt svar på hva ressursen(e) var der ved havet i Vadsø, på gresset i Ulvik og i skogen i Trysil eller på hvilke måter ressursen(e) var bortsett fra at de alltid var i skaping.

For mulige turismetilbydere er mer-mer noe de kan benytte som ressurs i sin virksomhet. Det er fullt mulig å legge til rette for at de potensielle turistene som kommer, har økt sjanse for å oppleve at mer-mer skapes. Hvordan tilbyderne gjør dette, er avhengig av forutsetninger på stedet og dem selv, men alt turisten ser og opplever ser og opplever turisten i relasjon til seg selv, kropp og kroppsstørrelse. Slik betraktet er det eksempelvis ikke uvesentlig hvordan fysiske strukturer plasseres. Én plassering kan gi turisten en følelse av å være i bakkens vold, en annen kan gi en følelse av å beherske naturen, en tredje kan gi det vidstrakte utsyn og luft for tanken, mens en fjerde stenger, låser og lukker⁹⁶. Det er heller ikke uvesentlig hva den fysiske strukturen kommenterer på i omgivelsene, hva den er laget av, hva den i sin utforming gir turisten instruksjoner om – og hva den eksplisitt og implisitt forteller. Mangt er «stories», ifølge Ingold, det er bare om å gjøre for turismetilbyderen på et eller annet vis å fortelle dem slik at mer-mer skapes.

For å avslutte hvor jeg begynte, med mitt besøk på Varangerhalvøya. Der jeg kjørte, sto, satt og gikk på E75 med platået på oversiden av veien og strandsonen på nedsiden, og hvor jeg fikk en opplevelse av «ikke noe». Tang var det på sjøsiden, bare tang, stein, tang, stein, viker. Mer tang, mer stein, flere viker. Her ble det ikke fortalt meg en eneste historie. Det verken ved hjelp av infrastruktur, installasjoner eller menneskelige fortellere. Ingen historier. Med slikt blir opplevelsen fattigslig og ikke noe.

PS

På et metaplan er det selvsagt mulig for den potensielle leser av notatet å se at jeg teoretisk er sterkt inspirert av Ingold og det jeg har presentert som Ingold-inngangen.⁹⁷ Det var jeg også da jeg formidlet de mulige opplevelsene fra mitt andre og fiktive besøk til henholdsvis Varangerhalvøya, Hardanger og Trysil. Kunnskapen min var grodd langs de stiene jeg hadde tatt (se side 34) med min lesing av ANT, Bawaka, Barad og mer Ingold. Videre, jeg var hele tiden med, i min opplevelse og i

⁹⁶ Dette er tanker fra et intervju med en kunstner jeg gjorde allerede i 2003, og da i forbindelse med et annet forskningsprosjekt. Jeg takker kunstneren for bidraget.

⁹⁷ Ingold-inngangen kan beskrive og fange opplevelser til turister på et ganske annet vis enn innganger til opplevelser som blant annet kategoriserer og lager modeller av verden. For å få et inntrykk av hvor forskjellig Ingolds «in the world»-tilnærming og «of the world»-tilnærmingen kan være, se Ingold opp mot eksempelvis Vespestad og Lindberg (2011), Walls mfl. (2011) og Fossgard og Fredman (2021).

utveksling med alt rundt meg, alt dukket opp og alt var i skaping der jeg fomlet meg frem som forsker-i-min-turist-versjon og som veifarende beboer i verden. Min gjengivelse av mine første og andre besøk på de tre stedene var fra et perspektiv hvor jeg skapte meg en oppfatning av verden ved å ta «view *in* it» (se side 30). Og jeg opplevde! All naturbasert turisme må i bunn og grunn dreie seg om å oppleve. Ikke nødvendigvis noe eksepsjonelt eller bare for det som eventuelt måtte kategoriseres som opplevelsesbasert NBT. Verden presenterer seg for mennesket i opplevelsen. Det gjelder også for naturbasert turisme.

Referanser

- Abram, David (2005): *Sansenes magi. Å se mer enn du ser. Persepsjon og språk i en mer-enn-menneskelig verden*. Oslo, Flux Forlag.
- Alaeddinoglu, Faruk og Ali Selcuk Can (2011): Identification and classification of nature-based tourism resources: western Lake Van basin, Turkey. *Procedia Social and Behavioral Sciences* 19:198-207.
- Amundsen, Tormod (red.) (2015): *Birding Varanger – The Biotope guide to the best bird sites in Arctic Norway*. Vardø, Biotope AS.
- Andressen, Marte Bjørnstad (2017): *Møtet mellom mennesket og naturen. Landskapsarkitektur i Innerdalen landskapsvernområde*. Masteroppgave, Fakultet for Landskap og Samfunn. Ås, NMBU.
- Asdal, Kristin og Brita Brenna (1998): Samtaler over tid. I K. Asdal, A.-J. Berg, B. Brenna, I. Moser og L.M. Rustad *Betatt av viten. Bruksanvisninger til Donna Haraway*. Oslo, Spartacus Forlag. Side 13-35.
- Austin, John L. (2003[1975]): Lecture I in How to do things with words. I P. Auslander (red.) *Performance. Critical Concepts in Literary and Cultural Studies. Volume 1*. London, Routledge. Side 91-96.
- Barad, Karen (2003): Posthumanist Performativity: Toward an Understanding of How Matter Comes to Matter. *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 28(3):801-831.
- Bawaka Country inkludert Sandie Suchet-Pearson, Sarah Wright, Kate Lloyd og Laklak Burarrwanga (2013): *Caring as Country: Towards an ontology of co-becoming in natural resource management*. *Asia Pacific Viewpont* 54(2):185-197.
- Bawaka Country, Sarah Wright, Kate Lloyd, Sandie Suchet-Pearson, Laklak Burarrwanga, Ritjilili Ganambarr, Merrkiyawuy Ganambarr og Banbapuy Ganambarr (2017): Meaningful tourist transformations with Country at Bawaka, North East Arnhem Land, northern Australia. *Tourist Studies* 17(4):443-467.
- Bawaka Country, Sarah Wright, Sandie Suchet-Pearson, Kate Lloyd, Laklak Burarrwanga, Ritjilili Ganambarr, Merrkiyawuy Ganambarr-Stubbst, Banbapuy Ganambarr, Djawundil Maymuru og Jill Sweeney (2016): Co-becoming Bawaka: Towards a relational understanding of place/space. *Progress in Human Geography* 40(4):455-475.
- Bijker, Wiebe E. og John Law (1992): General Introduction. I W.E. Bijker og J. Law (red.) *Shaping Technology/Building Society. Studies in Sociotechnical Change*. Massachusetts, The MIT Press. Side 1-14.
- biotope.no (2021): Biotope. arkitektur & natur. Hentet 02.11.21 fra <https://www.biotope.no>
- Bird-David, Nurit (1990): The Giving Environment: Another Perspective on the Economic System of Gatherer-Hunters. *Current Anthropology* 31(2):189-196.
- Bird-David, Nurit (1992): Beyond 'The Original Affluent Society': A Culturalist Reformulation [and Comments and Reply]. *Current Anthropology* 33(1):25-47.
- Bohm, David (2002[1980]): *Wholeness and the Implicate Order*. London, Routledge.
- Bordal, Guri og Kristin Hagemann (2020): *substantiv* i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 20.12.21 fra <https://snl.no/substantiv>
- Bærenholdt, Jørgen Ole, Michael Haldrup, Jonas Larsen og John Urry (2004): Castle in the Sand. I J.O. Bærenholdt mfl. *Performing Tourist Places*. Aldershot, Ashgate. Side 1-11.
- Clemetsen, Morten (2012): *Stadbasert entreprenørskap og læring. Kartlegging av staden sine ressursar. Notat til kursopplegg i Nærøyfjorden verdsarvområde 2012*. Aurland, Aurland Naturverkstad.

- Clemetsen, Morten (2016): Transdisciplinary landscapes. Towards a model for integrated regional planning and community development. I K. Jørgensen, M. Clemetsen, K. Halvorsen Thorén og T. Richardson (red.) *Mainstreaming landscape through the European Landscape Convention*. London, Routledge. Side 23-32.
- Clemetsen, Morten og Gøran Johansen (2015): *Our landscape sources. Community development in a regional context. -Methodology [sic] for Identifying tangible and intangible resources in place*. Draft methodology paper GEOSUST project. Sted ikke oppgitt, Norwegian University of Life Sciences.
- Clemetsen, Morten og Knut Bjørn Stokke (2014): Landskapsressursanalyse: Regionalt utviklingsverktøy for landskap og lokalsamfunn. *Plan* 6:50-53.
- Clemetsen, Morten, Erling Krogh og Kine Halvorsen Thorén (2011): Landscape Perception Through Participation: Developing New Tools for Landscape Analysis in Local Planning Processes in Norway. I M. Jones og M. Stenseke (red.) *The European Landscape Convention. Challenges of Participation*. London, Springer. Side 219-237.
- Clemetsen, Morten, Knut Bjørn Stokke, Jorunn Barane og Thomas Haraldseid (2021): From tourist destination to local meeting place: enhancing visitor experiences and social resilience in rural communities. I P. Fredman og J.V. Haukeland (red.) *Nordic Perspectives on Nature-based Tourism. From Place-based Resources to Value-added Experiences*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing. Side 50-63.
- Cohen, Erik og Scott A. Cohen (2012): Current sociological theories and issues in tourism. *Annals of Tourism Research* 39(4):2177-2202.
- Direktoratet for naturforvaltning og Riksantikvaren (2011): *Veileder. Metode for landskapsanalyse i kommuneplan*. Trondheim, Direktoratet for naturforvaltning. Hentet 09.04.20 fra <https://www.miljodirektoratet.no/globalassets/publikasjoner/dirnat2/attachment/2101/veileder-4-4-2011.pdf>
- Eriksen, Thomas Hylland (1993): *Små steder – Store spørsmål. Innføring i sosialantropologi*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Feldman, Martha S. (1995): *Strategies for interpreting qualitative data*. Qualitative Research Methods, Volume 33. Thousand Oaks, Sage.
- Fjelland, Ragnar og Johannes M. Hansteen (1999): Niels Bohr og vitenskapskrigen. *Kronikk. Aftenposten* 21.10.99.
- Follo, Gro (2008): *Det norske familiekogbruket, dets kvinnelige og mannlige skogeiere, forvaltningsaktivitet – og metaforiske forbindelser*. Doktoravhandling ved NTNU 2008:173. Trondheim, NTNU.
- Follo, Gro (2016): Kan bønders praksisfellesskap være lokalsamfunn? – En refleksjon. I M. Villa og M.S. Haugen (red.) *Lokalsamfunn*. Oslo, Cappelen Damm Akademisk. Side 115-133.
- Fossgard, Knut og Peter Fredman (2019): Dimensions in the nature-based tourism experiencescape: An explorative analysis. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*. DOI: 10.1016/j.jort.2019.04.001. 12 sider.
- Fossgard, Knut og Peter Fredman (2021): The nature-based tourism product. I P. Fredman og J.V. Haukeland (red.) *Nordic Perspectives on Nature-based Tourism. From Place-based Resources to Value-added Experiences*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing. Side 208-221.
- Fossgard, Knut og Stian Stensland (2021): Broadening the scope of resources in nature: an explorative study of nature-based tourism firms. *Journal of Ecotourism* 20(1):35-50.
- Fredman, Peter og Jan Vidar Haukeland (2021): Introduction. I P. Fredman og J.V. Haukeland (red.) *Nordic Perspectives on Nature-based Tourism. From Place-based Resources to Value-added Experiences*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing. Side xiii-xxv.
- Geertz, Clifford (1973): *The Interpretation of Cultures. Selected essays*. USA, BasicBooks.

- Gibson, James. J. (1986[1979]): *The Ecological Approach to Visual Perception*. Hillsdal, Lawrence Erlbaum Associates.
- Gribbin, John (1996): *Schrödinger's Kittens and the search for reality*. London, Phoenix.
- Grøn, Øyvind (2020): *tidrom* i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 07.04.22 fra <https://snl.no/tidrom>
- Grønhaug, Reidar (2001): Antropologi som arena for ny enhetsvitenskap. *Norsk Antropologisk Tidsskrift* 12(1):60-67.
- Haavind, Hanne (2000): På jakt etter kjønnede betydninger. I H. Haavind (red.) *Kjønn og fortolkende metode. Metodiske muligheter i kvalitativ forskning*. Oslo, Gyldendal Norsk Forlag. Side 7-59.
- Healy, Stephen (2003): Public participation as the performance of nature. I B. Szerszynski, W. Heim og C. Waterton (red.) *Nature Performed. Environment, Culture and Performance*. Oxford, Blackwell Publishing. Side 94-108.
- Holtebekk, Trygve og Jacob Linder (2018): *Heisenbergs usikkerhetsrelasjon* i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 02.03.22 fra https://snl.no/Heisenbergs_usikkerhetsrelasjon
- Ingold, Tim (1996): Hunting and Gathering as Ways of Perceiving the Environment. I. R. Ellen og K. Fukui (red.) *Redefining Nature. Ecology, Culture and Domestication*. Oxford, Berg. Side 117-155.
- Ingold, Tim (2006): Rethinking the Animate, Re-Animating Thought. *Ethnos* 71(1):9-20.
- Ingold, Tim (2007a): Earth, sky, wind, and weather. *Journal of the Royal Anthropological Institute* (N.S.) 13(S1):S19-S38.
- Ingold, Tim (2007b): Materials against materiality. Discussion article. *Archaeological Dialogues* 14(1):1-16.
- Ingold, Tim (2009): Against Space: Place, Movement, Knowledge. I P.W. Kirby (red.) *Boundless Worlds. An Anthropological Approach to Movement*. New York, Berghahn Books. Side 29-43.
- Ingold, Tim (2010a): Anthropology Comes to Life. *General Anthropology* 17(1):1-4.
- Ingold, Tim (2010b): Footprints through the weather-world: walking, breathing, knowing. *Journal of the Royal Anthropological Institute* (N.S.) 16(S1):S121-S139.
- Ingold, Tim (2011a): Reply to David Howes. *Social Anthropology* 19(3):323-327.
- Ingold, Tim (2011b): Preface to 2011 Reissue. I T. Ingold *The Perception of the Environment. Essays on livelihood, dwelling and skill*. London, Routledge. Side xv-xix.
- Ingold, Tim (2011c[1995]): Building, dwelling, living: How animals and people make themselves at home in the world. I T. Ingold *The Perception of the Environment. Essays on livelihood, dwelling and skill*. London, Routledge. Side 172-188.
- Ingold, Tim (2011d[2000]): General introduction. I T. Ingold *The Perception of the Environment. Essays on livelihood, dwelling and skill*. London, Routledge. Side 1-7.
- Ingold, Tim (2011e[1996]): Culture, perception and cognition. I T. Ingold *The Perception of the Environment. Essays on livelihood, dwelling and skill*. London, Routledge. Side 157-171.
- Ingold, Tim (2011f[2000]): Stop, look and listen! Vision, hearing and human movement. I T. Ingold *The Perception of the Environment. Essays on livelihood, dwelling and skill*. London, Routledge. Side 243-287.
- Ingold, Tim (2011g[1993]): The temporality of the landscape. I T. Ingold *The Perception of the Environment. Essays on livelihood, dwelling and skill*. London, Routledge. Side 189-208.
- Ingold, Tim (2013): The Conical Lodge at the Centre of the Earth-Sky World. I D.G. Anderson, R.P. Wishart og V. Vaté (red.) *About the Hearth. Perspectives on the Home, Hearth and Household in the Circumpolar North*. New York, Berghahn. Side 11-28.
- Ingold, Tim (2015): Foreword. I P. Vannini (red.) *Non-Representational Methodologies. Re-Envisioning Research*. New York, Routledge. Side vii-x.

- Ingold, Tim (2016a): From science to art and back again: The pendulum of an anthropologist. *ANUAC* 5(1):5-23.
- Ingold, Tim (2016b[2012]): Introduction. I M. Janowski og T. Ingold (red.) *Imagining Landscapes. Past, Present and Future*. London, Routledge. Side 1-18.
- Jaukkuri, Maaretta (1999): *Skulpturlandskap Nordland*. Sted ikke oppgitt, Forlaget Press/Nordland Fylkeskommune.
- Juelskjær, Malou og Nete Schwennesen (2012): Intra-active Entanglements – An Interview with Karen Barad. *Kvinder, køn & forskning* 1-2:10-23.
- Lakoff, George og Mark Johnson (1981): *Metaphors We Live By*. Chicago, The University of Chicago Press.
- Lakoff, George og Mark Johnson (1999): *Philosophy in the Flesh. The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*. New York, Basic Books.
- Lakoff, George og Mark Turner (1989): *More than Cool Reason. A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago, The University of Chicago Press.
- Latour, Bruno (1992): Where Are the Missing Masses? The Sociology of a Few Mundane Artifacts. I W.E. Bijker og J. Law (red.) *Shaping Technology/Building Society. Studies in Sociotechnical Change*. Massachusetts, The MIT Press. Side 225-258.
- Law, John (1992): Notes on the Theory of the Actor-Network: Ordering, Strategy, and Heterogeneity. *System Practice* 5(4):379-393.
- Lien, Marianne E. (2012): Mot en postkolonial hjemmeantropologi. *Norsk Antropologisk Tidsskrift* 23(3-4):302-315.
- Lien, Marianne E., Knut G. Nustad og Gro B. Ween (2012): Introduksjon. ANthropologiens grenseflater. *Norsk Antropologisk Tidsskrift* 23(3-4):214-224.
- Lindberg, Kreg, Magnar Forbord og Rita Moseng Sivertsvik (2021): Nature-based tourism and community resilience. I P. Fredman og J.V. Haukeland (red.) *Nordic Perspectives on Nature-based Tourism. From Place-based Resources to Value-added Experiences*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing. Side 64-79.
- Lund, Katrín A. (2013): Experiencing nature in nature-based tourism. *Tourist Studies* 13(2):156-171.
- Marcus, George E. og Michael M. J. Fischer (1986): *Anthropology as Cultural Critique. An Experimental Moment in the Human Sciences*. Chicago, The University of Chicago Press.
- Maske, Julie (2016): Arkitektur for en ny tid. *Fjell og vidde* 6/16. Hentet 26.10.21 fra <https://www.dnt.no/artikler/nyheter/7613-arkitektur-for-en-ny-tid/>
- McGinnis, Michael D. og Elinor Ostrom (2014): Social-ecological system framework: initial changes and continuing challenges. *Ecology and Society* 19(2). DOI: 10.5751/ES-06387-190230. 12 sider.
- nasjonaleturistveger.no (2021): Attraksjon langs Senja. Tungeneset. Hentet 26.10.21 fra <https://www.nasjonaleturistveger.no/no/turistvegene/senja?attraksjon=Tungeneset>
- Nesseby kommune (2019): Vedlegget *Oversikt over registrerte kulturminner i Nesseby kommune* til «HØRING/ OFFENTLIG ETTERSYN KOMMUNEDELPLAN FOR KULTURMINNER OG KULTURMILJØ I NESSEBY KOMMUNE». Hentet 25.10.21 fra <https://www.nesseby.kommune.no/kommunedelplan-for-kulturminner-og-kulturmiljoe-i-nesseby-kommune.6207328-272176.html>
- Norberg-Schulz, Christian (1980): *Genius loci. Towards a phenomenology of architecture*. New York, Rizzoli International Publications.
- NordAtlas og Norge digitalt (2017): NordAtlas - kilden til geografisk informasjon. Hentet 01.03.17 fra <https://www.nordatlas.no>, temalag «Kultur og Kulturminner».
- Peat, F. David (2005): *Blackfoot Physics. A Journey into the Native American Universe*. Boston, WeiserBooks.

- Prince, Solène (2018): Dwelling in the tourist landscape: Embodiment and everyday life among the craft-artists of Bornholm. *Tourist Studies* 18(1):63-82.
- Priskin, Julianna (2001): Assessment of natural resources for nature-based tourism: the case of the Central Coast Region of Western Australia. *Tourism Management* 22:637-648.
- Remme, Jon Henrik Ziegler (2013): Den ontologiske vendingen i antropologien. *Norsk Antropologisk Tidsskrift* 24(1):6-25.
- Ren, Carina (2011): Non-human agency, radical ontology and tourism realities. *Annals of Tourism Research* 38(3):858-881.
- Rosbach, Johan H. (1984): *Levende ord. Etymologi for alle*. Oslo, Aventura Forlag.
- Rosch, Eleanor (1978): Principles of categorization. I E. Rosch og B.B. Lloyd (red.) *Cognition and Categorization*. Hillsdale, Lawrence Erlbaum Associates. Side 27-48.
- Rosenthal, Mark (2003): *Understanding Installation Art. From Duchamp to Holzer*. München, Prestel.
- Rustad, Linda M. (1998): Kunnskap som delvise forbindelser. I K. Asdal, A.-J. Berg, B. Brenna, I. Moser og L.M. Rustad *Betatt av viten. Bruksanvisninger til Donna Haraway*. Oslo, Spartacus Forlag. Side 120-145.
- Shweder, Richard A. og Edmund J. Bourne (1993[1984]): Does the concept of the person vary cross-culturally? I R.A. Shweder og R.A. LeVine (red.) *Culture Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge, Cambridge University Press. Side 158-199.
- Skog 2/18: *Arkitektur for storslåtte naturoplevelser*. Side 40-44.
- Språkrådet (2021): substans. Hentet 20.12.21 fra <https://ordbok.uib.no/perl/ordbok.cgi?OPP=substans>
- Statens vegvesen (udatert): Vakre vegers pris 2016: Fylkesveg 98 Ifjordfjellet. Hentet 29.10.21 fra <https://www.vegvesen.no/fag/fokusomrader/miljo-og-omgivelser/arkitektur-og-landskap/vakre-vegers-pris/vakre-vegers-pris-2016/fv98-ifjordfjellet/>
- Stokke, Knut Bjørn, Morten Clemetsen, Øystein Aas, Thron O. Haugen, Stian Stensland og Thomas Haraldseid (2021): Frameworks to understand natural and cultural resources in nature-based tourism. I P. Fredman og J.V. Haukeland (red.) *Nordic Perspectives on Nature-based Tourism. From Place-based Resources to Value-added Experiences*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing. Side 33-49.
- Stordal, Gjertrud, Gro Follo og Ingar Pareliussen (2015): Betwixt the Wild, Unknown and the Safe: Play and the Affordance of Nature within an Early Childhood Education and Care Institution in Norway. *International Journal of Early Childhood Environmental Education* 3(1):28-37.
- Store norske leksikon (2020): *ressurs* i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 06.01.21 fra <https://snl.no/ressurs>
- Stormhøj, Christel (1999): Kønnets regerende dronning – en introduktion til køn og krop i Judith Butlers forfatterskap. *Kvinder, køn & forskning* 2:53-66.
- Strathern, Marilyn (1992): *After nature. English kinship in the late twentieth century*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Thiis-Evensen, Thomas Schieldrup (udatert): *Arkitekturens uttrykksformer*. AHO Skrift II, Arkitekthøgskolen i Oslo. Oslo, Universitetsforlaget.
- Tilley, Christopher (1999): *Metaphor and Material Culture*. Oxford, Blackwell Publishers.
- Tjelle, Ingjerd (udatert): *The Varanger Peninsula. NATURE-based activities*. Arctic Experiences. Vadsø, Prosjektet Várnjárgga-Varenkinniemi-Varangerhalvøya.
- Valle Olsen, Lise-Mari (2012): *Stolper, furu og familie. En studie av Per og Molle Cappelens Enebolig Blichner (1965-67) og Sverre Fehns Enebolig Sparre (1966-70)*. Masteroppgave i kunsthistorie. Institutt for filosofi, idé- og kunsthistorie og klassiske språk. Oslo, Universitetet i Oslo.

- Van der Duim, René (2007): Tourism, Materiality and Space. I I. Ateljevic, A. Pritchard og N. Morgan (red.) *The Critical Turn in Tourism Studies. Innovative Research Methodologies*. Amsterdam, Elsevier. Side 149-163.
- Van der Duim, René, Carina Ren og Gunnar Thór Jóhannesson (2013): Ordering, materiality, and multiplicity: Enacting Actor-Network Theory in tourism. *Tourist Studies* 13(1):3-20.
- Vannini, Phillip (2015): Non-Representational Research Methodologies. An Introduction. I P. Vannini (red.) *Non-Representational Methodologies. Re-Envisioning Research*. New York, Routledge. Side 1-18.
- Vespestad, May Kristin og Frank Lindberg (2011): Understanding nature-based tourist experiences: an ontological analysis. *Current Issues in Tourism* 14(6):563-580.
- Walls, Andrew R., Fevzi Okumus, Youcheng (Raymond) Wang og David Joon-Wuk Kwun (2011): An epistemological view of consumer experiences. *International Journal of Hospitality Management* 30:10-21.
- Wright, Sarah, Sandie Suchet-Pearson, Kate Lloyd, Lak Lak Burarrwanga og Djawa Burarrwanga (2009): «That means the fish are fat»: sharing experiences of animals through Indigenous-owned tourism. *Current Issues in Tourism* 12(5-6):505-527.

Vedlegg 1: Refleksjonsliste Varangerhalvøya

**Varangerhalvøya: Punkter til å reflektere over under datainnsamling vedr.
«infrastructure, installations and images» (Biotour)**

Vedrørende naturen:

- Hva gjør:
 - flatheten
 - «fraværet» av vegetasjon
 - himmelrommet (som hvelver over en/det, og det uten grenser)
 - luften
 - grunnen
 - fuglene, deres tilstedeværelse, flukt i vinden og flukt fra åstedet
 - vindsus, vind
 - farger
 - avstand
 - vær-situasjonen
 - lys/skygger, lyssetting, mørket
 - lukt?
- Hva er denne naturen (her – hvor jeg står/er) som kan inngå i et naturbasert turisme-produkt?

Hva gjør infrastrukturene og installasjonene med naturen de inngår i og meg (vedrører sted-skaping):

- kontrastering
- rammer inn (det jeg ser, hører, osv.)
- føre inn, lukke, gå over, gå under
- lage et utkikkspunkt
- lage et rom å gå inn i
- trekke noe/noen til (hva er det i så fall)
- en kommentar på det som er rundt
- ut fra arkitektonisk uttrykk
- sett ut fra en fjernbetragtning/fjernvirkning
- hvilken dialog inngår infrastrukturen/installasjonen med meg?

Vedrørende infrastrukturen her – hvor jeg står/er:

- På hvilken måte bidrar den til at jeg skal kunne få/får en naturbasert turisme(produkt)-opplevelse?
- I hvilken retning styrer den at min turisme(produkt)-opplevelse skal bli?
- Gjør den noe med den naturen som (eventuelt) inngår i det naturbaserte turismeproduktet?
- Er den eller kan den være en (form for) installasjon?
 - På hvilken måte?
 - Som installasjon, hva gjør infrastrukturen med naturen?

Vedrørende installasjonen her – hvor jeg står/er:

- Er installasjonen knyttet til natur?
 - På hvilken måte?
- Er eller kan installasjonen bli noe som inngår i et naturbasert turismeprodukt?
 - Hvis ja,
 - på hvilken måte bidrar den til at jeg skal kunne få/får en naturbasert turisme(produkt)-opplevelse?
 - i hvilken retning styrer den at min turisme(produkt)-opplevelse skal bli?
 - gjør den noe med den naturen som inngår i det naturbaserte turismeproduktet?
- er den eller kan den være en (form for) infrastruktur?

Vedrørende «images» (forestillinger/forståelser/tankebilder):

- Hva slags «images» er det mulig å se/oppleve og eventuelt skape ut fra den aktuelle naturen, infrastrukturen og installasjonen?

Hvis jeg:

- tenker at et sted må avgrenses for å være et «sted», hva er det som utgjør avgrensningen der infrastrukturen/installasjonen er?
- tenker at det vesentlige er «mellomrommene» (à la Batesons luften/mellomrommene mellom fingrene), hva «ser» jeg da?
- sanser lyd- og lukt-landskapet (og ikke bare syns- og kartlandskapet), hva slags landskap fornemmer jeg da?
- tenker ut fra «metaphors we live by», hva «gjør» da natur, infrastruktur, installasjoner og images?
- Ut fra det jeg opplever/erfarer ut fra spørsmålene over,
 - er det noe som det skulle ha vært gjort mer med eller gjort noe annet med for å fremheve/styrke landskapets særpreg og karakter?
 - er det noen ressurser her som synes å være uutnyttet?
- tenker på «how non-nature resources affect nature-based tourism», hva er da de tre viktigste tankene fra Varangerhalvøya (mens jeg er på stedet)?
- tenker at noen/noe må «oversette» det som er der/rundt meg for at jeg skal be-gripe det,
 - hvorfor må noen/noe oversette det?
 - i hvilken form kan denne oversettelsen komme?

Metoder/observasjon:

1. Observasjon av «stedene»
2. Observasjon av min egen opplevelse av «stedene»
3. Observasjon av andre opplevende mennesker som er til stede på «stedene».